

วารสาร การสื่อสารมวลชน

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 เดือนกรกฎาคม - ธันวาคม 2551

- ❖ ทบทวนความคิดและเฟื่องพินิจไปยังหน้าการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในสังคมไทย
- ❖ ระเบียบวิธีวิจัย : สุนทรศาสตร์ทางความคิดบนฐานแห่งศาสตร์และศิลป์
- ❖ การวิเคราะห์เนื้อหาที่เสริมสร้างสันติภาพในสื่อมวลชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีการนำเสนอข่าวชาวเขาในหนังสือพิมพ์รายวัน จังหวัดเชียงใหม่
- ❖ กลองสะบัดชัย : เสียงกลองที่เปลี่ยนแปลงกับเวลาที่เปลี่ยนไป
- ❖ รุรกิจเคเบิลทีวีไทย

วารสารการสื่อสารมวลชน
Journal of Mass Communication

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม – ธันวาคม 2551

Vol.1 No.1 July – December 2008

ISSN : 1906-2591

คณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คณะกรรมการดำเนินการจัดทำวารสาร

ที่ปรึกษา

- รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะการสื่อสารมวลชน

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ

1. รองศาสตราจารย์ปิยกุล เลาวินัยศิริ
2. รองศาสตราจารย์จุมพล รอดคำดี
3. ผศ.ดร.วิลาสินี พิพิธกุล
4. รศ.ดร.โกสุ่ม สายจันทร์
5. อ.ดร.จิรพร วิทยศักดิ์พันธุ์

บรรณาธิการ

ผศ.นรินทร์ นำเจริญ

กองบรรณาธิการ

ผศ.ลัดดาวัลย์ อินทจักร

อ.สุนันทา แยมทัฬห

ศิลปกรรม

นายมัชวาท พงศ์มัชวาน

วัตถุประสงค์

1. เผยแพร่ความรู้ ความคิด และงานค้นคว้าวิจัยทางด้านการสื่อสารมวลชน และสังคมศาสตร์
2. เป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ทางวิชาการทางด้านการสื่อสารมวลชนและสังคมศาสตร์
3. ส่งเสริมและสนับสนุนการค้นคว้าและวิจัยทางด้านการสื่อสารมวลชนและสังคมศาสตร์

การพิจารณารับบทความ

วารสารสื่อสารมวลชน มีนโยบายรับพิจารณาบทความหรือข้อเขียนของนักวิชาการด้านการสื่อสารมวลชน/วารสารศาสตร์/นิเทศศาสตร์ และสาขาอื่น ๆ ที่มีผลงานเกี่ยวข้องกับศาสตร์ทางด้านนี้ โดยผลงานนั้นจะต้องได้มาตรฐานตามที่วารสารสื่อสารมวลชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้การพิจารณาจะไม่คำนึงถึงสถานที่ทำงาน สถาบันการศึกษา หรือศาสนาของผู้เขียน

หลักเกณฑ์ในการพิจารณา

1. กองบรรณาธิการจะไม่พิจารณาบทความหรือข้อเขียนที่ได้รับการตีพิมพ์แล้วในที่อื่น ๆ
2. กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิในการพิจารณาคัดเลือกบทความวิชาการ/บทความจากผลการวิจัย ที่จะเผยแพร่โดยความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ และคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) จากภายในและภายนอก คณะการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิในการพิจารณาตกแต่งต้นฉบับในด้านภาษา ตัวสะกด การันต์ เพื่อให้ถูกต้องตามหลักภาษาไทย
4. สำหรับบทความหรือข้อเขียนที่ส่งมาให้พิจารณา กองบรรณาธิการจะแจ้งผลการพิจารณาให้ทราบ โดยจะไม่ส่งต้นฉบับคืน ผู้เขียนควรทำสำเนาไว้ด้วย

รายละเอียดการจัดพิมพ์

1. การส่งบทความให้พิมพ์ลงกระดาษขนาด A4 โดยส่งมาที่กองบรรณาธิการ พร้อมแผ่น diskette หรือ CD Rom บรรจุ file ของบทความที่ส่ง
2. ใช้โปรแกรม Microsoft word (Cordia UPC ขนาดอักษร 14)
3. ความยาวประมาณ 15 – 20 หน้ากระดาษ A4
4. การอ้างอิง ให้ใช้แบบนามปี

สถานที่ส่งผลงาน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์นรินทร์ นำเจริญ

คณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200

โทรศัพท์ (053) 943228-9 หรือ 086-7285322 โทรสาร (053) 943229

E-mail : narinn@chiangmai.ac.th

- วารสารการสื่อสารมวลชน กำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับเดือนมกราคม – มิถุนายน และฉบับเดือนกรกฎาคม – ธันวาคม
- ลิขสิทธิ์เป็นของคณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ผู้ใดประสงค์จะนำข้อความใด ๆ ไปพิมพ์เผยแพร่ต่อ ต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนตามกฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์
- วารสารการสื่อสารมวลชน ได้รับเงินอุดหนุนจากคณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ทศนะและข้อคิดเห็นในวารสารการสื่อสารมวลชนฉบับนี้ เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน มิใช่ทศนะและข้อเขียนของกองบรรณาธิการหรือของคณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สารบัญ

	หน้า
ทบทวนทวนคิดและเฟงพินิจไปข้างหน้า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาในสังคมไทย	1
ระเบียบวิธีวิจัย : สูทกรรมทางความคิดบนฐานแห่งศาสตร์และศิลป์	31
การวิเคราะห์เนื้อหาที่เสริมสร้างสันติภาพในสื่อมวลชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีการนำเสนอข่าวชาวเขาในหนังสือพิมพ์รายวัน จังหวัดเชียงใหม่	54
กลองสะบัดชัย : เสียงกลองที่เปลี่ยนแปลงกับเวลาที่เปลี่ยนไป	77
ธุรกิจเคเบิลทีวีไทย	94

บทบรรณาธิการ

วารสารการสื่อสารมวลชนฉบับนี้ เป็นฉบับปฐมฤกษ์ มีวัตถุประสงค์ในการจัดทำ เพื่อเผยแพร่ความรู้ ความคิด และงานค้นคว้าวิจัยทางด้านการสื่อสารมวลชนและสังคมศาสตร์ เป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ทางวิชาการทางด้าน การสื่อสารมวลชนและสังคมศาสตร์ ส่งเสริมและสนับสนุนการค้นคว้าและวิจัยทางด้านการสื่อสารมวลชนและสังคมศาสตร์ โดยมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับเดือนมกราคม – มิถุนายน และฉบับเดือนกรกฎาคม – ธันวาคม กองบรรณาธิการยินดีรับพิจารณาบทความหรือข้อเขียนของนักวิชาการด้านการสื่อสารมวลชนและสังคมศาสตร์ และบุคคลทั่วไป ที่มีผลงานได้มาตรฐานตามที่วารสารกำหนดไว้ โดยไม่คำนึงถึงสถานที่ทำงาน หรือสถาบันการศึกษา

บทความในวารสารฉบับนี้มี 5 เรื่อง โดยได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ท่าน ที่ได้กรุณาอบบทความให้นำเสนอ ได้แก่ บทความของ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ เรื่อง “ทบทวนหวนคิดและเฟื่องพินิจไปข้างหน้า การสื่อสารเพื่อพัฒนาในสังคมไทย” ได้สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาออกมาได้อย่างน่าสนใจยิ่ง และบทความของ รศ.ดร.ชาย โพธิ์สิตา เรื่อง “ระเบียบวิธีวิจัย : สูทกรรมทางความคิดบนฐานแห่งศาสตร์และศิลป์” ซึ่งได้เปรียบเทียบระหว่างการทำวิจัยและการทำอาหาร นอกจากนี้ ยังมีบทความทางวิชาการที่น่าสนใจอีก 3 เรื่อง ได้แก่ บทความของ ผศ.นรินทร์ นำเจริญ เรื่อง “การวิเคราะห์เนื้อหาที่เสริมสร้างสันติภาพในสื่อมวลชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีการนำเสนอข่าวชาวเขาในหนังสือพิมพ์รายวัน จังหวัดเชียงใหม่” ได้ใช้แนวความคิดเกี่ยวกับความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Structural Violence) ของ โยฮัน กัลป์ตุล (Johan Galtung) มาเป็นกรอบการวิเคราะห์บทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นได้อย่างน่าสนใจ บทความของ อาจารย์นันท์สิทธิ์ กิตติวรากุล เรื่อง “กลองสะบัดชัย : เสียงกลองที่เปลี่ยนแปลงกับเวลาที่เปลี่ยนไป” ได้วิเคราะห์การดำรงอยู่และความหมายของกลองสะบัดชัยที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาว่าจะสามารถดำรงอยู่อย่างไรท่ามกลางสังคมที่เน้นความเป็นวัตถุนิยมอย่างในปัจจุบัน และบทความของ ผศ.ดร.วิวรรธน์ ปาณะสิทธิพันธุ์ เรื่อง “ธุรกิจเคเบิลทีวีไทย” ได้วิเคราะห์ธุรกิจ

เคเบิลทีวีทั้งในแง่ของรายได้ ลักษณะการดำเนินงาน และช่องทางการตลาดที่จะเติบโตต่อไป

กองบรรณาธิการใคร่ขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการผลักดันให้วารสารฉบับนี้สำเร็จลงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ ซึ่งได้ให้ความกรุณาตรวจสอบต้นฉบับเป็นอย่างดี

(ผศ.นรินทร์ นำเจริญ)

บรรณาธิการ

ทบทวนหวนคิดและเฟื่องพินิจไปข้างหน้า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาในสังคมไทย

รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ*

เกริ่นนำ

ข้อเขียนชิ้นนี้จะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ

- **ส่วนแรก** เป็นกรอบแนวคิดเรื่อง “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา” เพื่อที่จะช่วยให้ผู้อ่านได้มีข้อมูลเบื้องต้น สำหรับทำความเข้าใจเนื้อหาในตอนต่อไป

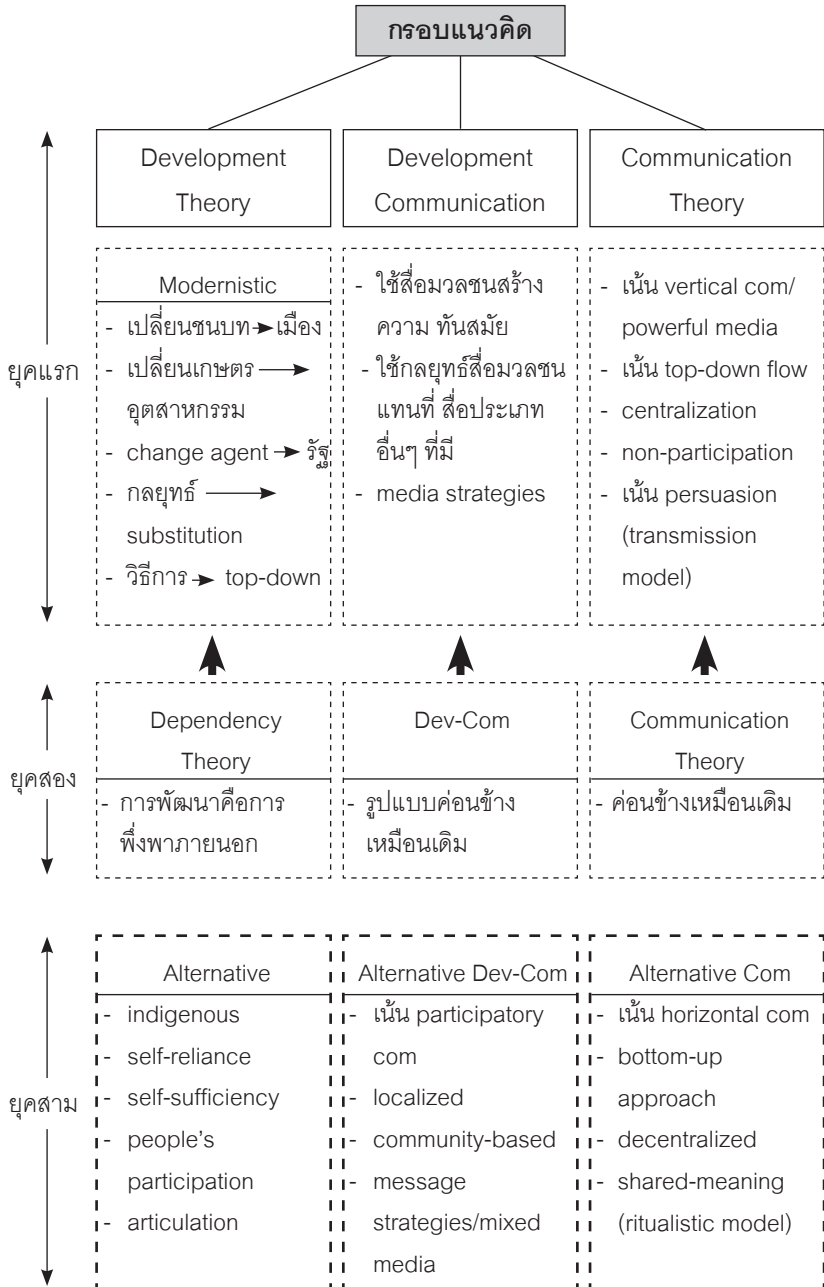
- **ส่วนที่สอง** จะเป็นทั้ง “การทบทวนหวนคิด” และ “การเฟื่องพินิจไปข้างหน้า” ในเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในสังคมไทย

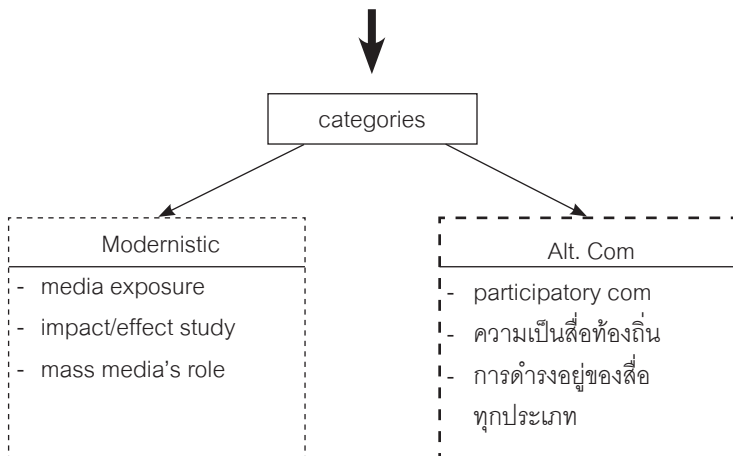
อนึ่ง เอกสารชิ้นนี้มีข้อจำกัดในแง่พื้นที่ที่มีเพียงไม่กี่หน้า ดังนั้นจึงมีเนื้อหาที่เป็นเพียงภาพร่างเท่านั้น แต่ก็ได้มีรายละเอียดทุกแง่มุมอย่างแน่นอน

ส่วนแรก : กรอบแนวคิดเรื่อง “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา”

เนื่องจากวิชาการสาขา “นิเทศศาสตร์พัฒนาการ” หรือ “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา” นั้น เป็นลูกผสมระหว่างตัวพ่อ คือ “การพัฒนา” และตัวแม่คือ “การสื่อสาร” นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา แนวคิดเรื่อง “การพัฒนา” มีการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าอย่างน่าตื่นตาตื่นใจ รวมทั้งตัวแม่ คือ “การสื่อสาร” ก็มีการเปิดเส้นทางใหม่เช่นกัน ดังนั้น ตัวลูกคือ การสื่อสารเพื่อการพัฒนา จึงต้องมีแปรเปลี่ยนไปอย่างไม่ต้องสงสัย

* อาจารย์ประจำ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดังที่กล่าวมาบ้างแล้วข้างต้นว่า วิชาการสาขาการสื่อสารเพื่อการพัฒนา นั้น เป็นลูกผสมระหว่างทฤษฎีการพัฒนาและทฤษฎีการสื่อสาร ซึ่งอาจจะแบ่งได้เป็น 3 ยุคใหญ่

ยุคแรก (ช่วงทศวรรษ 1950) ทฤษฎีการพัฒนาเปิดตัวมาด้วยกระบวนทัศน์ การทำสังคมนิให้ทันสมัย (Modernistic paradigm) อันได้แก่การเปลี่ยนชนบทให้ เป็นเมือง (urbanization) การเปลี่ยนเกษตรให้เป็นอุตสาหกรรม (industrialization) โดยใช้กลยุทธ์แบบกวาดล้างสิ่งเก่าๆ ที่สังคมด้อยพัฒนามีอยู่ให้หมดไป และแทนที่ ด้วยสิ่งใหม่ๆ (substitution) ในกรณีนี้ “หน่วยงานรัฐ” จะเป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลง

ส่วนทฤษฎีด้านการสื่อสารนั้น จะสอดคล้องกับการพัฒนาแบบจากบน ลงล่าง (top - down) คือ เป็นการสื่อสารแนวตั้ง (vertical communication) เป็น ระบบการสื่อสารที่รวมศูนย์ (centralization) ที่เห็นได้ชัดคือ สื่อกระจายเสียง รูปแบบของการสื่อสารจะมีลักษณะเป็นทางเดียว (one - way communication) ที่ถูกนำมาใช้โดยมีเป้าหมายเรื่องการโน้มน้าวชักชวนที่มาจากกระบวนทัศน์ที่ เรียกว่า Transmission Model

เมื่อผสมผสานกรอบแนวคิดการพัฒนาและการสื่อสารเข้าด้วยกัน โฉมหน้า **ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา**จึงมุ่งเน้นการใช้สื่อสมัยใหม่ (อันได้แก่สื่อมวลชน) มาช่วยทำให้สังคมไทยทันสมัย และเนื่องจากความเชื่อในพลังอำนาจของสื่อ

(Powerful media) จึงมีการมุ่งเน้นศึกษาค้นคว้ากลยุทธ์การใช้สื่อ (Media strategy)

- **ยุคที่สอง** (ช่วงทศวรรษที่ 1970) หลังจากการพัฒนาด้วยกระบวนการทัศนความทันสมัยผ่านพ้นไปได้สองทศวรรษ บรรดาประเทศในลาตินอเมริกาเริ่มสัมผัสกับความเจ็บปวดของผลพวงแห่งการพัฒนา นักวิชาการในประเทศดังกล่าวจึงนำเสนอกระบวนการทัศนใหม่ที่คัดค้านกระบวนการทัศนเดิมคือทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency theory) ซึ่งมีความหลักว่า การพัฒนาแบบที่ผ่านมาเป็นตัวการสำคัญทำให้ประเทศต้องพัฒนาต่อไปพึ่งพาขึ้นต่อประเทศที่พัฒนาแล้ว อย่างไรก็ตาม กระบวนการนี้ก็ไม่แพร่หลายนักในสังคมไทย

- **ยุคที่สาม** (ช่วงทศวรรษที่ 1980) หลังจากผลลัพธ์ของการพัฒนาที่ผ่านมาในช่วง 3 ทศวรรษได้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า สามารถก่อให้เกิดผลดีเพียงเล็กน้อย แต่กลับสร้างผลเสียอย่างไม่คุ้มค่างัน ดังนั้น บรรดาประเทศโลกที่สาม รวมทั้งประเทศไทยก็ได้เริ่มนำเสนอแนวคิดใหม่ของการพัฒนาที่มาจากรากฐานของตนเอง (Indigeneous theory) แทนที่จะต้องเดินตามคำแนะนำของตะวันตก โดยมุ่งเน้นหลักเรื่องการพัฒนาตนเอง (แทนที่จะต้องพึ่งการลงทุนจากต่างประเทศ) เน้นการพัฒนาแบบพอเพียงให้เหมาะสมกับตนเอง และสำคัญที่สุดก็คือต้องเป็นการพัฒนาแบบประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในทุกชั้นตอน และเสนอให้มีการใช้กลยุทธ์ “ประสานส่วนดีทั้งของเดิมและของใหม่” (ที่เรียกว่า articulation) แทนกลยุทธ์ substitution ที่เคยใช้มา

ในส่วนของทฤษฎีการสื่อสารก็มีการพลิกกลับจากเดิมเช่นกัน สำหรับ alternative communication นั้น จะเน้นการสื่อสารในแนวระนาบ (horizontal communication) อันได้แก่การสื่อสารระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน เน้นรูปแบบการกระจายอำนาจ และที่สำคัญคือคือการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายของการสื่อสารที่เคยมุ่งเน้นการโน้มน้าวชักชวน มาเป็นการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน (shared meaning) ที่มีรากฐานมาจาก Ritualistic model

ดังนั้น ลุกผสมที่เป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจึงมีการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าไปจากเดิม alternative dev-com ให้ความสำคัญสูงสุดกับ “ประชาธิปไตยทางการสื่อสาร” คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการสื่อสาร เป็นการสื่อสารที่ถือ

เอาการตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นเป้าหมายหลัก ในเรื่ององค์ประกอบของการสื่อสารนั้น หากยังคงสนใจเรื่อง “ตัวสื่อ” ก็น่าจะเป็น “สื่อผสมผสาน” (mixed media) แต่ที่ควรศึกษาค้นคว้าให้มากขึ้นก็คือ กลยุทธ์ด้านเนื้อหาสาร (message strategies)

ส่วนที่สอง ทบทวนทวนคิด และเฟ้นงินิจไปข้างหน้า : การสื่อสารเพื่อการพัฒนาในสังคมไทย

1. ผลที่เกิดขึ้นจากการใช้กระบวนการทัศนกระแสหลัก
 - 1.1 ระดับบุคคลและครอบครัว
 - 1.2 ระดับชุมชนและสังคม

2. ปัญหาของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจากอดีตถึงปัจจุบัน
 - 2.1 ปัญหาในระดับแนวคิด (ทฤษฎี)
 - 2.2 ปัญหาระดับการวางกลยุทธ์
 - 2.3 ปัญหาระดับการดำเนินการ

3. แนวโน้มของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
 - 3.1 แนวโน้มของการเกิดแนวคิดใหม่
 - 3.2 แนวโน้มของการนำกลยุทธ์ใหม่มาใช้
 - 3.3 แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงประเด็นความสนใจ

จากนี้จะขอสรุปเนื้อหาแต่ละตอนพอสังเขป

1. **ผลที่เกิดขึ้นจากการใช้กระบวนการทัศนกระแสหลัก**
 - (1.1) **ผลในระดับบุคคลและครอบครัว**

เป็นที่น่าสังเกตว่า กระบวนการทัศน “การทำสังคมให้ทันสมัย” นั้น จะมุ่งเน้นหน่วยที่ระดับปัจเจกบุคคลเป็นหลัก และมีเป้าหมายหลักๆ อยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก เป็นการเปลี่ยนแปลงคนไทยจากที่เคยล้าหลัง “โง่ จน เจ็บ” มาเป็นคน

ที่มีบุคลิกภาพ “ทันสมัย” และประการที่สอง เพื่อให้จะให้กลายเป็นคนทันสมัย (modern man) การสื่อสารเพื่อการพัฒนาจะต้องเปลี่ยนแปลงระบบความรู้/ ความเข้าใจ ทักษะ และการกระทำ (ที่รู้จักกันอย่างขี้ใจว่า K – A – P) ของผู้คนโดยเฉพาะที่อยู่ในชนบทไทย

มีงานวิจัยจำนวนมากมายที่พยายามวัดทั้งความทันสมัยในแง่มุมต่างๆ (เช่น การเมือง/ เศรษฐกิจ/ การศึกษา/ สาธารณสุข/ วัฒนธรรม/ ความเชื่อ / ศาสนา ฯลฯ) และพยายามวิเคราะห์หาว่า ความทันสมัยที่ว่่านั้นเกิดมาจากการทำงานของสื่อประเภทใด สำหรับผลเรื่องความทันสมัยนี้ เราอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ผลจากการใช้การสื่อสารเพื่อพัฒนานั้น คงจะทำให้คนไทยกลายเป็นคนทันสมัยไปบ้างในบางมิติ อาจะยังล้าหลังบ้างในบางมิติ หรืออาจะหายไปจาก “โง่ จน เจ็บ” แบบเดิม แต่มา “โง่ จน เจ็บ” แบบใหม่

สำหรับเรื่อง**ประสิทธิผลของประเภทสื่อ**นั้น พอจะฟันธงแบบแผนได้ว่า สื่อมวลชนนั้น มักจะสร้างผลกระทบได้ในระดับ**ความรู้/ ความเข้าใจ**เท่านั้น แต่เมื่อถึงเรื่อง “**ทัศนคติ**” ก็มักจะไม่รับประกัน และน่าจะแน่ใจได้ว่า เรื่อง**การกระทำ**นั้น จะยังคงเหมือนเดิมเป็นส่วนใหญ่

แต่ถึงแม้ว่าการหวังผลใน**ระยะสั้น** (shortten effect) จากการใช้สื่อมวลชนเป็นส่วนใหญ่เพื่อการพัฒนาอาจจะไม่สมหวังดังความปรารถนาของผู้วางแผนใช้สื่อทั้งหมด แต่มีข้อน่าสังเกตว่าสำหรับผลใน**ระยะยาว** (longterm effect) เช่น การที่สถาบันสื่อมวลชนก้าวเข้ามาทำหน้าที่หล่อหลอมบุคคล ทำหน้าที่แทนสถาบันสังคมดั้งเดิม (เช่น เวลาวัยรุ่นมีปัญหา ก็ะหันหน้าไปหาพี่ดีเจ แทนพ่อแม่ หรือหันไปหาพระเป็นที่พึ่ง) รวมทั้งความแพร่หลายของสื่อมวลชนประเภทต่างๆ ที่รุกคืบเข้ามาในพื้นที่ชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคลนั้น เราคงไม่อาจจะมองผ่านเลยอิทธิพลของสื่อมวลชนได้ แต่ในอีกด้านหนึ่ง เราอาจจะใช้แต่สามัญสำนึกในเรื่องการประเมินผลกระทบของสื่อก็อาจจะไม่ได้เช่นกัน

ส่วนผลกระทบของสื่อมวลชนที่มีต่อการพัฒนา**เรื่องครอบครัว**นั้น ยังมีงานศึกษาอยู่น้อยมาก เนื่องจากเรื่องครอบครัวยังคงถูกถือว่าเป็นพื้นที่ส่วนตัวของบุคคล ดังนั้นจึงควรที่จะมีงานค้นคว้าวิจัยผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบของสื่อประเภทต่างๆ โดยเฉพาะสื่อสมัยใหม่ (new media) เช่น โทรศัพท์มือถือ

อินเทอร์เน็ต ฯลฯ ที่มีผลต่อการพัฒนาเรื่องครอบครัวให้มากขึ้นต่อไปในอนาคต

(1.2) ผลในระดับชุมชนและสังคม

เนื่องจากการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่ผ่านมาจะมีทิศทางและเป้าหมายที่สอดคล้องกับแบบพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คือ มุ่งที่จะเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชนบทที่ถูกรับรู้ว่าเป็นภาคที่ล้าหลัง ไม่ทันสมัยให้กลายเป็นเมืองที่ก้าวหน้า ในที่นี้จึงจะให้ความสนใจกับผลที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนชนบทสัก 4 - 5 ประการดังนี้

(1) **การมีเทคโนโลยีการสื่อสารเพิ่มมากขึ้น** ดังประจักษ์พยาน การสำรวจการเปิดรับสื่อมวลชนที่เพิ่มมากขึ้นทุกที แต่ส่วนที่น่าสนใจก็คือ ตัวเลขการอ่านหนังสือประเภทต่าง ๆ นั้นเพิ่มขึ้นอย่างช้ามาก (หรือแทบจะคงที่) ในขณะที่การเพิ่มขยายของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว คำถามที่ควรถามต่อไปก็คือ อะไรจะเกิดขึ้นกับแบบแผนการเพิ่มขยายเช่นนี้

(2) **ผลกระทบของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาต่อสถาบันและระบบการปกครองท้องถิ่น** ในเรื่องของการสร้างความสำนึกต่อระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น ผลการวิจัยอาจจะยังไม่สามารถสรุปอย่างฟันธงได้ว่า เกิดจากการทำงานของสื่อแบบใด แต่ในแง่การนำเอาการสื่อสารเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการแสวงหาอำนาจทางการเมือง เช่น การก้าวเข้ามาเป็นตัวแทนประชาชนในระดับต่างๆ นั้น มีผลการวิจัยยืนยันว่าได้มีการนำมาใช้อย่างแน่นอนและมากมาย

(3) **ผลกระทบของข่าวสารต่อสถาบันเศรษฐกิจของชุมชน** งานศึกษาวิจัยที่มีมักจะเน้นแต่ด้านการนำนวัตกรรมด้านการทำมาหากินเข้าไปในชนบท แต่ในแง่ข่าวสารด้านเศรษฐกิจแล้ว ยังมีงานศึกษาอยู่น้อยมาก ประเด็นที่น่าสนใจมองก็คือ แนวคิดใหม่ๆ ในเรื่องการสื่อสารเพื่อธุรกิจชุมชนขนาดเล็ก ที่ยังรอคอยการศึกษาจากนักนิเทศศาสตร์พัฒนาการอยู่

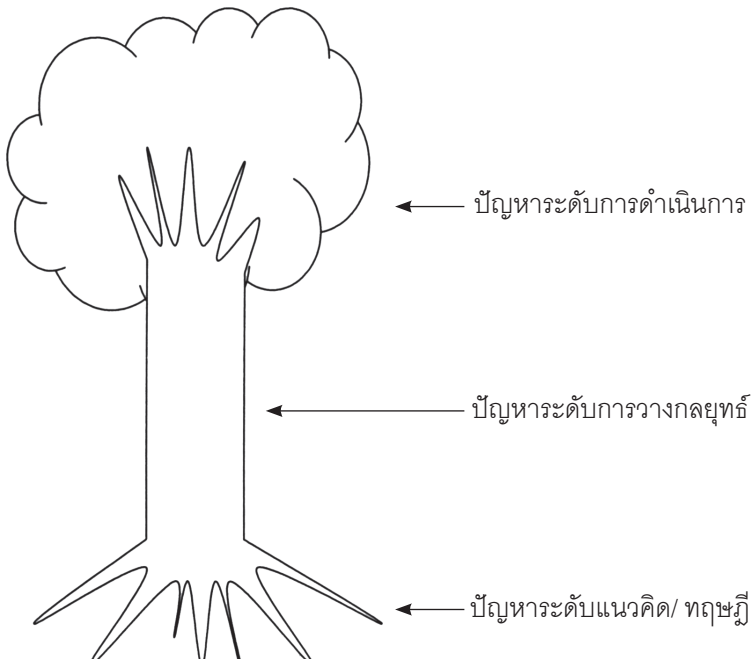
(4) **ข่าวสารที่จำเป็นอาจจะยังไม่เพียงพอ** ทั้ๆ ที่ชุมชนชนบทเปิดรับข่าวสารประเภทต่างๆ มากขึ้น แต่ทั้งระบบการสื่อสารแบบดั้งเดิมและแบบใหม่ก็ยังไม่สามารถตอบสนองของความต้องการข่าวสารที่จำเป็นแก่ชุมชนได้

ทั้งนี้เนื่องจากบรรดาสื่อประเภทต่างๆ ของชุมชน เช่น ที่อ่านหนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าว ฯลฯ ไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ หรือ ยั่งยืน

(5) **สังคมชนบทอาจจะทันสมัยแต่ไม่พัฒนา** ข้อสรุปของการใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่ผ่านมา 3 - 4 ทศวรรษก็คือ อาจจะส่งผลให้ชนบทมีหน้าตาที่ “ทันสมัย” เพราะมีวัสดุอุปกรณ์สมัยใหม่มาใช้ แต่ทว่า การปรับเปลี่ยนโครงสร้างและสถาบันต่างๆ ของสังคม ได้แก่ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ เช่น ช่องว่างระหว่างคนรวย - คนจน ยังเหมือนเดิม โครงสร้างทางการเมืองยังไม่ปฏิรูปให้เป็นประชาธิปไตยอย่างเต็มที่ กล่าวคือ “ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา”

2. ปัญหาของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจากอดีตถึงปัจจุบัน

ปัญหาของการสื่อสารเพื่อพัฒนานั้นมีอยู่ 3 ขั้นตอนตามตรรกะของการทำงานซึ่งอาจจะเปรียบได้กับต้นไม้ ดังนี้

(2.1) ปัญหาระดับแนวคิด/ ทฤษฎี

ปัญหาระดับแนวคิด/ ทฤษฎีนั้น เปรียบเสมือนรากแก้วของปัญหาและ ดั้งที่ได้กล่าวมาแล้วถึงกรอบแนวคิดของการพัฒนา/ การสื่อสาร และการสื่อสาร เพื่อการพัฒนาที่ผ่านมาเป็นระยะๆ โดยสังคมไทยได้เริ่มต้นเปิดหน้าประวัติศาสตร์ ของการพัฒนาด้วยทฤษฎีความทันสมัย ทฤษฎีนี้คาดหวังว่าการสื่อสารจะเป็นทั้ง ตัวชี้วัดและกลไกการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนา ผลลัพธ์อันเกิดจากการใช้ราก แก้วดังกล่าวนี้ไม่จำเป็นต้องตกเถียงอภิปรายโต้แย้งด้วยทฤษฎีกันแล้ว เนื่องจาก ผลลัพธ์ดังกล่าวได้ผลิดอกออกผลมาให้เป็นข้อเท็จจริง กล่าวคือ หลังจากใช้แผน พัฒนาไปได้ 5 แผน สังคมไทยก็ต้องเริ่มซุดลงไปดูรากแก้วทั้ง 3 ราก ของแนวคิดที่ อยู่เบื้องหลัง และพบปัญหาระดับแนวคิด/ ทฤษฎีดังนี้

(i) **ต้นกำเนิดที่จำกัดของทฤษฎีความทันสมัย** ทฤษฎีนี้เคยถูกนำมาใช้ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศเยอรมันในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้ทำแบบจำลองขึ้นมาเพื่อนำมาใช้กับประเทศโลกที่ 3 ทั้งหมด โดยล้มความแตกต่างระหว่างประเทศต้นฉบับกับประเทศที่ประยุกต์ใช้

(ii) **ทฤษฎีความทันสมัย** วางอยู่บนทฤษฎีขั้นตอนความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจของ Rostow ที่มีลักษณะเป็นขั้นบันไดแบบเส้นตรง (linear) แต่ประสบการณ์จริงของการล้มละลายของเม็กซิโก หรือ เศรษฐกิจขาขึ้น ฆ่าลงของไทยได้พิสูจน์แล้ว เส้นทางพัฒนานี้แสนจะววงวน และคดเคี้ยว

(iii) **เน้นการพัฒนามิติเดียว** คือ มิติเศรษฐกิจ ดังชื่อแผนพัฒนาฉบับแรกของไทย และบรรดาตัวชี้วัด ต่างๆ ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องเงินๆ ทองๆ วัดทุกอย่างขึ้นดั่งนั้นมิติอื่นๆ เช่น การเมือง สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ จึงเกิดปัญหาอย่างท่วมท้น

(iv) **ทัศนะแบบแบ่งสองขั้ว** ทฤษฎีความทันสมัยใช้กรอบวิธีคิดแบบ “ขาว/ ดำ” (binary oppositions) โดยมองว่า สิ่งที่ประเทศทันสมัยมีอยู่เป็นของดีทั้งหมด ส่วนสิ่งที่ประเทศด้อยพัฒนามีอยู่ก็ไร้คุณค่าทั้งสิ้น (แม้แต่มิติด้านศาสนา) สมมติฐานดังกล่าวนี้ล้วนแต่ไม่เป็นจริง

(v) **การวิเคราะห์สาเหตุแห่งความด้อยพัฒนา** ทฤษฎีความทันสมัยซึ่งถือว่า ตัวการ/ สาเหตุแห่งความด้อยพัฒนานั้น ผังลืออยู่ภายในตัวประเทศด้อยพัฒนาเอง (เช่น ความโง่ ความยากจน ความอ่อนแอทางสุขภาพ) (endogenous factor) แต่กลุ่มทฤษฎีฟังกกลับซึ่งนี้วย้อนกลับออกไปว่า การด้อยพัฒนานั้นเกิดมาจาก ปัจจัยภายนอก (exogenous factor) คือการเอาเปรียบของประเทศที่เจริญแล้ว

(vi) **การทบทวนตรวจสอบทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา** บอร์ดเดนเฟ (Bordenave, 1977) สรุปว่า วิธีการโน้มน้าวชักจูงและการสื่อสารทางเดียวด้วยสื่อมวลชนนั้นได้พิสูจน์แล้วว่าไร้ประสิทธิภาพในการเปลี่ยนความรู้/ ทัศนคติ และการกระทำที่สั่งสมมานับเป็นเวลาหลายร้อยปี รวมทั้งความเชื่อในอำนาจอิทธิพลของสื่อมวลชนที่เป็นสื่อที่มาแรง มาเร็ว มาบ่อย ก็ถูกพิสูจน์ว่าไร้น้ำหนักโดยสิ้นเชิงเมื่อนำมาใช้ในเรื่องการพัฒนาสังคม

(2.2) ปัญหาระดับการวางกลยุทธ์

ปัญหาในขั้นตอนของการวางกลยุทธ์นั้นเป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากขั้นตอนของแนวคิด/ ทฤษฎี/ กระบวนทัศน์ เนื่องจากการวางกลยุทธ์นั้นเป็นรอยต่อระหว่างการแปรแนวคิดลงมาเป็นแนวทางปฏิบัติ ดังนั้น จึงอาจกล่าวอย่างคร่าวๆ ได้ว่า เมื่อปัญหาของกระบวนทัศน์ความทันสมัยของการพัฒนา เป็นแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมประเพณีที่มีอยู่ให้ทันสมัย เมื่อแบบจำลองการสื่อสารเป็นเชิงการถ่ายทอดที่สื่อสารทางเดียวจากบนลงล่าง มีเป้าหมายเพื่อการโน้มน้าวชักจูง ดังนั้นกลยุทธ์ของการสื่อสารก็จะเกิดปัญหาตามมาดังนี้

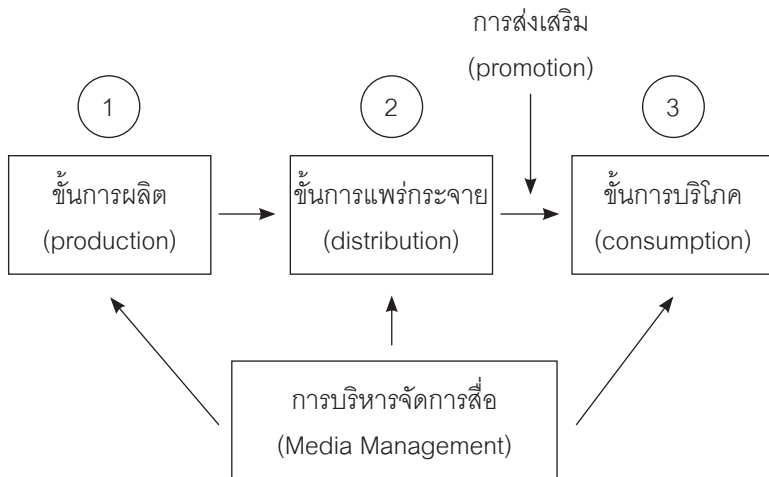
(i) **การใช้กลยุทธ์แบบเข้าแทนที่** กลยุทธ์แบบเข้าแทนที่ (substitution) ที่ถูกนำมาใช้ในเรื่องการสื่อสารเพื่อพัฒนานั้น สอดรับกับกลยุทธ์การพัฒนาโดยทั่วไป ในทางปฏิบัติ ก็เป็นการนำเอาสื่อมวลชน “ตัวแทนของความทันสมัย” เข้าไปแทนที่ สื่อบุคคลตามประเพณี (เช่น พระสงฆ์ ผู้นำตามธรรมชาติ และสื่อพื้นบ้าน) ผลลัพธ์ที่เกิดจากการแทนที่ก็คือ การล้มหายตายจากของสื่อทั้ง 2 ประเภท หรือแม้ยังคงดำรงอยู่ แต่ก็ไม่อาจทำหน้าที่ได้เช่นเดิม

แต่ปัญหาที่ดูจะยุ่งเหยิงกว่านั้นก็คือ สื่อที่เป็นตัวจริงเสียงจริงของการพัฒนา กลับเป็นสื่อบุคคลและสื่อพื้นบ้านนั่นเอง ดังที่ปรากฏในงานวิจัยจำนวนมากมาย ส่วนสื่อน้องใหม่คือสื่อมวลชนกลับใช้ไม่ค่อยได้ผลในงานพัฒนาสังคม/ชุมชน สังคมไทยจึงเกิดการระอืดระออดด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เพราะ “สื่อที่มี ก็ใช้การไม่ได้ สื่อที่ใช้การได้ ก็กลับไม่มี”

(ii) **กลยุทธ์ที่ใช้สื่อเดียวแทนสื่อผสม** เป็นปัญหาที่ต่อเนื่องมาจากกลยุทธ์แรก คือในขณะที่วางแผนทุ่มทุนสร้างกับสื่อมวลชน ซึ่งใช้การไม่ค่อยได้ (เพราะถูกผูกติดอยู่กับระบบเศรษฐกิจ (ธุรกิจ) การเมือง) ในขณะที่ชีวิตจริงของประชาชนนั้น ใช้สื่อหลายๆ ประเภทผสมผสานกัน กลยุทธ์ดังกล่าวจึงไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง รวมทั้งความรู้เรื่องการผสมสื่อในงานพัฒนาสังคม ก็ยังไม่ได้ตั้งไข่เสียที

(iii) **การใช้สื่อด้วยความเข้าใจที่คับแคบ** เนื่องจากสื่อมิใช่เป็นเพียง “เทคโนโลยี” เท่านั้น แต่มีมิติทางเศรษฐกิจ/ การเมือง/ วัฒนธรรม เกาะติดมาอย่าง รุงรัง ดังนั้น เราจึงพบว่าหอกระจายข่าวที่มีอยู่ทั่วประเทศไม่อาจจะใช้การได้ เพราะผู้วางแผนมองเห็นแต่ลักษณะด้านเทคโนโลยีของสื่อเท่านั้น (ดูเหมือนว่า อินเทอร์เน็ตแทบก็กำลังจะเดินตามเส้นทางแห่งความล้มเหลวของสื่อรุ่นพี่มา อย่างตืด ๆ กัน)

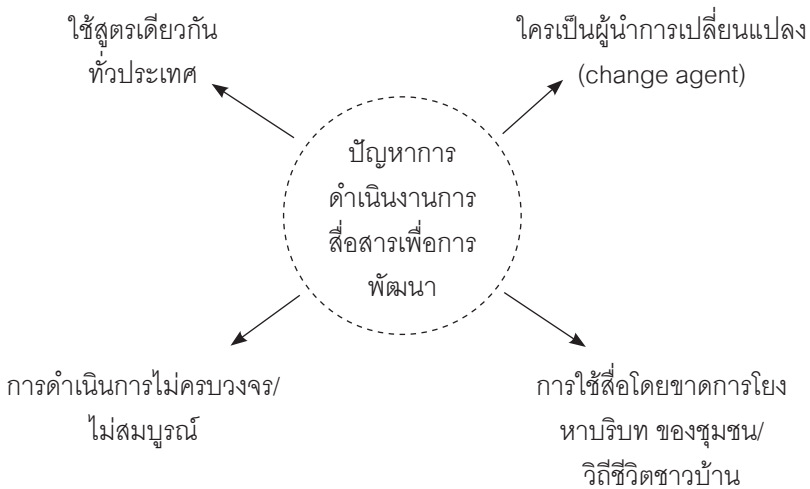
(iv) **กลยุทธ์ที่ขาดหายไป** ที่สำคัญมี 2 กลยุทธ์ กลยุทธ์แรก สังคมไทยสนใจแต่ขั้นตอนของการผลิตสื่อ (media production) ทุกหน่วยงานของรัฐจึง ล้วนผลิตสื่อ และไม่สนใจวงจรอื่นๆ ของวัฏจักรแห่งการสื่อสารดังที่แสดงในภาพ

อีกกลยุทธ์หนึ่งที่หายไปก็คือ **กลยุทธ์การออกแบบสาร** เนื่องจากนักวางแผนการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาเชื่อมั่นในพลังของ “แปดผู้พี่” คือ “สื่อ” จนมองข้ามความสำคัญของ “แปดผู้น้อง” คือ “สาร” (ที่จริง ตัว “สาร” นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่ง เช่น การับหวนนั้น ไม่ว่าจะถ่ายทอดผ่านสื่ออะไรก็จะมีค่าสำคัญเลย) อันที่จริงสังคมไทยเคยเป็นสังคมที่มีภูมิปัญญาด้านการสื่อสารที่เกี่ยวกับเรื่อง “กลยุทธ์สาร” อยู่ไม่น้อย เช่น เราเคยมีแนวคิดเรื่อง “ฤกษ์แปลงสาร” “ปากปราศรัย น้ำใจเชือดคอ” ฯลฯ จึงควรที่จะเดินหน้าเรื่องกลยุทธ์สารต่อไป

(2.3) ปัญหาในระดับการดำเนินการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

เนื่องจากการดำเนินงานเป็นโซ่สุดท้ายของกระบวนการตั้งแต่ระดับแนวคิดต่อมาถึงขั้นกลยุทธ์ หรือหากเปรียบเทียบกับภาพของต้นไม้ที่กล่าวไปข้างต้น การดำเนินงานก็เปรียบเสมือนผล/ ดอก (ที่เกิดมาจากรากและลำต้น) ผลการวิจัยหลายชิ้นได้แสดงให้เห็นปัญหาของการดำเนินการสื่อสารเพื่อพัฒนาดังนี้คือ

(i) **วิธีการดำเนินการแบบสูตรเดียวกันทั่วประเทศ** เนื่องจากลักษณะการวางแผนการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาจากส่วนกลางแล้วแผ่กระจายออกไป โดยใช้กลไกของระบบราชการซึ่งเป็นผู้นำการพัฒนา ทำให้วิธีการใช้สื่อเพื่อพัฒนานั้นมีลักษณะ “สูตรเดียวกันทั่วประเทศ” ในขณะที่เรื่องของการสื่อสารนั้นมีมิติสังคม - วัฒนธรรมมาเกี่ยวข้องอย่างมาก (เริ่มตั้งแต่สำเนียง วิธีพูดของคนแต่ละภูมิภาคแตกต่างกัน) หรืออาจกล่าวว่ามี “ลักษณะสูตรใครสูตรมัน” จึงเกิดความไม่สอดคล้องระหว่างการสื่อสารกับสภาพความเป็นจริง

(ii) **ปัญหาเรื่อง “ผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลง”** ตามกระบวนการทัศนคติความทันสมัย ผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลง (change agent) นั้นจะเริ่มที่ภาครัฐ/เจ้าหน้าที่รัฐก่อน แล้วจึงค่อยกระจายขยายตัวออกไป แต่ทว่าเจ้าหน้าที่รัฐกับประชาชนนั้นเมื่อพิจารณาในแง่การสื่อสารแล้วจะเป็น “บุคคลคนละประเภท” (heterophily) ซึ่งมีช่องว่างขนาดใหญ่กว้างกันระหว่างกัน ผลการวิจัยจำนวนมากจึงแสดงให้เห็นความล้มเหลวทางการสื่อสารเพราะเกษตรกรไม่สามารถจะเข้าใจคำศัพท์ที่เจ้าหน้าที่เกษตรพูดอบรม เป็นต้น

(iii) การใช้สื่ออย่างขาดการพิจารณาบริบทของชุมชน ปัญหานี้เริ่มมาตั้งแต่ต้นตอของเรื่อง คือ ทฤษฎีขั้นต้นความจำเป็นโตทางเศรษฐกิจของ Rostow ที่นำมาใช้ได้ผลในเยอรมัน และคาดว่าจะใช้ได้กับทั่วโลก รวากับเรื่องแรงดึงดูดของโลกที่มีลักษณะเป็นสากล ดังนั้น แนวคิด/ แบบจำลอง/ กลยุทธ์/ วิธีการดำเนินงานในเรื่องการสื่อสารเพื่อพัฒนานั้น จึงมักดำเนินการโดยมิได้ดูบริบทของชุมชนเลย งานวิจัยด้านนิเทศศาสตร์ส่วนใหญ่จึงไม่มีการสำรวจโครงสร้างของชุมชน หรือแม้จะสำรวจก็ได้นำมาใช้พิจารณาประกอบด้วยเลย ตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่องการรับนวัตกรรมนั้น ในแต่ละท้องถิ่นมีความซับซ้อนที่แตกต่างกันอย่างมาก

(iv) การดำเนินงานที่ไม่ครบวงจร การดำเนินการด้านการสื่อสารเพื่อพัฒนานั้นก็เหมือนการกินยา หากกินไม่ครบตามจำนวน ย่อมไร้ผล เป็นที่น่าเสียดายว่า การดำเนินการด้านการสื่อสารเพื่อพัฒนานั้นจะดูเอาจริงเอาจังในระยะเริ่มแรก แล้วเริ่มแผ่วเบาในช่วงกลาง และมักจางหายไปเลยในช่วงท้าย เพราะลักษณะที่ไม่ครบวงจร ตัวอย่างแบบฉบับที่ชัดสุดก็คือ การจัดตั้งสื่อชุมชน เช่น หอกระจายข่าว ซึ่งเริ่มต้นอย่างกระชุ่มกระชวยเมื่อมีการติดตั้งอุปกรณ์การกระจายเสียง (ซึ่งอาจจะมีพิธีเปิดงานตัดแพรคลุมป้าย) แต่ก็ขาดการวางแผนการกระจายเสียง ไม่มีแผนการอบรมช่างเทคนิคประจำชุมชน ดังนั้นเมื่ออุปกรณ์เสีย เครื่องกระจายข่าวก็กลายเป็นที่อยู่ของหนู/ แมลงสาบไปในไม่ช้า เป็นต้น เครื่องมือการสื่อสารแทบทุกชนิดในชุมชนจะมีชะตากรรมคล้ายกับกรณีหอกระจายข่าวนี้

3. แนวโน้มของการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลง

แนวคิดเรื่องการพัฒนาและการสื่อสารเพื่อพัฒนามีลักษณะพิเศษคือ เป็นแนวคิดที่ต้องนำมทดสอบในภาคปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ผลที่เกิดขึ้นจากภาคปฏิบัติจึงเป็นตัวป้อนกลับย้อนไปผลักดันให้ต้องเกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแนวคิดทฤษฎี หากว่าความเป็นจริงไม่ได้ผลตามที่คาดหวังเอาไว้ ดังนั้น นับตั้งแต่ทศวรรษแรกของการพัฒนา คือ ทศวรรษ 1950 ที่มีการเน้นหนักเรื่องการสร้าง

โครงสร้างพื้นฐานและด้านเศรษฐกิจ ในทศวรรษต่อมา คือ 1960 ได้เริ่มมีการประเมินผลและวิพากษ์วิจารณ์กระบวนการทัศน์ความทันสมัย มีการนำเสนอแนวคิดเรื่องความจำเป็นพื้นฐาน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตมาเสริมต่อจากแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว และในทศวรรษที่ 1970 แนวคิดเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ก็เริ่มเปิดตัวมานำเสนอ

การเปลี่ยนแปลงที่ตัวพ่อและตัวแม่ดังกล่าว ส่งผลสะท้อนมาถึงการเปลี่ยนแปลงตัวลูกอย่างแน่นอน และเมื่อมีการตกแตงรากแก้ว ลำต้นรวมทั้งดอกใบผลก็จะเปลี่ยนโฉมหน้าตามไป

ในทีนี้จะเฟ่งพินิจแนวโน้มเบื้องต้นหน้าของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตามองค์ประกอบที่ได้เริ่มมาตั้งแต่แรก ดังนี้

3.1 แนวโน้มของการเกิดแนวคิดใหม่

(ก) **แนวคิดใหม่เรื่อง “การพัฒนา”** เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวพ่อ คือ แนวคิดเรื่องการพัฒนา เราจะพิจารณาโดยเทียบเคียงระหว่างแนวคิดใหม่และเก่าตามตารางข้างต้นนี้

กระบวนทัศน์หลัก (Dominant Paradigm)	กระบวนทัศน์ทางเลือก (Alternative Paradigm)	ปัจจัยสนับสนุน กระบวนทัศน์ใหม่
1. ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ	1. การกระจายความเจริญอย่างยุติธรรม	1. อัตราความเจริญเติบโตที่เริ่มชะลอตัวลงจาก 1950/1960 2. แนวคิดเรื่อง “การไหลลงล่าง” (Trickle down effect) ไม่เกิดขึ้นจริง

<p>2. การเน้นการใช้เทคโนโลยีที่ลงทุนสูง</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ให้ความสนใจกับคุณภาพชีวิต 2. การประสานของใหม่และของเก่าเข้าด้วยกัน 3. เน้นการใช้เทคโนโลยีระดับกลางและเทคโนโลยีที่ใช้แรงงานคน (แก้ปัญหาการว่างงาน) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศที่พัฒนาแล้ว 2. ชีตจำกัดของความเจริญเติบโต 3. เกิดวิกฤติการณ์ด้านพลังงานในช่วงปี 1973
<p>3. การวางแผนจากส่วนกลาง</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. การพึ่งตนเอง 2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนและดำเนินงานพัฒนาแบบกระจายอำนาจ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความสำเร็จของประเทศจีนในเรื่องการวางแผนแบบกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา
<p>4. ถือว่าปัจจัยภายในสังคมเป็นสาเหตุความด้อยพัฒนา</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ทั้งปัจจัยภายในและภายนอกเป็นสาเหตุร่วมของความด้อยพัฒนา 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การรวมตัวของประเทศค้าน้ำมันที่เพิ่มอำนาจมากขึ้นในสังคมโลก (1973-74) 2. อำนาจของโลกที่สามซึ่งเพิ่มมากขึ้นในเวทีโลก เช่น สหประชาชาติ 3. การวิจารณ์ Dominant Paradigm อย่างรุนแรงของกระบวนทัศน์ Dependency

(ข) แนวคิดใหม่เรื่อง “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ในช่วงทศวรรษ 1970 กระบวนทัศน์ด้านการสื่อสารเองก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเช่นกัน และในสวนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาทั้งโดยการตรงและทางอ้อม มีอย่างน้อย 6 ประการที่สำคัญ ดังนี้

(i) การเปลี่ยนแบบจำลองจากแบบจำลองการสื่อสารเชิงการถ่ายทอดที่มีเป้าหมายเพื่อการโน้มน้าวชักจูง มีลักษณะเป็นการสื่อสารทางเดียว และเป็นการสื่อสารที่ถือเอาตัวผู้ส่งเป็นตัวตั้ง ได้มีการนำเสนอแบบจำลองใหม่ คือ **แบบจำลองเชิงพิธีกรรม** ที่มีเป้าหมายเพื่อการสร้างความเข้าใจ สร้างความหมาย สร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วมกัน เป็นการสื่อสารแบบสองทาง และไม่มีใครผูกขาดเป็นผู้รับ/ ผู้ส่งอยู่ตลอดเวลา

จากแบบจำลองการสื่อสารอันใหม่นี้ จึงเกิดรูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบใหม่ๆ เช่น การจัดเวทีเสวนา (dialogue) การจัดประชุมกลุ่ม (forum) การทำประชาพิจารณ์ (public hearing) การจัดเวทีประชาคม ฯลฯ

(ii) **การเปลี่ยนทิศทางการสื่อสาร** รูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบเดิมนั้นจะเน้นทิศทางจากบนลงล่าง (top - down flow) ที่สอดคล้องกับทิศทางของการพัฒนา คือ จากเจ้าหน้าที่สู่ประชาชน แต่ในกระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบใหม่ จะเป็นการสื่อสารแบบจากล่างขึ้นบน (bottom - up flow) ดังนั้นในปัจจุบัน เราจึงเห็นกรณีตัวอย่างมากมายที่เจ้าหน้าที่รัฐต้องไปเรียนรู้จากชุมชน

(iii) **การเปลี่ยนแกนของการสื่อสาร** ในกระบวนการเดิม แกนของการสื่อสารจะมีลักษณะเป็นแนวดิ่ง (vertical) คือเป็นการสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับประชาชน โดยที่ในหมู่ประชาชนนั้นจะมีการติดต่อสื่อสารกันเองน้อยมาก แต่ในกระบวนการแบบใหม่นี้ จะเน้นแกนการติดต่อสื่อสารระหว่างประชาชนด้วยกัน (horizontal) ดังนั้น เมื่อใดที่มีหมู่บ้านใดที่ทำงานประสบความสำเร็จก็จะมีการแลกเปลี่ยนดูงานกันระหว่างหมู่ประชาชน

(iv) **จากการสื่อสารจากศูนย์กลางสู่การสื่อสารแบบเครือข่าย** การสื่อสารแบบเดิมจะเน้นการวางแผนจากส่วนกลาง เช่น การวางแผนการรณรงค์จะเริ่มจากกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ แล้วถ่ายทอดไปสู่ท้องถิ่น ในเรื่องการผลิตสื่อก็เช่นเดียวกัน แต่ในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบใหม่นี้จะไม่มีใครเป็นศูนย์กลาง ทุกหน่วยทุกกลุ่มของการพัฒนาจะเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร ผู้ผลิตสื่อและผู้ใช้สื่อจะมีลักษณะเป็นเครือข่ายการสื่อสารที่มีรูปแบบการกระจายตัวอยู่ทั่วไป

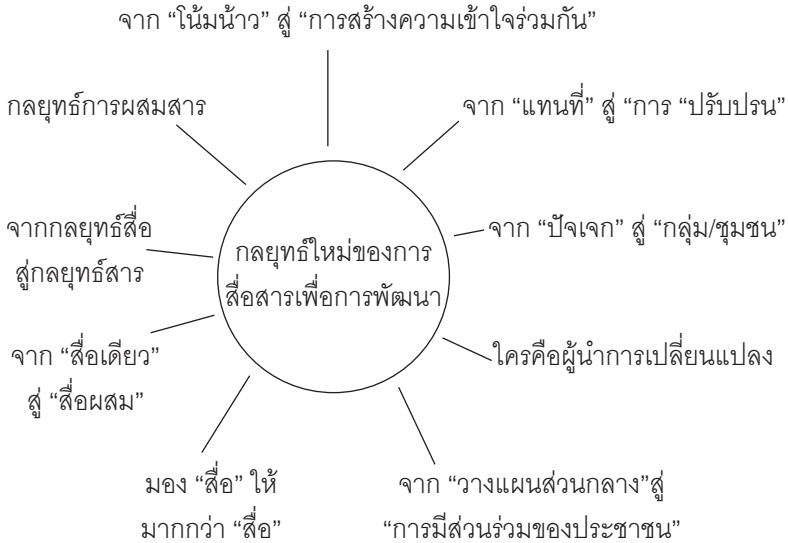
(v) **การเปลี่ยนทัศนคติใหม่ต่อผู้รับสาร** ในแบบจำลองการพัฒนาแบบเดิม จะมองเห็นว่าประชาชนนั้นว่างเปล่า และต้องถ่ายทอดความเข้าใจเรื่องการพัฒนาลงไปให้ ซึ่งก็สอดคล้องกับทัศนคติด้านการสื่อสารที่ต้องถ่ายทอดความรู้จากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร เนื่องจากผู้รับสารนั้นถูกมองว่า เป็นเพียง “ผู้คอยรองรับสาร” (passive)

แต่ในแบบจำลองใหม่นั้น ในด้านการพัฒนาก็เชื่อว่า มีภูมิปัญญาในหมู่ประชาชน เช่นเดียวกับเรื่องการผลิตสื่อเพื่อพัฒนาที่เชื่อว่า ประชาชน/ผู้รับสารนั้น active ดังนั้นผู้รับสารไม่เพียงแค่ว่า “เปิดรับ” สารเท่านั้น หากแต่ยังมีการตรวจสอบ การเลือกใช้ รวมทั้งการแสวงหาข่าวสารอีกด้วย (Information seeker)

(vi) **นิยามใหม่ของการสื่อสาร** ในทัศนะเดิมด้านการสื่อสารจะถูกมองอย่างขาดลอยจากโครงสร้างเศรษฐกิจ/ สังคม/ การเมือง แต่ในทัศนะใหม่นั้น จะพิจารณาว่า การสื่อสารนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ/ การเมือง/ สังคม - วัฒนธรรมโดยตรง ตัวอย่างง่าย ๆ ก็เช่น ผู้ที่มีเศรษฐกิจดีกว่าก็จะมีอำนาจ/ โอกาสในการเข้าถึงข่าวสารมากกว่า ในทางกลับกัน คนที่มีข่าวสารมากกว่าก็จะย้อนกลับมาดำรงรักษาอำนาจอำนาจทางเศรษฐกิจ/ การเมือง อีกต่อไป

3.2 แนวโน้มของการนำกลยุทธ์ใหม่มาใช้ในเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การปรับเปลี่ยนกลยุทธ์นั้นเป็นผลต่อเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนแนวคิด/ ทฤษฎี/ กระบวนทัศน์ที่กล่าวมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่า นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ได้เริ่มมีการทบทวนแนวคิดทั้งในเรื่องการพัฒนา การสื่อสาร และการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ถึงแม้ว่า การเคลื่อนไหวดังกล่าวนั้นจะยังไม่แพร่หลายในภาครัฐ ยังคงค่อนข้างนิ่งเงียบในสถาบันวิชาการ แต่ทว่าในภาคองค์กรพัฒนาเอกชนและภาคประชาชนนั้น เป็นพื้นที่ที่มีการแตกหน่อใหม่ๆ ของการสื่อสารเพื่อพัฒนาในรูปแบบใหม่ๆ ดังที่เราจะเริ่มได้ยินคำว่า การจัดเวทีเสวนา เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดตั้งเครือข่าย ฯลฯ หนาหูขึ้น และแม้ว่าการนำกลยุทธ์ใหม่ๆ เหล่านี้มาใช้จะยังไม่ได้มีสถานะเป็นรูปแบบกระแสหลัก แต่ก็มีแนวโน้มที่เพิ่มความนิยมมากขึ้นทุกที รูปแบบใหม่ๆ ของการสื่อสารเพื่อพัฒนานั้น ส่อสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์การสื่อสารที่อยู่เบื้องหลังดังนี้

(i) จากกลยุทธ์ “การโน้มน้าว” สู่อ “การสร้าง ความเข้าใจร่วมกัน” เบื้องหลังรูปแบบใหม่ ๆ ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เช่น การจัดเวทีเสวนา การจัดเวทีแลกเปลี่ยน เครือข่ายการเรียนรู้ การทำประชาพิจารณ์ การสรุป/ ถอดบทเรียนร่วมกัน การทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม การค้นข้อมูลให้ชุมชน ฯลฯ รูปแบบการสื่อสารเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า กลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้เน้นมิใช่การโน้มน้าวแล้ว หากแต่เป็นกลยุทธ์ที่มุ่งการสร้าง ความเข้าใจร่วมกันมากกว่า

(ii) จากกลยุทธ์ “การแทนที่ “ สู่อ “การปรับปรน...” จากกระบวนการทัศน์เดิมที่มองว่า “ของใหม่มีแต่ข้อดีทั้งหมด ส่วนของเดิมนั้นก็มีแต่ข้อเสียทั้งหมด” ดังนั้นจึงต้องนำเอาของใหม่เข้ามาทดแทน แต่เมื่อมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ใหม่ว่า ทั้งของเก่าและของใหม่ล้วนมีทั้งข้อดีและข้อด้อยทั้งคู่ จึงควรที่จะเลือกข้อดีทั้งจากของเก่าและของใหม่มาปรับประสาน (articulation) เข้าด้วยกัน

ในด้านการสื่อสารก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน จึงเริ่มที่จะมีงานวิจัยที่วิเคราะห์ข้อเด่นและข้อจำกัดของการสื่อสารแบบเดิม เช่น สื่อบุคคล สื่อประเพณี สื่อพื้นบ้าน พร้อมทั้งศึกษาข้อเด่น และข้อจำกัดของการสื่อสารแบบใหม่ ๆ เช่น สื่อมวลชน คอมพิวเตอร์ ฯลฯ แล้วนำเอาข้อดีของทั้ง 2 แบบมาประสานกัน

(iii) จากกลยุทธ์ที่เน้น “ปัจเจก” มาสู่ “กลุ่ม/ ชุมชน” ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในกระบวนการทัศน์เดิมนั้น จะเป็นการสร้างผลกระทบ (Impact study) ที่หน่วยระดับปัจเจก เนื่องจากความเชื่อที่ว่า ถ้าค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปที่ละคน ในท้ายที่สุด ก็จะเป็นกันทั้งสังคม

แต่กระบวนการทัศน์ใหม่เห็นว่า ชีวิตของคนในโลกที่ 3 นั้น มิได้แตกแยกเป็น “ปัจเจก” ทว่าบุคคล (โดยเฉพาะในชนบท) ยังมีความสัมพันธ์เชื่อมร้อยอยู่กับกลุ่มสังคม เช่น เครือญาติ พ่อแม่ เพื่อนบ้าน เพื่อนสนิท ชุมชน ฯลฯ ดังนั้น หน่วยของการศึกษาจึงควรเป็นกลุ่ม/ ชุมชน

(iv) การขยาย “ผู้นำการเปลี่ยนแปลง” ในกระบวนการทัศน์เดิมนั้น จะเน้นแต่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่เป็นบุคคลากรของภาครัฐ แต่ผลที่เกิดขึ้นได้พิสูจน์แล้วว่า เจ้าหน้าที่รัฐนั้นเป็นสื่อบุคคลที่มีประสิทธิภาพน้อยกว่าที่คิด ดังนั้น “ผู้ส่งสาร” จึงไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่ในภาครัฐเท่านั้น หากแต่ต้องขยายออกไปถึงผู้นำของชุมชนที่มีอยู่มากมายหลายประเภททั้งทางโลกและทางธรรม

(v) จากกลยุทธ์ “การวางแผนจากส่วนกลาง” สู่ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการทัศน์ใหม่ของการพัฒนา การสื่อสารเพื่อการพัฒนาก็ต้องเปลี่ยนจากการวางแผนจากส่วนกลางไปสู่การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดเรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (participatory communication) จึงกลายเป็น “คำหลัก” (keyword) ที่ถูกนำมาใช้ โดยที่ความหมายของคำๆ นี้มีอยู่ 2 นัยยะ คือ

(ก) การใช้การสื่อสารเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ เช่น การทำประชาพิจารณ์ การใช้สิทธิตาม พรบ.ข้อมูลข่าวสารของทางราชการ การล่าชื่อประชาชน 50,000 คน เพื่อถอดถอน สส. เป็นต้น

(ข) การเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการของสื่อเอง ซึ่งสามารถทำได้ใน 3 ระดับ คือ

- ระดับเป็นผู้ฟังที่ active และมีปฏิกิริยาบ่อนกลับ
- ระดับเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต
- ระดับการวางแผนนโยบายและวางแผนการใช้สื่อ

(vi) กลยุทธ์การใช้ “สื่อ” ให้มากกว่า “สื่อ” กลยุทธ์นี้ได้แก่การเปิดเสรีของคำนิยามของคำว่า “สื่อ” ซึ่งแต่เดิมเคยจำกัดอยู่แต่สื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ ฯลฯ แต่อันที่จริงแล้ว สื่อเหล่านั้นยังหมายรวมถึงสื่อประเภทอื่นๆ

นอกจากนั้น คำว่า “สื่อ” ควรจะขยับขยายออกมาถึงคำว่า “ช่องทาง” ซึ่งหมายถึง พื้นที่ วาระโอกาส เพื่อที่จะได้ใช้ทุกช่องทางที่สามารถจะสร้างการสื่อสารได้ เช่น ร้านกาแฟ ริมบ่อน้ำ กิจกรรมการพานักเรียนไปเดินป่า ประเพณีทอดผ้าป่าข้าว ฯลฯ

(vii) จาก “สื่อเดียว” สู่ “สื่อผสม” จากคำถามเดิมๆ ที่ว่า “สื่อประเภทใดจะทรงพลังภาพมากกว่ากัน” นั้น ผลการวิจัยจำนวนมากพบว่า “สื่อตัวเดียวมักจะไม่สามารถทำหน้าที่ได้ตลอดรอดฝั่งทั้งกระบวนการการพัฒนา หากแต่ต้องมีการประสานใช้สื่อหลายๆ ประเภทตามจังหวะ/ ขั้นตอน ซึ่งความรู้ในการประสานสื่อหลายประเภทนี้ในแวดวงธุรกิจได้ก้าวหน้าไปอย่างมาก แต่ในเรื่องการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสังคมนั้นยังอยู่ในขั้นเตาะเตาะ

(viii) จากกลยุทธ์ “การใช้สื่อ” ไปสู่ “กลยุทธ์เรื่องสาร” เนื่องจากในแวดวงนิเทศศาสตร์เอง ความเชื่อเรื่องพลังอำนาจของตัวสื่อได้ค่อยๆ ถูกโยกคลอนและมีการเพิ่มน้ำหนักความสนใจกับเรื่อง “สาร” มากขึ้น นับตั้งแต่การคัดเลือกสาร (Message selection) การออกแบบสาร (Message design) การนำเสนอสาร (Message delivery) และเนื้อหาสารนั้นมีได้มีเพียง “ตัวเนื้อหาสาระ” เท่านั้น หากทว่ายังมี “ความหมาย” (meaning) แบบต่างๆ แฝงอยู่ภายใน แนวทางการศึกษาเรื่องการสื่อสารจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการศึกษาเชิง “ปริมาณ” เช่นความถี่ในการเปิดรับ มาสู่การวิจัยเชิง คุณภาพ เช่น การอ่านความหมายของถ้อยคำ ภาพ สัญลักษณ์ต่างๆ รวมทั้งการต่อสู้ช่วงชิงความหมายต่างๆ

(ix) กลยุทธ์การผสมสาร นอกเหนือจากกลยุทธ์การ “ผสมสื่อ” ที่กล่าวมาแล้ว เมื่อมีการหันมาให้ความสนใจกับสารก็ได้มีความสนใจเรื่องการผสมสารตามมาด้วย อันที่จริงการผสมสารนั้นได้เคยถูกนำไปใช้ในกรณีของการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้เพื่อการพัฒนาอย่างมาก เช่น การนำเนื้อหาสารธารณสุขเข้าไปผสมในเนื้อหาของคำขอ หนังสือตุง ฯลฯ และเช่นเดียวกับเรื่องการผสมสื่อ คือ จะผสม

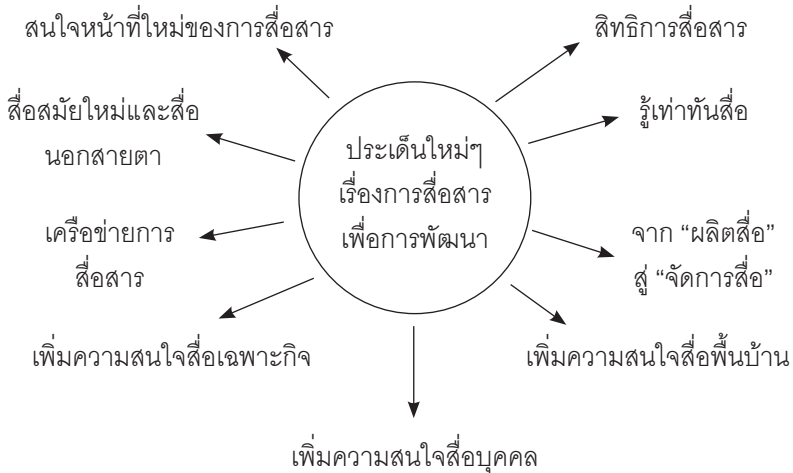
สารอย่างใดจึงจะได้ผลดี

ส่วนแนวคิดใหม่อีกแนวหนึ่งของการผสมสารก็คือ แนวคิดเรื่อง “สาระ/บันเทิง” (Edutainment) อันได้แก่การนำเนื้อหาที่มีสาระมาผสมกับความบันเทิง ซึ่งเป็นแนวคิดที่คนไทยไม่แปลกหน้าเท่าใดนัก

3.3 แนวโน้มของการเปลี่ยนประเด็นความสนใจเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

ผลจากการสำรวจงานวิจัยด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่ผ่านมาใน 4 ทศวรรษของสังคมไทย ผู้เขียนได้พบว่า ประเด็นความสนใจในการศึกษานั้นจะมีอยู่อย่างจำกัดไม่กี่ประเด็น ทั้งนี้เนื่องมาจากข้อจำกัดของกรอบแนวคิดที่ใช้นั่นเอง จากกรอบแนวคิดเรื่องทฤษฎีความทันสมัย หัวข้อการวิจัยส่วนใหญ่จึงมุ่งเน้นที่จะวัดว่า ทั้งผู้นำ ทั้งประชาชน (ทุกเพศ/ ทุกวัย/ ทุกกลุ่มอาชีพ) มีความทันสมัยในด้านต่างๆ แล้วหรือยัง ถ้ายังจะใช้การสื่อสารสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นได้อย่างไร ควรจะใช้สื่ออะไรเพื่อสร้างผลกระทบ (ทฤษฎีที่เชื่อในพลังอำนาจในมน้าวของสื่อ) ในกรณีนี้จะต้องสำรวจพฤติกรรมการเปิดรับสื่อของประชาชนกลุ่มต่างๆ (ทฤษฎีเชื่อว่าเปิดรับสื่อมากๆ ก็จะใช้สื่อ นั้นไปเอง) และการตั้งคำถามกับบทบาทของสื่อมวลชนที่มักจะมีอยู่ 4 – 5 ประการหลัก ๆ เท่านั้น

แต่ในช่วง 3 – 4 ทศวรรษที่ผ่านมา นี้ ดังได้กล่าวแล้วว่า มีการปรับเปลี่ยนทั้งแนวคิดและกลยุทธ์ด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจากกระแสสากล ในอีกด้านหนึ่งในสังคมไทยเองก็มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมอย่างมากมาย เริ่มตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วง 14 ตุลาคม 2516 การเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจในช่วงปี พ.ศ.2540 การเปลี่ยนทั้งมือซ้ายคือแนวคิดและมือขวาคือสภาพความเป็นจริงของสังคม ทำให้เกิดการพลิกเปิดประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของความสนใจเรื่องประเด็นที่ควรทำการศึกษาค้นคว้าในเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่เปลี่ยนไปจากข้างต้นที่กล่าวมาแล้วดังนี้

(i) ประเด็น “สิทธิการสื่อสาร” ในข้อวิจารณ์กระบวนการทัศนคติความทันสมัยทั้งหลายนั้น มีข้อคิดเห็นประการหนึ่งที่เสนอว่า สาเหตุที่แท้จริงของความด้อยพัฒนานั้น มิได้เกิดมาจากลักษณะล้าหลังแบบ “โง่ จน เจ็บ” ของประชากรในโลกที่สาม ทว่าเกิดมาจากการไร้อิทธิไร้เสียงในการเข้าร่วมตัดสินใจในทิศทางของการพัฒนาต่างหาก จากแนวคิดดังกล่าวจึงเริ่มมีการนำเสนอว่า “การพัฒนาเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน” และสิทธิการสื่อสารก็เป็นสิทธิที่สำคัญมาก

ประเด็นใหม่ที่แวดวงการสื่อสารเพื่อการพัฒนาสนใจศึกษาค้นคว้า จึงเป็นเรื่อง “สิทธิในการสื่อสาร” ซึ่งมีอยู่ 2 หมวดใหญ่ๆ คือ **สิทธิในการเป็นผู้รับสาร** (right to know) เช่น โอกาสในการเข้าถึงข่าวสารอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง และ **สิทธิในการเป็นผู้ส่งสาร** (right to inform) ดังตัวอย่างรูปธรรม เรื่องวิทยุชุมชน เป็นต้น

(ii) ประเด็นเรื่อง “การรู้เท่าทันสื่อ” ในระยะเริ่มแรกที่มีการนำสื่อขนาดใหญ่ เช่น สื่อมวลชนมาใช้ นั้น ทัศนคติโดยทั่วไปของสังคมที่มีต่อสื่อมักจะเป็นไปในแง่บวกและมองอย่างคับแคบ กล่าวคือ เห็นสื่อมวลชนเป็นพระเอกที่จะมาช่วยเหลือชีวิตของผู้คนและการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้นในทุกด้าน แต่เมื่อผ่านไปสัก 3 - 4 ทศวรรษ ผู้คนก็เริ่มมองเห็นสื่ออย่างรอบด้านมากขึ้นว่า สื่อมวลชนนั้นเป็นเรื่องที่

ห้องแหวะอยู่กับธุรกิจ/ ผลประโยชน์ (ตัวเลขกำไรแต่ละปีของสื่อเป็นประจักษ์พยาน) ทศนคติของสังคมจึงเริ่มเคลื่อนคล้อยจากที่เคยมองสื่อมวลชนเป็นพระเอก โดยเริ่มเห็น “แหวผู้ร้าย” ในสื่อมวลชนที่ฉายออกมาเป็นผลกระทบด้านลบแบบต่างๆ

ประเด็นซึ่งน่าสนใจศึกษาสื่อมวลชนที่เป็นเสมือน “ยาแก้” หรือ การกำกับควบคุมสื่อมวลชนก็คือ แนวคิดและแนวปฏิบัติเรื่อง “การรู้เท่าทันสื่อ” (media literacy) ที่เริ่มต้นในโลกตะวันตกตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา

(iii) จากความสนใจเรื่อง “การผลิตสื่อ” สู่ “การจัดการสื่อ” ดังที่ได้วิเคราะห์มาแล้วในเรื่องการดำเนินการอย่างครบวงจรว่า การใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาในอดีตนั้นยังหยุดนิ่งอยู่ที่ “เรื่องการผลิตสื่อ” แต่ในอนาคต เส้นทางการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา จะต้องก้าวต่อไปถึงเรื่อง “การบริหารจัดการสื่อ” (media management) ตัวอย่างรูปธรรมที่สุด ก็เช่น บรรดาเทปเสียงที่แต่ละกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ผลิตเพื่อส่งต่อไปให้กระจายข่าววั้นั้น ควรจะมีหน่วยงานจัดการเรื่องการแพร่กระจายและการใช้ให้มีประสิทธิภาพกว่าปัจจุบัน

(iv) เพิ่มความสนใจเรื่อง “สื่อพื้นบ้าน” หลังจากที่วงการพัฒนาเผชิญหน้ากับข้อจำกัดของสื่อมวลชนก็ได้มีการหวนกลับมาใช้ “สื่อพื้นบ้าน” เพื่อการพัฒนา และเนื่องจากสื่อประเภทนี้ได้เกิดขึ้นและคงอยู่เป็นคู่ขวัญของชาวบ้านมานานแล้ว เมื่อหยิบมาใช้งาน จึงย่อมได้ผลสมดังใจทุกครั้ง ทว่าทิศทางการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อพัฒนานั้น มีแต่ทิศทาง “การเอามาใช้” เพียงอย่างเดียว และมองข้าม “ทิศทางการพัฒนาสื่อพื้นบ้าน” เช่นเดียวกับแบบแผนของการใช้ป่า จึงน่าสงสัยว่าถ้ามีแต่การใช้โดยไม่ช่วยกันทำนุบำรุงรักษา/ พัฒนา สังคมไทยจะมีสื่อพื้นบ้านให้เหลือใช้ในอนาคตอีกสักมากน้อยเท่าใด ดังนั้น แนวโน้มในอนาคตต่อความสนใจเรื่องสื่อพื้นบ้านจึงต้องใช้ระบบคู่ขนาน คือทั้งใช้และทั้งพัฒนา โดยต้องยึดหลักการเคารพในสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

(v) เพิ่มความสนใจเรื่อง “สื่อบุคคล” ทั้งๆ ที่ผลการวิจัยด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาได้พิสูจน์แล้วว่า สื่อที่มีขนาดเล็ก เช่น สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีคุณูปการอย่างยิ่งต่อเรื่องการพัฒนา แต่ในทางตรงกันข้าม งานศึกษาเรื่องสื่อบุคคลกลับมีน้อยอย่างเหลือเชื่อ และวิธีการใช้ศึกษาก็จำกัดอยู่กับการวัดคุณสมบัติ 2 – 3 อย่างของผู้นำการสื่อสารเท่านั้น

เหตุผลเบื้องหลังของความอึดอัดในการศึกษาสื่อบุคคลนั้น น่าจะเกิดมาจากเหตุปัจจัยหลายๆ ประการ เริ่มตั้งแต่ความยากลำบากที่จะได้รับความร่วมมือจากกลุ่มตัวอย่าง (เพราะการศึกษาแบบเจาะลึกนั้น ต้องก้าวล่วงเข้าไปในชีวิตของกลุ่มตัวอย่างอย่างลึกๆ) วัฒนธรรมของสังคมไทยที่ถ้าเคารพบูชาแล้วก็จะไม่วิพากษ์วิจารณ์ ความเชื่อที่ว่า “ความสามารถของบุคคลนั้นเป็นเรื่องเฉพาะตัว ไม่สามารถเลียนแบบหรือทำซ้ำได้” ฯลฯ ทั้งหมดนี้ คือ กำแพงขวางกั้นการศึกษาสื่อบุคคล

แต่หากแวดวงนิเทศศาสตร์พัฒนาการตระหนักแน่แก่ใจว่า ความเข้าใจในสื่อประเภทนี้จะช่วยให้มีการ “ทั้งใช้ ทั้งพัฒนาสื่อบุคคล” ให้มีประโยชน์ต่องานพัฒนาอย่างแท้จริงแล้ว ก็คงต้องเริ่มต้นป็นข้ามกำแพงและบุกเบิกเส้นทางวิจัยวิทยาในการศึกษาสื่อบุคคลกันต่อไป

(vi) **เพิ่มความสนใจใน “สื่อเฉพาะกิจ”** จากข้อเสนอที่กล่าวมาข้างต้นถึงการเปิดเสรีในคำนิยามของคำว่า “สื่อ” เราอาจจะเริ่มต้นกันที่ประเภทของ “สื่อเฉพาะกิจ” และ “สื่อเฉพาะกาล” รวมทั้ง “สื่อเฉพาะกลุ่ม” กล่าวคือ ต้องขยายคำว่า “สื่อ” ออกไปให้แตะกับคำว่า “ช่องทาง” และต้องไม่จำกัดตัวอย่างอยู่ที่ “สื่อเฉพาะกิจสมัยใหม่” เช่น แผ่นพับ โปสเตอร์ วิทยุทัศน์ สไลด์ เท่านั้น แต่จะต้องขยายไปถึงบรรดางานเทศกาลต่างๆ สภาภาพ การรวมกลุ่มแบบต่างๆ บนหน้าจอคอมพิวเตอร์ ฯลฯ รวมทั้งต้องแสวงหาวิธีการที่จะศึกษาสื่อเฉพาะกิจ/ กลุ่ม/ กาล เหล่านี้ด้วย

(vii) **ประเด็นความสนใจเรื่อง “เครือข่ายการสื่อสาร”** เมื่อเทียบกับสื่อเล็กสื่อน้อยประเภทอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว นับว่า “เครือข่ายการสื่อสาร” นั้นดูจะมีชะตากรรมที่ดีกว่าสื่อแบบอื่นๆ เนื่องจากเป็นรูปแบบการสื่อสารที่ได้รับความสนใจจากวงการวิชาการมากที่สุด ทั้งนี้อาจจะมาจากเหตุผลที่ว่ารูปแบบของเครือข่ายการสื่อสารนั้นขึ้นอยู่กับคนละมุมกับรูปแบบการสื่อสารที่ใช้กันมาก่อน เช่น เป็นการสื่อสารที่เปลี่ยนแกนจากแนวดิ่ง (vertical) มาเป็นแนวราบ (horizontal) เปลี่ยนจากการรวมศูนย์ (centralized) มาเป็นกระจายตัว (decentralized) ฯลฯ รวมทั้งข้อเท็จจริงที่ว่า ในสภาพความเป็นจริง สังคมไทยเป็นสังคมที่อุดมสมบูรณ์ในเรื่องรูปแบบความสัมพันธ์แบบเครือข่ายอยู่แล้ว ที่ปรากฏในชื่อเรียกต่างๆ เช่น

พรรคพวก พวกพ้อง เส้นสาย เพื่อนฝูง เครือญาติ เกลอปี่ เสี่ยว คนรู้จัก ฯลฯ ดังนั้นในอนาคต จึงควรมีการศึกษาทำความเข้าใจและนำเอาเรื่องเครือข่ายการสื่อสารมาใช้ประโยชน์ในงานพัฒนาให้ได้มากที่สุด

(viii) **ประเด็นความสนใจใน “สื่อสมัยใหม่” และ “สื่อนอกสายตา”**
เนื่องจากปัจจุบัน แนวคิดเรื่องการพัฒนาไม่ได้จำกัดตัวอย่างอยู่ในแง่ “พื้นที่” คือชนบท และไม่ได้เกาะติดอยู่กับภารกิจ “แปลงโฉมชนบทให้เป็นเมือง” อีกต่อไปแล้ว หากมีแนวคิดใหม่ว่า คนในทุกพื้นที่ (ทั้งชนบทและเมือง) คนในทุกรุ่น ทุกกลุ่มล้วนต้องการการพัฒนาในด้านใดด้านหนึ่ง (หรืออาจต้องการแก้ปัญหาที่การพัฒนาชุมชนมาทั้งเอาไว้ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ศีลธรรมตกต่ำ ครอบครัวยุสเสื่อมสลาย ยาเสพติด โรคเอดส์) และหากกลุ่มคนที่จะพัฒนานั้นเป็นคนรุ่นใหม่ วงการการสื่อสารเพื่อการพัฒนาก็ต้องตามไปทำความเข้าใจกับสื่อสมัยใหม่ เช่น คอมพิวเตอร์ มือถือ เครื่องเล่นดีวีดี ฯลฯ

อันที่จริง สื่อสมัยใหม่เหล่านี้ไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่ที่คนรุ่นใหม่ในเมืองเท่านั้น เพราะเพียงผ่านช่วงแรกของการเริ่มต้น สื่อเหล่านี้ก็เริ่มแพร่หลายไปทั่ว (popularize) ตัวอย่างประเด็นเช่น จะใช้มือถือเพื่อการพัฒนาได้อย่างไร (เช่นการเป็น support group) ยังรอคอยการศึกษาของนักนิเทศศาสตร์พัฒนาการอยู่

นอกจากนั้น บรรดาสื่ออกสายตา เช่น ละคร หรือแม้แต่สิ่งที่อาจไม่ได้ดูเป็นสื่อ เช่น ของเล่น ฯลฯ ที่มีคุณสมบัติที่แตกต่างไปจากสื่อเพื่อการพัฒนาที่เราคุ้นเคย เนื่องจากเป็นสื่อที่เล่นกับเรื่องอารมณ์/ความรู้สึก มีสุนทรีย์ ฯลฯ แต่สื่อเหล่านี้ก็สามารถจะถูกนำมาใช้ภายใต้แนวคิดที่ได้กล่าวไปแล้วคือ “สาระ – บันเทิง” (Edutainment) การขยายความสนใจศึกษาสื่ออกสายตาเหล่านี้ น่าจะสร้างความกระชุ่มกระชวยให้กับแวดวงนิเทศศาสตร์พัฒนาการได้อย่างมาก

(ix) **ประเด็นความสนใจ “บทบาทหน้าที่ใหม่ๆ ของการสื่อสาร”** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ประเด็นเรื่องบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารที่มีต่อการพัฒนานั้น นับเป็น “ประเด็นยอดฮิตติดอันดับ” ในวงการนิเทศศาสตร์พัฒนาการ ทว่าแง่มุมที่จะศึกษาบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารนั้น ยังเกาะติดอยู่กับกรอบแนวคิดที่ยังไม่กว้างขวางเพียงพอ อย่างน้อยก็ไม่กว้างพอที่จะครอบคลุมอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมไทยที่มีการใช้หรือมีการเรียกร้องให้การสื่อสารเพิ่มขยายบทบาทมากขึ้น เรา

จึงน่าจะต้องยกเครื่องเรื่องบทบาทหน้าที่การสื่อสารที่มีต่อการพัฒนาสื่อใหม่ เช่น อาจจะเริ่มต้นจากข้อเสนอแนะของ พิเศษฐ์ ชาวลาธวัช (2537) ในเรื่องหน้าที่ของ สื่อท้องถิ่นในการส่งเสริม สนับสนุน สืบทอด อนุรักษ์ มิติต่างๆ ของชีวิตชุมชน ท้องถิ่นดังในภาพ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพและคณะ. 2543. สื่อเพื่อชุมชน : การประมวลองค์ความรู้. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กาญจนา แก้วเทพ. 2543. “การสื่อสารเพื่อการพัฒนาและการพัฒนาการสื่อสารของไทย : อดีต ปัจจุบัน อนาคต” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “ยุทธศาสตร์การสื่อสารเพื่อนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ : บทเรียนจาก IPDC – UNESCO สู่สังคมไทย,” 16 ก.ย. 2545.
- พิศิษฐ์ ชวาลาวัช. 2533. ปฏิรูปสื่อมวลชนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : ดับเบิลเดย์นพวินดิ้ง

ภาษาอังกฤษ

- Bordenarfe, Jean D. 1973. Communication and Rural Development, Paris : UNESCO.

ระเบียบวิธีวิจัย :

สุนทรกรรมทางความคิดบนฐานแห่งศาสตร์และศิลป์

ผศ.ดร.ชาย โพธิ์สีดา*

สุนทรกรรมทางความคิด

การวิจัยคือการค้นคว้าเพื่อหาคำตอบ หรือหาความเข้าใจ ให้แก่ประเด็นที่เรายังไม่รู้หรือยังไม่ชัดเจน ในกระบวนการหาคำตอบหรือหาคำอธิบายเพื่อความเข้าใจนี้ นักวิจัยต้องมีวัตถุประสงค์คือข้อมูล นักวิจัยเอาข้อมูลมาวิเคราะห์ เหมือนคนทำอาหาร (สุนทร) หรือแม่ครัว/พ่อครัว เอาวัตถุดิบ (เครื่องปรุง) มาทำการปรุงอาหาร (สุนทรกรรม) ให้มีรสชาติตามที่ต้องการ แม่ครัว/พ่อครัวที่ดีจะต้องมี “ศาสตร์” คือความรู้เกี่ยวกับสูตรอาหารและวัตถุดิบที่จะใช้ในการปรุงอาหาร ซึ่งเป็นหลักการหรือ “ระเบียบวิธี” ในการปรุง นอกจากนี้ยังต้องมี “ศิลปะ” คือมี “ฝีมือ” ในการปรุงอาหารให้มีรสชาติ สีสัน และกลิ่นที่ชวนรับประทาน ศิลปะนั้นเป็นเรื่องของความสามาถในการปรับปรุง ประยุกต์ หรือพลิกแพลง หลักการที่กำหนดในศาสตร์มาปฏิบัติให้เหมาะสมกับวัตถุดิบและผู้บริโภค ในแง่หนึ่งศิลปะเป็นเรื่องของความสามาถเฉพาะตัวของแต่ละคน แต่ในอีกแง่หนึ่งมันเป็นเรื่องของการฝึกฝนให้เกิดความเชี่ยวชาญ จนตกผลึกในเรื่องนั้นๆ

พ่อครัวแม่ครัวที่ปรุงอาหารต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ของการปรุงอาหารฉันใด ในการทำวิจัยก็ฉันนั้น นั่นคือ นักวิจัยก็จำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับหลักการระเบียบวิธี และขั้นตอนในการดำเนินการค้นคว้า (นั่นคือมีศาสตร์) อีกทั้งยังต้องมีความสามาถในการจัดการกับหลักการ ระเบียบวิธี และข้อมูลที่มีอยู่ให้เหมาะสมและอย่างมีความหมาย (นั่นคือมีศิลปะ)

* อาจารย์ประจำสถาบันประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

กล่าวให้เข้าใจง่าย ๆ ระเบียบวิธีวิจัยก็คือ *หลักการ* ที่จะใช้เป็นแนวทางใน *กระบวนการค้นคว้าหาคำตอบ* และหาความเข้าใจในประเด็นที่เราต้องการจะรู้ หรือต้องการจะเข้าใจนั่นเอง หลักการนี้ เหมือนกับสูตรหรือตำรับในการปรุงอาหาร ตรงที่มีความยืดหยุ่นได้พอสมควร นั่นคือ ระเบียบวิธีไม่ใช่กฎที่ตายตัว นักวิจัยต่างคนอาจจะใช้หลักการเดียวกันต่างกันไปบ้าง และหลักการในเรื่องเดียวกันก็อาจจะต่างกันไปได้บ้าง เมื่อนำไปใช้กับบุคคล ในเวลาและสถานที่ (หรือในบริบท) ที่ต่างออกไป เหมือนสูตรหรือตำรับการปรุงอาหาร ซึ่งผู้ปรุงอาจจะ “พลิกแพลง” หารสชาติที่ต้องการได้ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ในระเบียบวิธีวิจัยนั้น มีสิ่งที่นักวิจัยจะต้องทำอยู่หลายอย่าง ในเบื้องต้น นักวิจัยจะต้องรู้ว่าประเด็นที่ตนอยากรู้อยากเข้าใจนั้นคืออะไร ประเด็นที่อยากรู้อยากเข้าใจนี้จะต้องกำหนดให้ชัด หากประเด็นที่อยากศึกษาไม่ชัด สิ่งอื่นที่ตามมา ก็จะไม่ชัด

เมื่อได้ประเด็นที่ชัดเจนแล้ว นักวิจัยก็ต้องถามตัวเองและตอบให้ชัดว่า เป้าหมายของความรู้ความเข้าใจ ที่อยากบรรลุถึงในการศึกษาวิจัยนั้น คืออะไร เป้าหมายนี้ ถ้าเปรียบก็คงจะเหมือนธงที่ปักไว้ก่อนว่า ความรู้ความเข้าใจที่อยากไปถึงในการศึกษาวิจัยนั้นคืออะไร อยากรู้ลึกและอยากรู้ละเอียดมากน้อยแค่ไหน เมื่อ “ปักธง” คือวางเป้าหมายไว้เหมาะสมแล้ว ขึ้นต่อมาก็ต้องถามตัวเองว่า ทำอย่างไรจึงจะไปให้ถึงจุดหมายที่ปักธงเอาไว้ได้อย่างดีที่สุด สิ่งที่จะต้องทำในที่นี้ก็คือการตั้งวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการศึกษาค้นคว้านั่นเอง โปรดสังเกตว่า วัตถุประสงค์จะชัดก็ต่อเมื่อมีเป้าหมายที่ชัด สองอย่างนี้ไปด้วยกัน

พูดให้เข้าใจง่ายก็คือ เป้าหมายของการวิจัยนั้นคือจุดสุดท้ายหรือหลักชัยของกระบวนการวิจัย ส่วนวัตถุประสงค์นั้นคือ สิ่งที่นักวิจัยวางแผนว่าจะทำ เพื่อไปให้ถึงหลักชัยนั้นให้ได้

การหาความรู้ความเข้าใจในปัญหาประเด็นใดประเด็นหนึ่ง มีมุมมองที่เราอาจจะเลือกได้มากกว่าหนึ่งมุมมองเสมอ โดยเฉพาะในประเด็นปัญหาทางด้านสังคมและพฤติกรรมมนุษย์ การเลือกมุมมอง หรือเลือกแนวความคิดที่จะใช้เป็นแนวทาง ในการทำความเข้าใจประเด็นที่เราจะศึกษาวิจัยนั้น เป็นงานสำคัญขั้นตอนหนึ่งในการบวนการวิจัย เราเรียกขั้นตอนนี้ว่า “การสร้างกรอบแนวคิดทฤษฎี

ในการวิจัย”

กรอบแนวความคิดในการศึกษานั้นทำหน้าที่กำหนดรูปแบบและเนื้อหาไว้กว้างๆ สำหรับการวิจัย รูปแบบนั้นคือสไตล์ หรือแนวทางของการทำงานค้นคว้า (จะทำวิจัยแบบไหน วิจัยพื้นฐานหรือวิจัยปฏิบัติการ) ส่วนเนื้อหาก็คือสิ่งที่นักวิจัยจะต้องครอบคลุมในการทำวิจัย รูปแบบกับเนื้อหานั้นไปด้วยกัน เกี่ยวข้องกันในเชิงปฏิสัมพันธ์ คือต่างก็ส่งผลกระทบต่อกันและกัน

สิ่งที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระเบียบวิธี และเป็นส่วนที่เป็น “แบบฝึกหัดทางความคิด” ที่นักวิจัยต้องทำก่อน ส่วนที่เหลือซึ่งถือว่าเป็นส่วนที่สอง เป็นเรื่องของการลงมือกระทำ เริ่มตั้งแต่การเก็บรวบรวมวัตถุดิบ คือข้อมูล ไปจนถึงการลงมือวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตามที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ เหมือนกับแม่ครัวรวบรวมวัตถุดิบ ตามสูตรอาหารที่จะใช้ปรุง

เมื่อหาข้อมูลได้แล้วก็ต้องนำมา “แปรรูป” (process) คือ “จัดเตรียม” ให้วัตถุดิบเหล่านั้นอยู่ในสภาพที่พร้อมจะวิเคราะห์หรือ “ปรุง” ในขั้นต่อไปได้ เปรียบเหมือนแม่ครัวเตรียมวัตถุดิบด้วยการล้าง หั่น บด โขลก ฯลฯ ก่อนที่จะปรุงวัตถุดิบเหล่านั้นด้วยกรรมวิธีที่เฉพาะเจาะจง ให้เป็นอาหารที่มีรสเป็นเอกลักษณ์ของอาหารชนิดนั้นๆ นักวิจัยก็ปรุง (วิเคราะห์) ข้อมูลให้เกิดผลลัพธ์เป็นความรู้และความเข้าใจต่อประเด็นปัญหาที่ศึกษา โดยนัยเดียวกัน

สิ่งที่กล่าวมาในส่วนที่สองนี้เป็นเรื่องของ “วิธีการ” โดยตรง วิธีการนั้นมีองค์ประกอบของมันอยู่ 2 ส่วน คือส่วนที่เป็น *ตัวเครื่องมือ* กับส่วนที่เป็น *ความรู้ความสามารถ (ทักษะ)* ในการใช้เครื่องมือ นักวิจัยที่ดีจะต้องมีครบทั้งสองอย่าง นั่นคือมีความรู้ สร้างเครื่องมือเป็น และใช้เครื่องมือเป็น จึงจะสามารถหาข้อมูลได้ตามที่ต้องการ และปรุง (วิเคราะห์) ข้อมูลให้เกิดผลลัพธ์ตามที่ประสงค์ได้

แต่การวิจัยไม่ใช่สิ่งที่จะสำเร็จได้โดยอาศัยความรู้ในหลักการแห่งระเบียบวิธี หรือ “ศาสตร์” เพียงอย่างเดียว เท่านั้น แต่ยังอาศัย “ฝีมือ” หรือ “ศิลปะ” ของนักวิจัยด้วย ดังนั้น เราจึงไม่อาจหวังได้เสมอไปว่า ถ้าให้นักวิจัยหลายคนทำการศึกษาเรื่องเดียวกัน ด้วยเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ตลอดจนแนวคิดและข้อมูลเดียวกันแล้ว จะได้ผลลัพธ์เหมือนกันทุกประการ ความต่างที่เกิดขึ้น (ถ้ามี) อาจมีที่มาได้หลายทาง นับตั้งแต่ภูมิหลังของนักวิจัย ไปจนกระทั่งทักษะ (ฝีมือ) ในการ

ดำเนินการวิจัย ของนักวิจัยแต่ละคน เหมือนเราให้แม่ครัวหลายคนปรุงอาหารอย่างเดียวกัน โดยใช้สูตรและวัตถุดิบอย่างเดียวกัน เราก็ไม่อาจคาดหวังว่าจะได้รสชาติที่เหมือนกันทุกประการ ฉะนั้นได้ก็ฉนั้น

กิจกรรมทั้งหมดในกระบวนการวิจัยที่กล่าวมานี้ เป็นทั้งเรื่องของ “ศาสตร์” คือความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำกรวิจัยและความรู้ในหลักการหรือระเบียบวิธี และเป็นทั้ง “ศิลปะ” คือทักษะเฉพาะตัวของนักวิจัย ซึ่งประกอบด้วยทักษะอันเกิดจากการฝึกฝนจนชำนาญ ความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการ อันเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของนักวิจัยแต่ละคน

ข้อที่ควรเน้นในที่นี้ก็คือ ศาสตร์และศิลป์ในการวิจัยนั้นไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวหรือถูกกำหนดโดยปัจจัยทางชีวะใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เป็นสิ่งที่สามารถเรียนรู้และฝึกฝนเอาได้ เช่นเดียวกับศาสตร์และศิลป์ในเรื่องอื่นๆ

องค์ประกอบสำคัญในระเบียบวิธีการวิจัย

สิ่งที่นักวิจัยจะต้องทำหรือต้องคำนึงถึงอยู่เสมอในกระบวนการทำวิจัย (ระเบียบวิธี) ดังกล่าวมาข้างต้น สามารถจะสรุปเป็นองค์ประกอบหลักๆ ได้ดังนี้

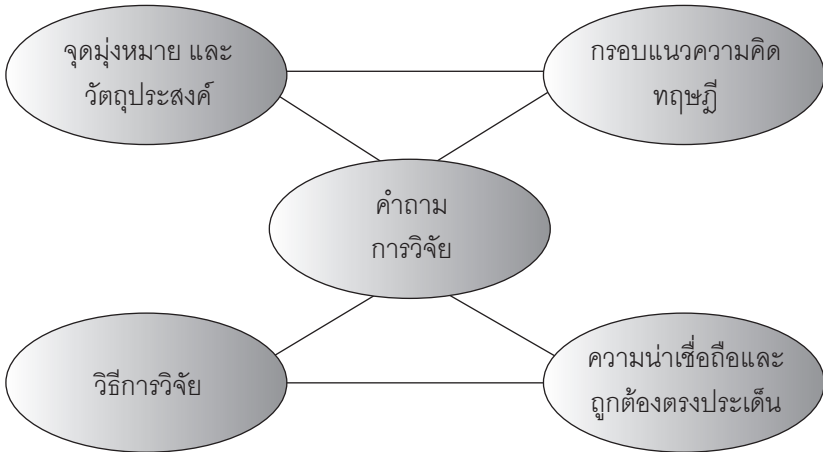
- 1) คำถามการวิจัย
- 2) จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 3) แนวคิดทฤษฎีที่จะใช้เป็นกรอบในการค้นคว้าวิจัย
- 4) วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการทำวิจัย
- 5) ความถูกต้องและความน่าเชื่อถือ

องค์ประกอบทั้ง 5 นี้ เป็นสิ่งที่นักวิจัยจะต้องคิดและวางแผนให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ก่อนลงมือทำการวิจัย ถ้านักวิจัยไม่ได้คิดและวางแผนสิ่งเหล่านี้ให้ดีกว่าก่อน ผู้รู้ท่านแนะนำว่ายังไม่ควรลงมือทำการวิจัย กระบวนการคิดและวางแผนสิ่งเหล่านี้เรียกในภาษาตำราระเบียบวิธีการวิจัยว่า การออกแบบการวิจัย (research design)

ควรจะหมายเหตุตรงนี้ว่า องค์ประกอบของระเบียบวิธีวิจัยทุกอย่างที่กล่าวมาข้างต้น มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ชนิดที่ว่า ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบหนึ่ง ก็มักจะทำให้องค์ประกอบอื่น อย่างน้อยก็ข้อใดข้อหนึ่ง เปลี่ยนไป

ด้วย ผู้รู้บางท่านจึงบอกว่า องค์ประกอบเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (Maxwell, 1996; Creswell, 1998) ดังแสดงในรูปที่ 1

รูปที่ 1 แสดงความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบทั้ง 5 ของการออกแบบการวิจัย

ที่มา: ปรับจาก Maxwell, 1996: P.5

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงองค์ประกอบแต่ละส่วนเหล่านี้โดยสังเขป โดยจะกล่าวถึงในฐานะเป็นการออกแบบหรือการวางแผนสำหรับการวิจัย เรื่องนี้มีรายละเอียดมากกว่าที่จะกล่าวถึงให้หมดได้ในเนื้อที่อันจำกัดนี้ ผู้สนใจอาจจะขวนขวายศึกษาได้จากตำราที่มีอยู่ (เช่น ซาย โพรลิตตา, 2550; Maxwell, 1996)

1. คำถามการวิจัย (research question)

เราทำการวิจัยก็เพื่อจะหาคำตอบสำหรับคำถามอย่างใดอย่างหนึ่ง คำถามสำหรับการวิจัยนั้นต่างจากคำถามในชีวิตประจำวันทั่วไปของเราอยู่บ้าง กล่าวคือ คำถามในการวิจัยมักเป็นคำถามที่ต้องการข้อมูลมาประกอบในการตอบ และมักเป็นคำถามที่ต้องการคำตอบในรูปของการอธิบาย ไม่ใช่คำถามประเภท “ใคร”

หรือ “อะไร” เฉยๆ แต่มักเป็นคำถามประเภท “ทำไม” และ “อย่างไร” มากกว่า โดยเฉพาะในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น มักให้ความสำคัญแก่คำถามประ “ทำไม” และ “อย่างไร” เป็นพิเศษ

คำถามนั้นอาจจะประเด็นที่นำรู้ในเรื่องอะไรก็ได้ แต่ควรเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อส่วนรวม เช่น องค์กร ชุมชน สังคม หรือมนุษยชาติ ไม่ควรเป็นเรื่องที่เพียงแต่สนองความต้องการส่วนบุคคล คำถามในการวิจัยอาจเป็นเรื่องที่มีผลโดยตรงต่อการปฏิบัติ หรือการแก้ปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ (สำหรับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ) หรืออาจเป็นคำถามที่ถ้าตอบได้ดีแล้วจะทำให้เราได้ความรู้ใหม่ที่ยังไม่เคยมีการค้นพบมาก่อน หรือได้ความรู้ต่อยอดให้แก่องค์ความรู้ที่มีอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ คำถามประเภทหลังนี้ เป็นคำถามที่เหมาะสมสำหรับการวิจัยพื้นฐาน (basic research)

ในการสร้างคำถามสำหรับการวิจัย ควรพยายามถามตัวเองว่า ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้เราจะต้องการรู้หรือต้องการทำความเข้าใจอะไรบ้าง มีเรื่องอะไรบ้างที่ยังไม่มีใครรู้แต่เราเห็นว่าควรรู้ ในการวิจัยเรื่องนี้เราจะพยายามตอบคำถามอะไรบ้าง และคำถามเหล่านั้น เกี่ยวข้องกันอย่างไร

คำถามการวิจัยต้องชัด และมีความเจาะจง (specific) พอสมควร คำถามกว้างๆ ไม่ได้ช่วยให้การวิจัยดีขึ้นแต่อย่างใด นอกจากทำให้การทำวิจัยยากขึ้นแล้ว คำถามการวิจัยที่กว้างๆ ยังสะท้อนให้เห็นว่านักวิจัยอาจจะยังไม่ได้คิดถึงกับเรื่องที่จะศึกษาอย่างดีพอ แต่คำถามที่แคบเกินไปก็มักทำให้ผลการวิจัยมีค่าน้อย คำถามการวิจัยจึงควรมีความเจาะจงแต่ก็ไม่แคบจนเกินไป ในการทำวิจัยเรื่องหนึ่งไม่ควรมีคำถามมากเกินไป สำหรับโครงการวิจัยที่มีขนาดเล็กไม่ควรมีคำถามมากเกินไป 2-3 คำถาม แม้มีคำถามเดียวกันไม่ได้เสียหายอะไร ขึ้นอยู่กับว่าคำถามต้องการคำตอบที่กว้างขวางลึกซึ้งเพียงใด

วิธีการตั้งคำถามในการวิจัยนั้นอาจทำได้ 3 แบบ คือ

- ตั้งคำถามแบบยึดกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก คำถามประเภทนี้ มุ่งหาคำตอบสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่เจาะจง หรือกลุ่มเป้าหมายที่ไม่เจาะจงก็ได้ เช่น “วัยรุ่นสร้างอัตลักษณ์ทางเพศกันอย่างไร” (ระบุกลุ่มเป้าหมาย แต่ไม่เจาะจง) หรือ “วัยรุ่นหญิงที่อยู่นอกระบบ

โรงเรียนสร้างอัตลักษณ์ทางเพศกันอย่างไร” (ระบะกลุ่มเป้าหมายที่เจาะจง)

- ตั้งคำถามที่บอกไปถึงข้อมูลที่ต้องการ รูปแบบของการตั้งคำถาม อาจบอกไปถึงประเภทของข้อมูลว่าเป็นอะไร เจาะจงสำหรับข้อมูลเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือว่าเปิดกว้างสำหรับข้อมูลทั่วไปในเรื่องนั้นๆ ตัวอย่างของการตั้งคำถามแบบเจาะจงข้อมูล เช่น “การอยู่ในครอบครัวที่แตกแยกมีผลต่อสัมฤทธิ์ผลของการเรียนของเด็กอย่างไร” “วุฒิภาวะทางอารมณ์ของเด็กเกี่ยวข้องกับภูมิหลังการเลี้ยงดู”
- คำถามแบบมุ่งเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร หรือผลกระทบของปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง จุดเน้นของคำถามแบบนี้อยู่ที่ว่า เมื่อมีความผันแปรในปัจจัยตัวหนึ่งแล้วจะก่อให้เกิดความแตกต่างในปัจจัยอีกตัวหนึ่งอย่างไร สิ่งที่คำถามมองหาคือสหสัมพันธ์ของปัจจัยตัวหนึ่งกับอีกตัวหนึ่ง เช่น “นักเรียนที่มาจากครอบครัวแตกแยกมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้อยกว่านักเรียนที่มาจากครอบครัวที่ไม่แตกแยกจริงหรือไม่”

คำถามการวิจัย (research question) ถือเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในการออกแบบการวิจัย คำถามหรือโจทย์การวิจัยนั้น เป็นทั้งจุดเริ่มต้นและเป็นศูนย์กลาง (hub) ของการวางแผนการทำวิจัย เพราะเหตุนี้ ในการออกแบบส่วนอื่น เช่น กรอบแนวคิด หรือวิธีการวิจัย นักวิจัยจะต้องคำนึงถึงคำถามการวิจัยอยู่เสมอ นั่นคือต้องหมั่นถามหรือเตือนตัวเองอยู่บ่อยๆ ว่า เช่น ถามว่ากรอบแนวคิดนี้ จะนำไปสู่การตอบโจทย์การวิจัยได้ดีเพียงใด หรือถ้าออกแบบกลุ่มตัวอย่างเป็นอย่างนี้ จะทำให้เข้าถึงข้อมูลที่จะตอบคำถามการวิจัยได้ดีที่สุดหรือยัง ฯลฯ ดังนั้น นักวิจัยต้องกำหนดไว้ในใจเสมอว่า ในเบื้องต้นของการออกแบบ คำถามจะต้อง “ดี” คือ นอกจากจะมีความชัดเจนและเจาะจงแล้ว ควรเป็นคำถามที่มีนัยเชิงปฏิบัติ หรือนัยในเชิงทฤษฎี หรือทั้งสองอย่าง ถ้าเป็นการวิจัยพื้นฐาน (basic research) คำถามการวิจัยที่ดีคือคำถามที่สามารถเชื่อมโยงไปยังแนวคิดหรือทฤษฎีที่มีอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือมีจะนั้นก็ควรเป็นคำถามที่มีศักยภาพที่จะพัฒนาไปสู่การได้อธิบาย หรือแนวคิดใหม่ๆ ได้ขึ้นมา

2. จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์

จุดมุ่งหมาย (goal) ของการวิจัยคือเป้าหมายที่นักวิจัยต้องการบรรลุถึงด้วยการทำวิจัย เปรียบเสมือนธงที่ปักไว้เพื่อบอกนักวิจัยว่าจะต้องไปให้ถึง ส่วนวัตถุประสงค์ (objective) นั้นเป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องการจะทำและต้องการจะรู้ เพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ในการออกแบบจุดมุ่งหมายของการศึกษาคควรพยายามตอบคำถามเหล่านี้:

เป้าหมายสูงสุดของการศึกษาของเราคืออะไร?

มีประเด็นอะไรบ้างที่ต้องการทำความเข้าใจ และประเด็นเหล่านั้นมีความสำคัญอย่างไร?

ทำไมจึงควรมีการศึกษาเรื่องนี้?

มีเหตุผลอะไรที่เราต้องให้ความสำคัญแก่เรื่องนี้?

และการศึกษาที่เราเสนอว่าจะทำนั้นจะมีคุณค่าเพียงใด?

คำตอบที่ชัดเจนต่อคำถามเหล่านี้ จะนำไปสู่การสร้างคำถามการวิจัยที่ดีได้นั้นหมายความว่า เพียงการที่จะตั้งจุดมุ่งหมายการวิจัยให้ดี นักวิจัยจำต้องอ่านค้นคว้า และแลกเปลี่ยนความคิดกับคนอื่นอย่างมากพอ จนถึงระดับที่ทุกอย่าง “ตกผลึก” ดีแล้ว นั่นแหละจึงจะมั่นใจ

จุดมุ่งหมายจะเป็นสิ่งที่บอกไว้ว่าวัตถุประสงค์ควรจะเป็นอะไร กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วัตถุประสงค์จะต้องสนอง หรือสอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย

จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัยทำหน้าที่สองประการไปพร้อมๆ กัน คือในแง่หนึ่งจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์บอกนักวิจัยว่าการวิจัยเรื่องนั้นจะต้องไปให้ถึงจุดไหน และจะต้องทำอะไรบ้างจึงจะบรรลุถึงจุดนั้นอย่างประสบความสำเร็จ ขณะเดียวกัน จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ก็ทำหน้าที่กำหนดขอบเขตหรือ “พื้นที่” ที่นักวิจัยจะต้องทำงานว่าจะอยู่ในเรื่องอะไรและในประเด็นอะไรบ้าง

ตัวอย่างเช่น ถ้าจุดมุ่งหมายคือ “การทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางเพศ (sexual identity) หนุ่มสาวสมัยใหม่” จุดมุ่งหมายนี้ก็เปรียบเสมือนธงที่เราปักเอาไว้ก่อนว่าในการทำวิจัยเราจะไปให้ถึงจุดนั้น และด้วยจุดมุ่งหมายนี้ เราอาจกำหนดวัตถุประสงค์ คือสิ่งที่จะต้องทำเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของเราดังนี้ เช่น:

- เพื่อศึกษารูปแบบและความหลากหลายของอัตลักษณ์ทางเพศของหนุ่มสาวสมัยใหม่
- เพื่อทราบอิทธิพลของปัจจัยทางจิตวิทยา ทางสังคม วัฒนธรรม และสื่อ ที่มีต่อการหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางเพศของหนุ่มสาวสมัยใหม่

3. แนวคิดทฤษฎีในการวิจัย

“แนวความคิดในการวิจัย” บางทีก็เรียกว่า “กรอบแนวคิด” (conceptual framework) คือความเชื่อ หรือข้อสรุปเบื้องต้นของนักวิจัยว่า ในภาพรวมสิ่งที่เราจะศึกษานั้นน่าจะเป็นอย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่ง แนวความคิดในการศึกษาก็คือ “ระบบมโนทัศน์, ข้อสรุป, สิ่งที่เราคาดหวัง, ความเชื่อ และทฤษฎีที่สนับสนุน และให้แนวทางในการทำวิจัย” (Maxwell, 1996: 25) แนวความคิดนี้นับว่าเป็นส่วนที่สำคัญอย่างมากส่วนหนึ่งในการออกแบบการวิจัย ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของแนวคิดที่เราสร้างขึ้นมาจากความรู้และประสบการณ์ของเรา หรืออาจจะเป็น “แบบจำลอง” (model) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เราศึกษา ว่าปรากฏการณ์นั้นน่าจะเป็นไปอย่างไร

เวลาพูดถึงแนวความคิดหรือทฤษฎี บางท่านมักจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ใหญ่โต เป็นนามธรรมที่ยากแก่การเข้าใจ หรือแม้กระทั่งเป็นเรื่อง “ลึกลับ” แต่ความจริงทฤษฎีในการวิจัยนั้นไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากเป็นระบบความคิดอันประกอบด้วยมโนทัศน์ ที่วางแนวทางให้แก่การค้นคว้าวิจัยเพื่อหาคำตอบ โดยกำหนดความสัมพันธ์ที่มีเหตุผลให้แก่สิ่งที่ปัจจัยต่างๆ (LeCompte and Preissle, 1993) ทฤษฎีไม่จำเป็นต้องเป็นนามธรรม หรือมีลักษณะเป็นข้อความเชิงปรัชญา ที่ซับซ้อนเข้าใจได้ยากเสมอไป (Maxwell, 1996)

เราอาจจะมองทฤษฎีในฐานะเป็นแนวทางของคำอธิบาย ตั้งแต่คำอธิบายเรื่องง่ายๆและตรงไปตรงมา อย่างเช่นคำอธิบายว่า อะไรเป็นเหตุให้เราปวดศีรษะในวันนี้ (นอนไม่พอ, สายตาไม่ดี, มีเรื่องก่อกวนใจ ฯลฯ) ไปจนถึงคำอธิบายที่เป็นนามธรรมที่ซับซ้อนชนิดที่เรียกกันว่าเป็น “อภิทฤษฎี” (grand theory) เช่น ทฤษฎีโครงสร้างทางสังคม (theory of social structure), ทฤษฎีหลังแนวสมัยใหม่ (postmodernism) หรือทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ (Hermeneutics) เป็นต้น กล่าว

โดนสรุป แนวคิดหรือทฤษฎีทำหน้าที่เป็นเหมือนแว่นตาสีต่างๆ ที่ทำให้ผู้สวมแว่นมองเห็นอะไรๆ เป็นสีของสีแว่นตาไปหมด (นึกถึงเพลง “ผู้ใหญ่ลี” แล้วจะเข้าใจว่าแว่นกันแดดสีดำทำให้ผู้ใหญ่ลีรู้สึกเหมือนว่าฝนกำลังจะตก อย่างไร) โดยนัยนี้ การนำเอาแนวคิดหรือทฤษฎีอันใดอันหนึ่งมาใช้ในการวิจัย ก็เปรียบเหมือนกับการที่เราสวมแว่นตาสีใดสีหนึ่งนั่นเอง คนที่สวมแว่นตาสีอะไร สิ่งที่เขาเห็นก็มักจะมีแนวโน้มเป็นสีนั้น ดังนั้นแนวคิดหรือทฤษฎีจึงเป็นเหมือน “มมมมอง”

กรอบแนวคิดที่เราสร้างขึ้นสำหรับการวิจัยนั้น มีลักษณะเป็น “ทฤษฎีชั่วคราว” (tentative theory) เกี่ยวกับสิ่งที่เราศึกษา ทฤษฎีชั่วคราวนี้จะบอกเราว่า เพราะเหตุใดปรากฏการณ์ที่เราจะศึกษาจึงน่าจะเกิดขึ้นและเป็นไปอย่างที่เราคิด (Maxwell, 1996) สิ่งที่ทฤษฎีชั่วคราวนี้ทำก็คือ *ให้แนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เราจะศึกษา* ขณะเดียวกันก็ให้แนวทางในการทำวิจัยของเราด้วยว่า เราจะหาข้อมูลอะไรมาพิสูจน์ให้ประจักษ์ตามแบบจำลองคำอธิบายในกรอบความคิดของเรา

ทฤษฎีที่เราใช้ในการวิจัยทั่วไป มักเป็นข้อความที่บ่งความสัมพันธ์ของ **มโนทัศน์** จำนวนหนึ่ง กล่าวคือเป็นประพจน์หรืออัญตติ (propositions) ที่มีความสามารถในการอธิบาย (Holloway, 1997) มโนทัศน์ในทฤษฎีนั้นอาจมีได้ตั้งแต่สองมโนทัศน์ขึ้นไป ยิ่งมีมโนทัศน์เกี่ยวข้องในคำอธิบายมากเท่าไร ทฤษฎีก็จะซับซ้อนมากเท่านั้น เช่น ในทฤษฎีที่อธิบายว่าเหตุใดฝนจึงตก มโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องอาจได้แก่ อุณหภูมิ ความชื้นในอากาศ และความกดอากาศ ทฤษฎีที่อธิบายการยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรมใหม่ๆ ของเกษตรกรรายย่อย อาจเกี่ยวกับมโนทัศน์ชุดหนึ่ง เช่น ข้อจำกัดทางเทคโนโลยีที่มีอยู่ ผลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับ ตลาดและราคาผลผลิต ความต้องการแรงงาน ที่ดินของครัวเรือน และฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือน ฯลฯ (มโนทัศน์เหล่านี้ บางท่านอาจจะเรียกว่า “ตัวแปร”)

แนวความคิดหรือทฤษฎีจะบอกว่า มโนทัศน์ต่างๆ ที่นักวิจัยนำมาพิจารณานั้นสัมพันธ์อย่างไรกับสิ่งที่ต้องการจะอธิบายหรือหาคำตอบ (ในการวิจัยเชิงปริมาณ สิ่งที่เราต้องการอธิบายมักถูกเรียกว่า “ตัวแปรตาม”) ความสัมพันธ์นั้นอาจจะอยู่ในลักษณะที่ปัจจัยตัวหนึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดปัจจัยอีกตัวหนึ่ง โดยตรงหรือโดยอ้อม (คือมีผลผ่านปัจจัยตัวอื่นก่อน) หรืออาจจะอยู่ในรูปที่ทั้งสองต่างมีผลต่อกัน

และกันก็ได้

ในแง่ของการวิจัยเชิงคุณภาพ การมีกรอบแนวคิดทฤษฎีอะไรไว้ก่อนลงมือทำการวิจัยนั้นอาจเป็นทั้งคุณและโทษ ที่เป็นคุณก็คือกรอบแนวความคิดทฤษฎีช่วยให้แนวทาง และคอยกำกับทิศทางการศึกษาของเราเสมือนเป็นแผนที่ให้แก่การเดินทางของเรา เพื่อมุ่งไปสู่จุดมุ่งหมายที่เราตั้งเอาไว้ แต่ก็อาจเป็นโทษได้ เพราะธรรมชาติของแนวคิดทฤษฎีนั้นมีลักษณะเหมือนสปอตไลท์ ที่ส่องแสงสว่างให้เห็นชัดได้เฉพาะสิ่งที่อยู่ในขอบเขตที่แสงไฟส่องไปถึงเท่านั้น สิ่งที่อยู่นอกขอบเขตของแสงสปอตไลท์นั้นออกไปจะไม่ได้รับแสงสว่าง นั้นหมายความว่าอะไรที่อยู่นอกกรอบแนวคิดของเรา เราอาจจะมองไม่เห็นความสำคัญหรืออาจมองข้ามได้

นักวิจัยเชิงคุณภาพบางท่านมีแนวคิดว่าการมีแนวคิดและทฤษฎีไว้ก่อนสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นไม่ใช่สิ่งจำเป็น แนวคิดนี้มีทั้งผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ถ้าทำการวิจัยเชิงคุณภาพแบบ Grounded Theory Method อย่างเคร่งครัด¹ การตั้งทฤษฎีและสมมติฐานไว้ก่อนอาจไม่จำเป็น แต่บางท่านก็เห็นว่า การมีกรอบแนวคิดและทฤษฎีในการวิจัยเชิงคุณภาพไม่ใช่เรื่องที่เสียหาย ดีเสียอีกที่นักวิจัยจะได้มีอะไรเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย นักวิจัยจะได้ไม่ “มะงมมะงาหรา” อยู่นานเกินกว่าความจำเป็น แต่ข้อสำคัญนักวิจัยต้องรู้จักยืดหยุ่น ตามที่ข้อมูลชี้แนะ ไม่ใช่ยึดติดอยู่แต่ในกรอบแนวคิดโดย “ไม่ฟัง” ข้อมูลเลย (ดู Silverman, 2000) ในการวิจัยเชิงคุณภาพ กรอบแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนสมมติฐาน ไม่ได้มีไว้ให้ยึดติดแต่มีไว้เพื่อเป็นแนวทางทำการค้นคว้าวิจัย ถ้ากรอบแนวคิดไม่เหมาะสมกับข้อมูลที่ได้รวบรวมมา ก็อาจปรับได้ตามสมควร

4. วิธีการวิจัย

เกี่ยวกับวิธีการวิจัย (*methods*) มีคำถามสำคัญที่เราควรพิจารณาคือ เราจะใช้แนวทางการวิจัย (*approach*) และ *เทคนิคในการเก็บ* และ *การวิเคราะห์* ข้อมูลอะไรบ้าง เราจะมีวิธีการบูรณาการข้อมูลที่รวบรวมมาโดยใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลแบบต่างๆ ได้อย่างไร และจะทำการสังเคราะห์ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลแบบ

¹ การวิจัยเชิงคุณภาพแบบ Grounded Theory Method ใช้แนวทางแบบอุปนัย (*inductive approach*) อย่างเคร่งครัด รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการแบบอุปนัย โปรดดู ชาย โพธิสิตา 2550, บทที่ 3

ต่างๆ ให้เข้ากันเป็นเนื้อเดียวได้อย่างไร

ส่วนนี้ของการออกแบบหรือการวางแผนการวิจัย (ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพก็ตาม) ประกอบด้วยส่วนย่อยอีก 3 ส่วน คือ (1) ข้อมูลและแหล่งที่เราจะได้อะไรซึ่งข้อมูล ซึ่งอาจจะเป็นบุคคล กลุ่มคน ชุมชน หรือพื้นที่ ในระดับใดระดับหนึ่งด้วย (2) วิธีการที่จะใช้ในการเก็บข้อมูล และ (3) วิธีการที่จะใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ประเด็นเรื่องวิธีการวิจัยนั้น นักวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์มีวิธีการวิจัยหลักๆ ให้เลือกอยู่สองแบบ คือ จะทำวิจัยแบบเชิงปริมาณ (quantitative) หรือเชิงคุณภาพ (qualitative) ก็ได้ หรือจะใช้ทั้งสองแบบก็ได้ ขึ้นอยู่กับหัวข้อวิจัยและเนื้อหาของการวิจัย ถ้าเลือกวิธีการเชิงปริมาณ การดำเนินการวิจัยก็เป็นอย่างหนึ่ง ถ้าเลือกวิธีการเชิงคุณภาพ การดำเนินการวิจัยก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง

ข้อต่างหลักๆ ระหว่างสองแบบนี้อยู่ที่ลักษณะของข้อมูล วิธีเลือกตัวอย่างสำหรับศึกษา (แหล่งข้อมูล) เครื่องมือเก็บข้อมูล วิธีดำเนินการเก็บข้อมูล และวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล รายละเอียดของระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเป็นเรื่องที่ผู้สนใจควรศึกษาเพิ่มเติมต่อไป ในที่นี้จะสรุปข้อแตกต่างที่สำคัญแต่เพียงย่อๆ ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ความแตกต่างหลักๆ ของวิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

ประเด็นความแตกต่าง	เชิงปริมาณ	เชิงคุณภาพ
ข้อมูล	ใช้ข้อมูลเชิงปริมาณ	ใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ
กลุ่มตัวอย่าง	ใช้กลุ่มตัวอย่างขนาดใหญ่	ใช้กลุ่มตัวอย่างขนาดเล็ก
การเลือกตัวอย่าง	ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างด้วยเทคนิคการสุ่มต่างๆ ตามความเหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริงของประชากร	เลือกตัวอย่างศึกษาด้วยวิธีการเจาะจงเพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะหัวข้อและเนื้อหาของการ

	เป้าหมายของการศึกษามุ่งให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีความเป็นตัวแทน	วิจัย ไม่ได้มุ่งกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนมากเท่ากับการได้ตัวอย่างที่สามารถให้ข้อมูลที่ตีเข้าข่าย และเหมาะสมกับประเด็นที่ศึกษา
เครื่องมือเก็บข้อมูล	ใช้วิธีการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามที่มีโครงสร้างเป็นมาตรฐานเดียวกัน (structured questionnaire) สำหรับผู้ตอบทุกคน เป็นหลัก หรือไม่ก็เป็นแบบสอบถามที่ให้ผู้ตอบกรอกข้อมูลด้วยตนเอง	ใช้วิธีการสังเกต การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มหรือการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารแบบต่างๆ อาจใช้หลายวิธีในงานวิจัยเดียวกัน
การวิเคราะห์	ใช้วิธีการทางสถิติเป็นหลัก หาข้อสรุปจากกระบวนการทางสถิติ	ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ที่ต้องอาศัยการตีความข้อมูลเชิงประจักษ์

4.1 เทคนิคในการเก็บข้อมูล: เพราะข้อมูลที่ต้องการคือข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งมีลักษณะเป็นข้อความพรรณนารายละเอียดปรากฏการณ์ที่ศึกษาแบบลงลึก เป็นองค์รวม และให้ความสำคัญแก่ทัศนคติ ความหมาย และบริบทของผู้ให้ข้อมูล วิธีการที่จะใช้เก็บข้อมูลจะต้องมีลักษณะและความสามารถเหมาะที่จะเข้าถึงข้อมูล เช่นนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ วิธีการสำหรับเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพหลักๆ มีหลายแบบ แต่ที่นักวิจัยส่วนมากใช้กันคือการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview)

หรือที่บางท่านเรียกว่าการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างที่เคร่งครัด (unstructured interview) การสังเกตทั้งแบบที่นักวิจัยมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในสถานการณ์ที่ ถูกศึกษา (participant and non-participant observations) การสัมภาษณ์ในรูปแบบของการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) และการรวบรวมข้อมูลที่มีอยู่ในรูปแบบของเอกสาร (documents) และเครื่องใช้ (artifact) เป็นต้น

นักวิจัยมือใหม่บางท่านมักเข้าใจว่า วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ใช่วิธีที่ยาก และใครก็คงสามารถนำไปใช้ได้ แต่ความจริงไม่ได้ง่ายอย่างที่คิด เพราะถ้าจะใช้ให้ได้ผลดี นักวิจัยต้องการการฝึกฝนจนเกิดทักษะอย่างเพียงพอ นอกจากนี้ ทักษะอย่างเดียวยังไม่สามารถจะประกันได้ว่าจะประสบความสำเร็จ จะต้องมีความรู้ในเรื่องนั้นๆ ด้วย ตัวอย่างเช่น การสัมภาษณ์เชิงลึกจะประสบความสำเร็จผู้สัมภาษณ์จะต้องมีพื้นความรู้ในเรื่องที่ทำการสัมภาษณ์พอสมควร และต้องทำการบ้านก่อนการสัมภาษณ์มาอย่างดี อีกทั้งยังต้องมีทักษะในการสนทนาที่ ในด้านหนึ่ง ต้องสามารถทำให้การสัมภาษณ์ดำเนินไปเหมือนกับการสนทนาในชีวิตประจำวัน คือไม่เป็นทางการ แต่อีกด้านหนึ่ง ต้องสามารถเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการได้อย่างดี

ในการสังเกต ที่จะให้ประสบความสำเร็จยิ่งยากมากกว่า เพราะการสังเกตเพื่อการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ไม่ใช่เพียงการใช้ตาดูหูฟังแบบ passive อย่างเดียวเท่านั้น แต่เป็นการสังเกตอย่าง active คือผู้สังเกตจะต้องรู้ว่าจุดสำคัญของปรากฏการณ์ที่สังเกตนั้นคืออะไร ขณะเดียวกันก็ตั้งคำถามสิ่งที่ได้เห็น สิ่งที่ได้ฟัง อยู่ตลอดเวลา และเมื่อได้โอกาสก็จะต้องซักถามสิ่งที่สงสัย เพื่อให้มั่นใจว่าสิ่งที่ตัวเองเข้าใจถูกต้องในทัศนะของผู้ถูกสังเกต นักวิจัยจะต้องทำทั้งหมดนี้ไปพร้อมๆ กับการจดบันทึก เมื่อได้โอกาสจด หรือมิฉะนั้นก็จะต้องจดจำรายละเอียดสิ่งที่ได้เห็น ได้ฟัง เพื่อนำมาเขียนบันทึกอย่างเป็นทางการในภายหลัง

วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ จึงมีทั้งส่วนที่เป็นศาสตร์และส่วนที่เป็นศิลป์ควบคู่กันไป นั่นหมายความว่า นอกจากต้องหาความรู้ความเข้าใจจากการอ่านการฟังผู้อื่นแล้ว นักวิจัยต้องฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญในการใช้เครื่องมือชนิดต่างๆ ในการเก็บข้อมูลด้วย และต้องเข้าใจว่าวิธีการแต่ละวิธีมีทั้งข้อดีและข้อจำกัด นักวิจัยจึงต้องเลือกวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะข้อมูลที่ต้องการ และเหมาะสมกับ

แหล่งข้อมูลแต่ละชนิดด้วย

ถ้าเปรียบเทียบการเก็บข้อมูลเหมือนการหาวัตถุดิบมาเป็นเครื่องปรุงอาหาร และ ถ้าคนปรุงอาหาร (ผู้ทกร) ต้องหาวัตถุดิบเพื่อมาเป็นเครื่องปรุงด้วยตัวเขาเอง เขาจะต้องมีความรู้และมีศิลปะในการใช้เครื่องมือต่างๆ เพื่อหาวัตถุดิบแต่ละชนิดที่เขาต้องการ ฉะนั้น นักวิจัยก็ต้องมีความรู้และทักษะในการใช้เครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละชนิดที่เขาต้องการ ฉะนั้น

4.2 เทคนิคในการวิเคราะห์ข้อมูล: ถ้าการเก็บรวบรวมข้อมูลเปรียบได้กับการที่พ่อครัวหาและคัดเลือกวัตถุดิบสำหรับปรุงอาหาร การวิเคราะห์ข้อมูลก็เปรียบได้กับการลงมือปรุงวัตถุดิบที่หามาเหล่านั้น ให้เป็นอาหารชนิดที่ต้องการ นั่นเอง พ่อครัวอาจเริ่มต้นด้วยการ “เตรียมวัตถุดิบ” เพื่อให้อยู่ในสภาพที่พร้อมจะปรุงได้ก่อน แล้วจึงลงมือปรุงให้เป็นแกง ผัด ทอด หรืออาหารชนิดใดๆ ตามที่ต้องการ

ในการปรุงอาหารนั้น ความรู้ในส่วนประกอบ (ingredients) ว่าจะต้องใส่ อะไรเท่าไร ในขั้นตอนการปรุงนั้นไม่ได้ประกันว่าอาหารที่ได้จะมีรสชาติอร่อย ผู้ปรุง ต้องมีศิลปะ หรือมีเคล็ดลับเป็นของเฉพาะตัวด้วย ข้อนี้ฉันทัด ในกรณีวิเคราะห์ข้อมูล นักวิจัยต้องใช้ทั้งศาสตร์ คือความรู้ในเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับสิ่งที่วิเคราะห์ และศิลป์ คือ เทคนิคเฉพาะตัว บวกกับจินตนาการ และความสามารถในการนำเสนอผลของการ วิเคราะห์ ฉะนั้น

การวิเคราะห์ข้อมูลมีสิ่งสำคัญที่นักวิจัยต้องทำหลักๆ 3 ประการ คือ (1) จัดระเบียบข้อมูล (data organization) (2) แสดงข้อมูล (data display) และ (3) หาข้อสรุป รวมทั้งตรวจสอบเพื่อยืนยันว่าข้อค้นพบและข้อสรุปที่ได้นั้นมีความถูกต้อง เชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด (drawing/verifying conclusion) (ดู ชาย โพธิสิตา, 2550, บทที่ 10; Miles and Huberman, 1994)

การจัดระเบียบข้อมูล: ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ การจัดระเบียบข้อมูล เป็นสิ่งจำเป็น เพราะข้อมูลที่เก็บมามากไม่ได้อยู่ในสภาพที่พร้อมจะทำการวิเคราะห์ได้ทันที (เหมือนวัตถุดิบที่พ่อครัวหามาเพื่อปรุงอาหาร ซึ่งโดยมากก็ไม่ได้อยู่ในสภาพที่พร้อมจะปรุงได้ทันที)

สำหรับการวิเคราะห์เชิงปริมาณ การจัดระเบียบข้อมูลอาจเริ่มมาตั้งแต่การทำแบบสอบถาม เพื่อให้ข้อมูลที่ได้อันหนึ่งสำหรับแต่ละตัวแปรมีระเบียบ สอดคล้องกัน

สำหรับผู้ตอบทุกราย ไปจนถึงการแปลงข้อมูลเป็นรหัส (ตัวเลข) เพื่อให้ง่ายในการจัดกลุ่มจัดประเภท และการใส่ข้อมูลลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อความรวดเร็วในการประมวลผล และการวิเคราะห์ทางสถิติ

สำหรับการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ การเตรียมข้อมูลรวมถึงการกระทำทุกอย่างที่มีผลให้ข้อมูลเป็นระเบียบ ง่ายแก่การค้นหาและเรียกขึ้นมาใช้ เพื่อจัดกลุ่มจัดประเภท ทำนองเดียวกับที่นักวิจัยเชิงปริมาณทำกับข้อมูลของเขา การกระทำที่ว่านี้อาจรวมถึงการจดบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์ หรือการสังเกต (แล้วแต่กรณี) การถอดเทป (ถ้ามีการอัดเทป) และการค้นหา พร้อมทั้งทำเครื่องหมายข้อความที่มีความหมายเข้าเรื่องกับประเด็นที่ทำการวิเคราะห์ ในระบบข้อมูลทั้งหมด อย่างหลังนี้เป็นที่รู้จักกันไปในนาม “การให้รหัสข้อมูล”

แนวความคิดในการให้รหัสข้อมูลเชิงคุณภาพ ก็คล้ายกับการให้รหัสข้อมูลเชิงปริมาณ กล่าวคือ เราให้รหัสเพื่อความสะดวกในการจัดกลุ่มจัดประเภทข้อมูลที่เป็นเรื่องเดียวกัน รหัส ก็คือสัญลักษณ์ที่เรากำหนดเพื่อแทนความหมาย ที่เราพบในข้อความที่ปรากฏในข้อมูล สำหรับข้อความที่มีความหมายเดียวกัน เราจะกำหนดรหัสเป็นตัวเดียวกัน โดยนัยนี้ เราจะสามารถจะค้นหาเรื่องเดียวกัน สิ่งเดียวกันในข้อมูล และนำมาใช้ในการวิเคราะห์ได้ โดยอาศัยรหัสเป็นตัวสืบค้น

งานที่ทำภายในการให้รหัส คือการอ่านข้อมูลอย่างพิถีพิถัน และอ่านซ้ำแล้วซ้ำอีกหลายๆ เทียว จนจับได้ว่า มีประเด็นสำคัญ (themes) หรือมโนทัศน์ (concepts) ที่เข้าข่ายกับเรื่องที่กำลังทำการวิเคราะห์อะไร “โผล่ขึ้นมาให้เห็น” บ้าง (อาจมีจำนวนจำกัดเพียง 4-5 ประเด็น/มโนทัศน์ ขึ้นอยู่กับขอบข่ายของเรื่อง ที่ทำการวิเคราะห์)

ประเด็นหรือมโนทัศน์เหล่านี้จะถูกใช้เป็นหัวข้อ และเป็นแนวทางสำหรับค้นหา (identifying) ข้อความที่มีความหมายสำหรับจะเอามาวิเคราะห์ได้ โดยนัยนี้ภายใต้ประเด็น/มโนทัศน์ (หัวข้อ) หนึ่งๆ อาจจะมีข้อความที่ต้องให้รหัส จำนวนหลายข้อความ และข้อความเหล่านี้อาจจะกระจายอยู่ในที่ต่างๆ ในข้อมูลที่เรามีอยู่ ที่ว่ากระจายก็เพราะ โดยธรรมชาติแล้วข้อมูลเชิงคุณภาพ (เช่นข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก) ไม่ใช่ข้อมูลที่มีการจัดโครงสร้างไว้ก่อน (unstructured) ข้อมูลเรื่องเดียวกันจึงอาจกระจายอยู่ทั่วไปในการสนทนา และเมื่อถอดเทปออกมาก็จะ

พบว่ากระจายอยู่ในที่ต่างๆ ไม่เป็นระเบียบ ขึ้นอยู่กับการสัมภาษณ์ว่าเคลื่อนไหว (flow) ไปอย่างไร

การเลือกหาว่าข้อความตอนใดมีความหมายที่หนา “เก็บ” หรือนำให้รหัสไว้ ภายใต้ประเด็น/มโนทัศน์ (หัวข้อ) เรื่องใด ไม่ใช่เรื่องที่สามารบอกได้ง่ายๆ เพราะบ่อยครั้งที่เราไม่สามารถจะกำหนดความหมายของข้อความได้ตรงๆ ตามตัวหนังสือที่ปรากฏ แต่ต้องอาศัย *การตีความ* เอาว่า ข้อความที่ผู้ให้สัมภาษณ์พูดนั้น ความหมายจริงๆ ของมันคืออะไร นั่นแปลว่า ลำพังความหมายตามตัวหนังสือ (ความหมายในระดับผิวพื้น หรือ surface meaning) นั้นอาจใช้ไม่ได้ นักวิจัยต้อง “เจาะ” ลงไปถึงถึงความหมายที่อยู่ลึกกว่านั้น (deep meaning)

ตรงนี้แหละคือสิ่งที่ทำทาย และต้องการทั้งศาสตร์และศิลป์ในส่วนของนักวิจัย เพราะข้อความเดียวกันอาจตีความได้มากกว่าหนึ่งความหมาย ถ้าให้หลายคนตีความ อาจได้ความหมายแตกต่างกัน เพราะเหตุนี้แหละ จึงไม่ควรให้นักวิจัยคนเดียวทำการให้รหัส ควรใช้สัก 2-3 คน ทำพร้อมกันในชั้นตอนนี้ เพื่อเอาผลมาเปรียบเทียบกัน จะได้แลกเปลี่ยนกันว่าการตีความของใครน่าจะมีเหตุผลน่าใช้ในการวิเคราะห์นั้นมากกว่า

และโปรดสังเกตว่า การให้รหัสข้อมูลนั้น นักวิจัย “แตก” ข้อมูลออกเป็นส่วยย่อยๆ จำนวนมาก แต่ละส่วนมีความหมายเฉพาะของมัน และความหมายนั้นนักวิจัยกำหนดรหัสตัวหนึ่งขึ้นมาแทน ข้อความที่มีความหมายเดียวกันจะถูกให้รหัสตัวเดียวกัน โดยนัยนี้ ข้อมูลที่ถูกให้รหัสแล้วจึงถูก “ย่อ” ขนาดให้เล็กลง ทำให้ง่ายต่อการที่จะจัดการในการวิเคราะห์ต่อไป

ควรหมายเหตุตรงนี้ว่า ถ้าเราสามารถที่ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วยในการให้รหัสได้ งานให้รหัสและการสืบค้นหาข้อมูลที่เราต้องการในเวลาที่วิเคราะห์จะเป็นงานที่น่าเบื่อหน่ายลง และรวดเร็วขึ้นมากด้วย นิमितที่ดีก็คือ เริ่มมีโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่สามารถใช้ได้กับข้อมูลที่เป็นภาษาไทย แม้ว่าจะมีอุปสรรคอยู่บ้างก็ตาม เท่าที่มีข้อมูลอยู่ ณ เวลานี้มีโปรแกรม 2 โปรแกรมที่ใช้ได้กับข้อมูลที่อยู่ในรูปของภาษาไทย คือโปรแกรม NVivo กับ โปรแกรม ATLAS.Ti ผู้สนใจจะหาความรู้เพิ่มเติมในเรื่องนี้ได้ จาก Website: <http://www.qsrinternational.com/> (สำหรับ NVivo) และ <http://www.atlasti.com/> (สำหรับ ATLAS.Ti)

การแสดงข้อมูล: ถ้าการให้รหัสเป็นการแตกข้อมูลออกเป็นส่วนย่อยๆ ดังกล่าวข้างต้น การแสดงข้อมูลเป็นการนำเอาส่วนย่อยๆ เหล่านั้นกลับมารวมกันใหม่ (reassembling) แต่การนำกลับมารวมกันใหม่นี้ เราเอามารวมกันตามประเด็นหรือหัวข้อการวิเคราะห์ หรือพูดง่ายๆ คือเอามารวมกันเพื่อจัดเป็นกลุ่ม (categorization) เป็นหมวดหมู่ จุดมุ่งหมายของการทำเช่นนี้ก็เพื่อให้ข้อมูลในแต่ละกลุ่มสามารถ “บอก” หรือ “พูด” ออกมาอย่างเป็นเรื่องเป็นราว

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นี่เป็นขั้นตอนที่นักวิจัยเลือกเอาข้อมูลที่แตกออกเป็นหน่วยย่อยๆ ในตอนให้รหัสกลับเข้ามารวมกันใหม่ เพื่อให้ได้ความหมายและให้ความเข้าใจอีกระดับหนึ่ง การรวมกันในขั้นนี้ไม่ใช่รวมแบบนำเอาทุกอย่างกลับเข้ามาไว้ที่เดิม หากแต่เป็นการรวมเพื่อจัดให้เกิดเป็นกลุ่มเป็นประเภท ตามความหมายที่สัมพันธ์กันของข้อความเหล่านั้น การรวมกันในลักษณะเช่นนี้จะทำให้เกิด “ความหมายใหม่” อันจะช่วยให้เข้าใจและตอบคำถามในการวิจัยได้ โปรดสังเกตว่า ความหมายใหม่นี้เอง คือสิ่งที่ข้อมูล “พูด” หรือบอกเราว่ามันคืออะไร

สิ่งที่ท้าทายในขั้นนี้คือ การจัดกลุ่ม/จัดประเภทข้อมูล ตามความหมายที่สัมพันธ์กันของข้อมูลหน่วยนั้นๆ ตรงนี้นักวิจัยต้องอาศัยความรู้พื้นฐานในเรื่องที่ทำการวิจัยของตัวเองอย่างมาก ถ้าไม่มีความรู้อย่างเพียงพอ อาจจะมองไม่ค่อยออกว่า อะไรควรจะสัมพันธ์กับอะไรในลักษณะที่มีความหมายในทิศทางที่จะตอบคำถามการวิจัยได้ นักวิจัยเชิงคุณภาพบางท่านเลือกที่จะทำตาราง เพื่อแสดงข้อมูลให้เห็นชัดๆ ว่าสาระสำคัญของข้อมูลในแต่ละเรื่อง แต่ละประเด็นมีอะไรบ้าง (พูดหรือบอกอะไรเราบ้าง) และอะไรน่าจะสัมพันธ์เชื่อมโยงกับอะไรได้บ้าง

ที่สุดของการแสดงข้อมูล คือการนำเสนอภาพที่ได้จากการนำหน่วยย่อยต่างๆ ที่จัดกลุ่มจัดประเภทแล้ว ออกมาในรูปของการพรรณนาเป็นเรื่องราว โดยมีหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ได้จากข้อมูลสนับสนุน และโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การพยายามตอบคำถามการวิจัย หรือการทำความเข้าใจประเด็นที่ทำการวิเคราะห์เป็นสำคัญ

การหาและตรวจสอบความถูกต้องของข้อสรุป: การวิเคราะห์ข้อมูลที่ดีไม่ควรจะหยุดอยู่เพียงแค่การพรรณนา แต่ควรจะก้าวเลยไปถึงการหาข้อสรุป และการตีความข้อสรุปที่ได้ การหาข้อสรุปก็คือการที่นักวิจัยบอกว่าข้อค้นพบที่เป็น

สาระสำคัญของการวิจัยคืออะไร (ไม่ใช่การย่อ หรือ summary) แต่เป็นการที่นักวิจัยบอกตัวเอง (และผู้อ่านงานวิจัย) ว่า สาระสำคัญ แบบแผน ความหมาย และความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ที่บ่งบอกอยู่ในข้อมูล ซึ่งได้แสดงไว้แล้วนั้น คืออะไร

ในการหาข้อสรุปนั้น นักวิจัยจะไม่ “เล่น” อยู่กับข้อมูลดิบอีกต่อไป แต่จะใช้ข้อมูลที่ผ่านการย่อย หรือ “ประมวลผล” มาอย่างดีแล้วในขั้นตอนการจัดระเบียบและการแสดง มา “ย่อย” ต่อ เพื่อค้นหาว่ามีสาระสำคัญ แบบแผน และความสัมพันธ์อะไรบางอย่างที่เกิดขึ้นจากข้อมูลนั้น อาจจะมีบางครั้งที่นักวิจัยต้องกลับไปดูข้อมูลดิบ (ต้นฉบับที่ถอดเทปมาจากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ฯลฯ) หรือกลับไปอ่านบันทึกที่ได้จดเอาไว้ในช่วงที่ทำงานภาคสนาม แต่นั่นก็เพื่อยืนยันว่ารหัสหรือข้อมูลที่แสดงมีฐานอยู่บนความเข้าใจที่ถูกต้องและมีความแม่นยำตรงเพียงพอหรือไม่เท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าในขั้นหาข้อสรุปนี้ การวิเคราะห์ที่ได้ยกระดับขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง จากระดับข้อมูลสู่ระดับข้อค้นพบ แต่ก็ยังเชื่อมโยงอยู่กับข้อมูล

ข้อสรุปที่ได้นั้นอาจมีทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรม คือความรู้ในระดับข้อเท็จจริง (factual knowledge) ที่สามารถมองเห็นได้ง่าย โดยไม่ต้องใช้ความคิดหรือจินตนาการมากนัก (เช่น แบบแผน และความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ) และส่วนที่เป็นนามธรรม (abstraction) คือความรู้ในระดับมโนทัศน์ คำอธิบาย หรือแบบจำลองแนวความคิด ที่สามารถใช้ได้ทั่วไป (general model) ไม่เฉพาะแต่กับข้อมูลชุดที่กำลังวิเคราะห์อยู่เท่านั้น

ถ้าจะกล่าวตามอุดมคติแล้ว ผลผลิตสูงสุดที่ควรจะได้ ณ ที่สุดของการหาข้อสรุปในการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ คำอธิบาย กรอบแนวคิด หรือความรู้เชิงทฤษฎีในระดับใดระดับหนึ่ง แต่ในความเป็นจริง นักวิจัยจะสามารถไปถึงจุดนั้นได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่าง ซึ่งรวมถึงคุณภาพของข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และความสามารถเชิงทฤษฎีของนักวิจัยเอง

ส่วนการตีความ เป็นการที่นักวิจัยบอกผู้อ่านหรือผู้ใช้ประโยชน์จากการวิจัยว่า ข้อค้นพบหรือสาระสำคัญจากการศึกษาวิจัยนั้นหมายความว่าอย่างไร ทั้งในแง่ของการนำไปใช้ และในแง่ของทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ การตีความผลการวิจัยเหมือนกับการหาข้อสรุปตรงที่นักวิจัยจะไม่ “เล่น” อยู่กับข้อมูลดิบ และจะไม่เสนอข้อค้นพบใหม่อีกต่อไป แต่ในการตีความนี้ นักวิจัยต้องการบอกผู้อ่านว่า สิ่งที่ได้ค้น

พบและได้สรุปมานั้นมีความหมายและสำคัญอย่างไร ทั้งในแง่ทฤษฎีและในแง่ปฏิบัติ เป็นการบอกว่า ข้อค้นพบจากการวิจัยนั้นมีนัยอย่างไรในเชิงนโยบาย หรือในแง่ของกิจกรรมที่ควรทำในอนาคต

5. ความน่าเชื่อถือ และความถูกต้องแม่นยำตรงของข้อมูลและผลการวิจัย

ความน่าเชื่อถือ (reliability) และความถูกต้องตรงประเด็น (validity) ในการวิจัยเป็นเรื่องสำคัญที่ไม่ควรมองข้าม ความน่าเชื่อถือนั้นเป็นเรื่องของเครื่องมือในการเก็บข้อมูล เครื่องมือเก็บข้อมูลที่เชื่อถือได้คือเครื่องมือที่มีความเที่ยงตรง คงเส้นคงวา ไม่มีความผันแปร หรือมีความผันแปรน้อย แม้จะนำไปใช้กับแหล่งข้อมูลต่างๆ ก็ตาม เช่น ถ้านักวิจัยนำเครื่องมือ (แบบสอบถาม) สำหรับวัดการเห็นคุณค่าของตัวเองในกลุ่มประชากรวัยรุ่น อายุ 15-24 ปี ที่สร้างขึ้นมา ไปเก็บข้อมูลจากกลุ่มวัยรุ่นที่มีลักษณะต่างกันหลายๆ กลุ่ม ปรากฏว่าสำหรับวัยรุ่นที่มีลักษณะคล้ายกันผลที่ได้ออกมาเหมือนกัน เช่นนี้ถือว่าเครื่องมือที่มีความน่าเชื่อถือ (reliable) ในทางสถิติแล้วความน่าเชื่อถือนี้สามารถวัดเป็นค่าทางสถิติ อย่างเช่นค่า Alpha co-efficiency ยิ่งค่านี้สูงก็ยิ่งแสดงว่ามีความน่าเชื่อถือสูง

แต่ก็ควรทำความเข้าใจว่า ความน่าเชื่อถือไม่จำเป็นต้องหมายถึงความถูกต้องตรงประเด็นเสมอไป เพราะความคงเส้นคงวาของผลที่ได้ อาจเกิดจากความบกพร่องภายในของเครื่องมือ ซึ่งเปรียบเสมือนมาตรวัดนั้นก็ได้ ตัวอย่างง่ายๆ เช่น ถ้าเราเอาเครื่องชั่งน้ำหนัก 2 อันมาชั่งของหลายๆ ชิ้น ซึ่งแต่ละชิ้นมีน้ำหนัก 2 กก. เหมือนกันหมด ถ้าปรากฏว่า เครื่องชั่งเครื่องแรกชั่งได้ 2.1 กก. ทุกครั้ง ขณะที่เครื่องที่ 2 ชั่งได้ 2.0 กก. ทุกครั้ง เช่นนี้เราจะเห็นว่า ในแง่ของความน่าเชื่อถือ (reliability) แล้ว เครื่องชั่งทั้งสองไม่ได้แตกต่างกัน แต่ในแง่ของความถูกต้องตรงประเด็น (validity) เครื่องชั่งเครื่องแรกใช้ไม่ได้ เพราะให้ข้อมูลผิดตรงที่วัดของน้ำหนัก 2 กก. เป็น 2.1 กก.

ความถูกต้องตรงประเด็นเป็นเรื่องของความถูกต้องตามความเป็นจริงของสิ่งนั้นๆ เครื่องมือเก็บข้อมูลจะต้องสามารถให้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงตามที่เป็นจริงเป็นเบื้องต้น นอกจากนี้เครื่องมือจะต้องมีความน่าเชื่อถือได้ด้วย

เราอาจแบ่งความถูกต้องแม่นยำตรงในการวิจัยเชิงคุณภาพออกเป็นสองอย่าง

อย่างหนึ่งเป็นความถูกต้องตรงประเด็นภายใน (internal validity) คือข้อมูลที่เก็บมาวิเคราะห์นั้น มีความถูกต้องตามความเป็นจริงของผู้ให้ข้อมูล และเข้าข่ายหรือใช้ได้กับเรื่องที่ทำการศึกษา (ถูกต้องอย่างเดี่ยวไม่พอจะต้องเข้าเรื่องกับประเด็นที่วิจัยด้วย) นอกจากนี้ความถูกต้องตรงประเด็นภายในยังหมายถึงการที่ผลการวิเคราะห์ ข้อสรุป และการตีความผลที่ได้จากการวิจัย มีความถูกต้อง สมเหตุสมผล ยืนอยู่บนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ และนักวิจัยสามารถอธิบายสิ่งเหล่านั้นได้ (accountability) โดยสรุปก็คือ มีเหตุมีผล และสอดคล้องกับความเป็นจริงของสิ่งที่ศึกษา

ในการวางแผน (ออกแบบ) การวิจัยเชิงคุณภาพ นักวิจัยจะต้องถามตัวเองว่า การวิจัยตามที่วางแผนว่าจะทำนั้นมีอะไรบางอย่างที่อาจจะทำให้ข้อมูลและ/หรือผลการวิจัยผิดไปได้ น่าจะมีคำอธิบายอื่นที่ดีกว่า หรือที่ทำหายคำอธิบายที่ดีกว่าจะ ได้จากการวิจัยของเราบ้างหรือไม่ ถ้ามี จะจัดการกับสิ่งที่ทำหายเหล่านั้นอย่างไร ข้อมูลที่จะเก็บมาน่าจะสนับสนุนหรือทำลายข้อสรุปเกี่ยวกับสิ่งที่วางแผนว่าจะศึกษาหรือไม่ มีเหตุผลอะไรที่คนอื่นควรจะเชื่อว่าข้อค้นพบของเราเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือและใช้ได้

อย่างที่สองเป็นความถูกต้องตรงประเด็นภายนอก (external validity) คือ ผลการวิจัยนั้นสามารถนำไปใช้กับกลุ่มประชากรที่คล้ายกันในที่อื่น และเวลาอื่นได้ ความถูกต้องตรงประเด็นเช่นนี้คืออย่างเดียวกันกับสิ่งที่เรียกว่า “สามัญการของผลการวิจัย” (generalization of research findings) นั่นคือการที่ผลการวิจัยของเราสามารถนำไปใช้อธิบายเรื่องเดียวกัน ในกลุ่มประชากรอื่นที่มีลักษณะคล้ายกัน แต่ไม่ได้ถูกเลือกมาศึกษา ความถูกต้องตรงประเด็นนี้ ถ้าเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ก็ขึ้นอยู่อย่างมากกับ “ความเป็นตัวแทน” ของประชากรที่เลือกมาเป็นตัวอย่าง

สรุป

ระเบียบวิธีวิจัย (หรือ วิธีวิทยาการวิจัย -- research methodology) เป็นเรื่องของหลักการและวิธีปฏิบัติในกระบวนการวิจัย ในกระบวนการนี้ มีสิ่งสำคัญที่นักวิจัยจะต้องเรียนรู้ และวางแผนดำเนินการอย่างรอบคอบ สิ่งสำคัญเหล่านี้คือ คำถามในการวิจัย, จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ในการวิจัย, แนวคิดทฤษฎีที่จะใช้

ในการวิจัย, วิธีการที่จะใช้ในการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล และการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ และความถูกต้องตรงประเด็นของข้อมูลและผลการวิจัย

เราอาจมองกระบวนการวิจัย ว่าเป็นเหมือนกระบวนการปรุงอาหาร แม่ครัว/พ่อครัวผู้ปรุงอาหารจะต้องมีความเข้าใจชัดในวัตถุดิบ วิธีการ และกระบวนการในการปรุงอาหาร ฉะนั้น นักวิจัยก็จำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจชัดเจนในหลักการ ข้อมูล วิธีการ และกระบวนการในการวิจัย ฉะนั้น

รายการอ้างอิง

- ชาย โพธิ์สีดา. 2550. *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 3).
กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- Creswell, J. W. 1998. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing
Among Five Traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Holloway, I. 1997. *Basic Concepts for Qualitative Research*. London:
Blackwell Science.
- LeCompte, M. D. and Preissle, J. 1993. *Ethnography and Qualitative
Design in Educational Research*, Second Edition. San Diego:
Academic Press.
- Maxwell, J. A. 1996. *Qualitative Research Design: An Interactive
Approach*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. 1994. *Qualitative Data Analysis: An
Expanded Sourcebook* (2nd Edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Silverman, D. 2000. *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*.
London: Sage.

การวิเคราะห์เนื้อหาที่เสริมสร้างสันติภาพในสื่อมวลชนท้องถิ่น :

ศึกษากรณีการนำเสนอข่าวชาวเขา
ในหนังสือพิมพ์รายวัน จังหวัดเชียงใหม่

ผศ.นรินทร์ นำเจริญ*

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการแสดงบทบาทของสื่อมวลชนท้องถิ่นว่าได้นำเสนอเนื้อหาข่าวเพื่อเสริมสร้างสันติภาพขึ้นในสังคมอย่างไร โดยศึกษากรณีการนำเสนอข่าวเกี่ยวกับชาวเขาของสื่อหนังสือพิมพ์รายวันในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ หนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์ และไทยนิวส์ ช่วงระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม 2546 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2547 ผลการวิจัยพบว่า หนังสือพิมพ์มุ่งเน้นนำเสนอข่าวในประเด็นที่เป็นความขัดแย้งหรือมีสีสันมากกว่ามุ่งนำเสนอเนื้อหาที่เสริมสร้างสันติภาพในสังคม สำหรับคุณภาพของข่าวพบว่าข่าวเกี่ยวกับชาวเขาที่นำเสนอในช่วงระยะเวลาที่ศึกษามีคุณภาพค่อนข้างน้อย กล่าวคือข้อเท็จจริงในหัวข้อข่าวและเนื้อหาไม่ตรงกัน ไม่มีการเชื่อมโยงตัวบทของข่าวเข้ากับบริบททางสังคม ไม่มีความสมดุลในการสัมภาษณ์แหล่งข่าว และมุ่งเน้นนำเสนอปัญหา แต่นำเสนอทางออกหรือวิธีการแก้ไขน้อยมาก จึงกล่าวได้ว่า สื่อมวลชนมีบทบาทน้อยมากในการเสริมสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคม

1. ปัญหาและความสำคัญของปัญหา

โดยทั่วไป คำว่า “สันติภาพ” จะหมายถึงสภาวะที่ปราศจากสงคราม ปราศจากการต่อสู้ปะทะกันอย่างรุนแรง หรือบางครั้งอาจตีความไปว่าหมายถึงสภาวะที่ปราศจากความขัดแย้ง อย่างไรก็ตาม วิธีคิดเรื่องสันติภาพมีความเปลี่ยนแปลงไป

* อาจารย์ประจำ คณะการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อย่างมากในการศึกษาวิจัยระยะหลังที่ผ่านมา เช่น การนิยามว่าสันติภาพคือ สภาวะที่ปราศจากความขัดแย้ง ก็มีผู้ที่โต้แย้งว่า ความขัดแย้งเป็นสภาวะ ธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้นการนิยามเช่นนี้จึงไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักแห่งความเป็นจริง นอกจากนี้ ธรรมชาติของความขัดแย้งไม่ได้นำมาแต่ผลทางลบต่อสังคมเสมอไป แต่หลายครั้งความขัดแย้งก็นำไปสู่การพัฒนาที่สร้างสรรค์ในสังคมมนุษย์ได้เช่นกัน (ไชยยันต์ รัชชกุล, 2532)

โยฮัน กัลตุง (Johan Galtung) นักคิดคนสำคัญของการศึกษาสันติภาพสมัย ใหม่เสนอว่า สภาวะของสังคมที่มีสันติภาพน่าจะหมายถึง สภาวะของสังคมที่ ปราศจากความรุนแรง (Violence) ซึ่งความหมายของความรุนแรงนี้มี 3 ลักษณะ คือความรุนแรงทางตรง (Direct Violence) ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Structural Violence) และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม (Cultural Violence) (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2531)

ความรุนแรงทางตรง โดยทั่วไปจะหมายถึง สภาวะของสงคราม หรือการ ต่อสู้ทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกันโดยตรง อันยังผลให้เกิดความบาดเจ็บ ล้มตาย และความสูญเสีย มีผู้ประมาณว่า ในระหว่างปี ค.ศ.1820 ถึง 1950 มีสงคราม เกิดขึ้นทั่วโลก 315 ครั้ง มีจำนวนของผู้ที่เสียชีวิตไปถึง 47 ล้านคน และในช่วง ศตวรรษที่ 20 ที่ผ่านมานี้ มีคนล้มตายไปเพราะสงครามโลกทั้งสองครั้งถึงกว่า 36 ล้านคน (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2539) ซึ่งผลของความรุนแรงทางตรง ย่อม ทำลายศักยภาพของความเป็นมนุษย์ลงอย่างมาก

ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง หมายถึง ภาวะการณ์ที่ขัดขวางต่อความต้องการ พื้นฐานของมนุษย์ อันยังผลให้เขาไม่สามารถบรรลุศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ได้ (Johan Galtung, 1995) โดยที่สภาวะดังกล่าวในความเป็นจริงแล้ว สังคม สามารถแก้ไขได้ แต่กลับเพิกเฉยปล่อยให้เงื่อนไขดังกล่าวดำเนินอยู่ต่อไป ยก ตัวอย่างเช่น งานของ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ซึ่งศึกษาเรื่อง “อุปลักษณะสุขภาพ สันติภาพเชิงวิพากษ์” พบว่า ในแต่ละปีมีผู้ซื้อไอศกรีม เฉพาะในยุโรปมากกว่า 11 พันล้านเหรียญอเมริกัน ในขณะที่มีผู้คน 2,500 ล้านคนทั่วโลกขาดแคลน สาธารณูปโภคพื้นฐาน ซึ่งสามารถแก้ไขให้ตกไปได้ด้วยเงินเพียง 9 พันล้าน เหรียญอเมริกัน หรือประมาณครึ่งหนึ่งของที่ประเทศในยุโรปและอเมริกาใช้ซื้อ

อาหารสัตว์ในแต่ละปี (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2545) แสดงว่าในความเป็นจริงแล้ว สังคมมีศักยภาพที่มากพอจะช่วยเหลือคนกลุ่มต่าง ๆ ได้ แต่สังคมเลือกที่จะไม่ช่วยเหลือ การปล่อยให้บุคคลอื่นต้องเผชิญหน้ากับภาวะการณ์ที่ขัดขวางต่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ไม่ให้บรรลุผล ทั้งที่สังคมสามารถช่วยเหลือได้นี้ ถือเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้น

ส่วนความรุนแรงทางวัฒนธรรมจะหมายถึง ความคิดความเชื่อหรือทัศนคติ ซึ่งทำหน้าที่สนับสนุนรองรับความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็ชนิดทางตรงหรือเชิงโครงสร้างก็ตาม ทำให้ความรุนแรงทั้งสองประเภทข้างต้น “กลายเป็น” หรือ “ทำให้รู้สึกว่” เป็นสิ่งที่ถูกต้อง หรืออย่างน้อยก็ไม่ใช่ว่เรื่องผิดร้ายแรงอะไร เนื่องจากการใช้ความรุนแรงมักจะประกอบด้วยมิติสำคัญสองด้าน คือการใช้ความรุนแรง และกระบวนการให้ความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรงนั้น ดังนั้น การศึกษาเรื่องความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม จึงเป็นการพิจารณารูปแบบวิธีการที่ความรุนแรงนานาชนิดกลายเป็นเรื่องชอบธรรม และเป็นที่ยอมรับในสังคมโดยรวม (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2539)

ชาวเขาเป็นกลุ่มคนที่ต้องเผชิญหน้ากับความรุนแรงเชิงโครงสร้างในสังคมไทยมาโดยตลอด ชาวเขาหลายเผ่าได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งถาวรในประเทศไทยเป็นเวลานานกว่า 200 ปี และบางเผ่าก็อยู่มาเป็นเวลามากกว่า 1,000 ปีมาแล้ว เช่น ลัวะ กะเหรี่ยง ขมุ ฝั่ตองเหลือง ในอดีตชนเผ่าเหล่านี้ บางกลุ่มได้มีส่วนในการสร้างชาติสร้างสังคมไทยเป็นอย่างมาก เช่น ลัวะเคยทำหน้าที่ผลิตเกลือเพื่อแลกเปลี่ยนหรือค้าขายกับชาวไทยล้านนา และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กะเหรี่ยงที่อยู่ตามเมืองหน้าด่านชายแดนก็เคยทำหน้าที่เป็นกำลังสอดแนมเข้าศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชาวเขาเหล่านี้กับสังคมไทยจึงค่อนข้างจะราบรื่น กษัตริย์ไทยในอดีตได้ทรงสนับสนุนให้ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญในกิจการต่าง ๆ พระราชทานทรัพย์สิน ที่ดินให้ทำมาหากิน หรือชุบเลี้ยงให้ช่วยราชการ จนชนเผ่าบางกลุ่มถูกผสมกลมกลืนให้กลายเป็น “ไทย” แต่ก็ยังมีบางกลุ่มที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนไว้ได้ในระดับหนึ่ง (ชยันตร์ วรรณษะภูติ, 2530) นอกจากนี้ยังมีชาวเขาซึ่งตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บนภูเขาสูงห่างไกลจากคนไทยพื้นราบ และที่อพยพเข้ามาสู่เมืองไทยหลังจากนั้น ซึ่งยังไม่ถูกผสมกลมกลืนให้

เป็นไทย

ในระยะแรกภายหลังเมื่อเกิดแนวคิดเรื่อง “รัฐไทย” สถานภาพ “ชนกลุ่มน้อย” และ “ความแตกต่าง” ของชาวเขาก็กังไม่ถูกมองว่าเป็นปัญหา ชาวเขาจึงสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างอิสระ อย่างแตกต่าง โดยที่รัฐไทยสมัยใหม่ไม่ได้เข้าไปจัดการแต่อย่างใด (เพ็ญศิริ จิระเดชากุล, 2541) จนกระทั่งเมื่อรัฐไทยเปลี่ยนแปลงนโยบายเกี่ยวกับชาวเขา ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ชาวเขาจึงถูกกีดกันออกจากความเป็นคนไทย และมองชาวเขาด้วยสายตาที่ไม่ไว้ใจตลอดเวลว่า ชาวเขาเป็นพวกคอมมิวนิสต์ เป็นผู้ค้ายาเสพติด เป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่า เป็นผู้ทำไร่เลื่อนลอย วิธีคิดดังกล่าวนำไปสู่การปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกันของทางราชการที่มีต่อชาวเขา (ปนัดดา บุญยสาระนัน, 2543)

แม้การปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกันโดยรัฐไทยต่อชาวเขาจะไม่ได้นำมาซึ่งความรุนแรงทางตรง ไม่มีการต่อสู้ปะทะกันระหว่างชาวเขาและรัฐบาลจนมีคนบาดเจ็บล้มตายเหมือนในหลายประเทศ แต่ก็มี ความรุนแรงเชิงโครงสร้างเกิดขึ้น ชาวเขาจำนวนมากแม้จะอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลานานแต่ก็ไม่มีสัญชาติไทย ยังคงอยู่ในสถานะของบุคคลต่างด้าว ซึ่งทำให้เสียสิทธิในการเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานที่ควรจะได้ เช่น การศึกษา การบริการทางสุขภาพอนามัย นอกจากนี้ การที่รัฐไทยมองว่าชาวเขาคือผู้ที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ จึงยังผลไปถึงการออกกฎหมายแยกคนออกจากป่า ทำให้ชาวเขาที่ส่งสมภูมิปัญญามาแต่ครั้งบรรพบุรุษ กลับต้องละทิ้งภูมิปัญญาเดิม ไปเป็นแรงงาน “ไร้ฝีมือ” ในสังคมเมือง (ณรงค์ ใจหาญ, 2541) ซึ่งสังคมเมืองก็มองชาวเขาอย่างไม่ยอมรับและไม่เข้าใจ การปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมกันต่อชาวเขา เป็นตัวการสำคัญในการกีดกันหรือขัดขวางความสามารถในการพัฒนาศักยภาพของชาวเขาโดยตรง

สื่อมวลชนเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งของสังคมในการสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันให้มากขึ้น โดยทำหน้าที่ในการรายงานข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในสังคม เชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม รวมถึงทำหน้าที่ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้กับสังคม (นรินทร์ นำเจริญ, 2546) ดังนั้นหากเกิดความไม่เป็นปกติ ความไม่เข้าใจ หรือโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมขึ้นในสังคม อันยังผลให้มนุษย์ไม่สามารถบรรลุถึงศักยภาพหรือความต้องการพื้นฐานของตนเองได้ ทั้งที่สังคมมี

ทรัพยากรหรือความสามารถที่มากพอจะช่วยเหลือแก้ไขได้ แต่สังคมเลือกที่จะไม่ทำ อันเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้น จึงเป็นหน้าที่ของสื่อมวลชนในการเสนอปัญหา ตลอดจนค้นหาแนวทางแก้ไข

ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสนใจศึกษาว่า สื่อมวลชนในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อมวลชนท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ ได้นำเสนอข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับชาวเขาอย่างไร ได้แสดงบทบาทเพียงใดในการสร้างความเข้าใจกันมากขึ้นระหว่างคนบนภูเขาและคนบนพื้นราบ แสดงบทบาทเพื่อช่วยเหลือให้ชาวเขาสามารถบรรลุถึงความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เพื่อให้มีโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างไร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สื่อมวลชนแสดงบทบาทในการนำเสนอเนื้อหาชาวเขาอย่างไรในการลดความรุนแรงเชิงโครงสร้างลง เพื่อเสริมสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคม

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ข่าวหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์รายวันในจังหวัดเชียงใหม่ ว่ามีการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับชาวเขาในประเด็นใดบ้าง
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ข่าวหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์รายวันในจังหวัดเชียงใหม่ที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับชาวเขา ว่ามีคุณภาพข่าวอย่างไร
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ข่าวหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์รายวันในจังหวัดเชียงใหม่ที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับชาวเขา ว่าแสดงบทบาทต่อการเสริมสร้างสันติภาพขึ้นในสังคมอย่างไร

3. วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methods) ซึ่งใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากตัวสื่อโดยวิธีอรรถวิเคราะห์ (Textual Analysis) เป็นหลัก เสริมด้วยการค้นคว้าจากเอกสารอื่น ๆ (Documentary Research) โดยนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

4. แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ จะศึกษาจากข่าวหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์รายวันในจังหวัดเชียงใหม่ 2 ฉบับ ได้แก่ หนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์ และไทยนิวส์ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาซึ่งถูกนำเสนอนในช่วงระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม 2546 ถึงวันที่ 31 มีนาคม 2547 รวมระยะเวลาในการเก็บข้อมูล 6 เดือน นอกจากนี้ จะใช้หนังสือหรือเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมาศึกษาประกอบเพิ่มเติม

5. ประชากรที่ศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาได้แก่ข่าวหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์ และไทยนิวส์ จำนวนทั้งหมด 366 ฉบับ รวมข่าวที่ถูกนำเสนอ 2,732 ข่าว มีข่าวที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาจำนวนทั้งสิ้น 143 ข่าว เป็นข่าวที่ถูกนำเสนอในหนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์จำนวน 55 ข่าว และถูกนำเสนอในหนังสือพิมพ์ไทยนิวส์จำนวน 88 ข่าว ซึ่งสามารถสรุปจำนวนประชากรได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1

สรุปจำนวนประชากรที่ใช้ในการศึกษา

หนังสือพิมพ์	ข่าวทั้งหมด	ข่าวที่เกี่ยวข้องกับชาวเขา
เชียงใหม่นิวส์	1,257	55
ไทยนิวส์	1,475	88
รวม	2,732	143

6. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา สามารถสรุปผลการวิจัยได้ 2 เรื่องที่สำคัญ ได้แก่ประเด็นข่าวเกี่ยวกับชาวเขาที่ถูกนำเสนอ และคุณภาพข่าวเกี่ยวกับชาวเขาที่ถูกนำเสนอดังนี้

6.1 ประเด็นข่าวเกี่ยวกับชาวเขาที่ถูกนำเสนอ

จากการศึกษาประเด็นข่าวเกี่ยวกับชาวเขาที่ถูกนำเสนอในหนังสือพิมพ์ทั้ง 2 ฉบับ พบว่าหนังสือพิมพ์นำเสนอเนื้อหาใน 12 ประเด็น ดังนี้

ตารางที่ 2

แสดงประเด็นเกี่ยวกับชาวเขาที่ถูกนำเสนอในข่าว

ประเด็น	เชียงใหม่ นิวส์	ไทย นิวส์	รวม	ร้อยละ
1. การเสฟและค้ายาเสพติด	38	51	89	50.57
2. อาชญากรรม	10	21	31	17.61
3. การประกอบอาชีพ	6	5	11	6.25
4. สถานภาพของชาวเขา	5	4	9	5.11
5. สุขภาพอนามัยและการสาธารณสุข ของชาวเขา	1	7	8	4.55
6. ประสิทธิภาพของโครงการพัฒนา ชาวเขา	7	1	8	4.55
7. ความสัมพันธ์ของชาวเขากับ ทรัพยากรธรรมชาติ	4	2	6	3.41
8. การได้รับสัญชาติไทย	1	4	5	2.84
9. ความยากจน	-	5	5	2.84
10. ที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของ ชาวเขา	-	2	2	1.14
11. การศึกษาของชาวเขา	1	-	1	0.57
12. โสเภณีชาวเขา และการระบาดของ เอดส์ในชุมชนชาวเขา	-	1	1	0.57

จากเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาซึ่งถูกนำเสนอทั้ง 12 ประเด็น จะเห็นว่าหนังสือพิมพ์เน้นนำเสนอข่าวในประเด็นที่เกี่ยวกับการเสพและการค้ายาเสพติดมากที่สุด กล่าวคือมีข่าวที่นำเสนอในประเด็นนี้ถึง 89 ข่าว คิดเป็นร้อยละ 50.57 รองลงมาคือ ประเด็นเกี่ยวกับอาชญากรรม มีข่าวที่นำเสนอในประเด็นดังกล่าวนี้จำนวน 31 ข่าว คิดเป็นร้อยละ 17.61 ส่วนประเด็นอื่น ๆ นั้น หนังสือพิมพ์ไม่เน้นนำเสนอนัก กล่าวคือมีการนำเสนอไม่ถึงร้อยละ 10 ในแต่ละประเด็น

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับยาเสพติด และประเด็นเกี่ยวกับอาชญากรรมนั้น เป็นประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกัน ข่าวที่ถูกนำเสนอส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นว่า ชาวเขามักเข้าไปเกี่ยวพันกับการค้าหรือเสพยาเสพติดไมทางใดก็ทางหนึ่ง และเมื่อชาวเขามีความเกี่ยวพันกับธุรกิจที่ผิดกฎหมาย จึงทำให้ชาวเขาต้องเข้าไปเกี่ยวพันกับปัญหาอาชญากรรมอื่น ๆ อีกมากมาย นอกจากนี้ เนื่องจากชาวเขามีนิสัยที่มักใช้กำลังในการแก้ปัญหามากกว่าการใช้เหตุผล และทั้งบางส่วนก็ยังมีความเกี่ยวพันกับไสยศาสตร์ ชีวิตของชาวเขาจึงดูเป็นชีวิตที่หาความสงบสุขไม่ได้

ส่วนประเด็นอื่น ๆ ที่ถูกนำเสนอ หนังสือพิมพ์มักย้ำอยู่เสมอว่าชาวเขาไม่ใช่คนไทย เป็นคนกลุ่มน้อยที่มีความอ่อนแอในทุก ๆ ด้าน นอกจากการทำธุรกิจที่ผิดกฎหมายแล้วก็ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองอย่างอื่นได้อีก ต้องรอคอยความช่วยเหลือของหน่วยงานของรัฐอยู่ตลอดเวลา นอกจากชาวเขาจะไม่ช่วยเหลือตัวเองแล้ว ชาวเขายังเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาต่าง ๆ ในสังคม รวมถึงการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย ดังนั้นจึงมีหน่วยงานของรัฐที่พยายามเข้าไปจัดทำโครงการต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือชาวเขา แต่โครงการดังกล่าวก็ยิ่งช่วยเหลือได้ไม่ทั่วถึงเท่าที่ควร

6.2 คุณภาพข่าวเกี่ยวกับชาวเขาที่ถูกนำเสนอ

คุณภาพข่าวเป็นเครื่องชี้วัดว่าสื่อมวลชนได้พยายามทำหน้าที่ในการรายงานข่าวอย่างดีที่สุดแล้วหรือไม่ ยิ่งข่าวมีคุณภาพมากเท่าไรก็ยิ่งหมายความว่าสื่อได้พยายามสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมมากขึ้นเท่านั้น

จากการศึกษาคุณภาพของข่าวหน้าหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับชาวเขา ซึ่งถูกนำเสนอในหนังสือพิมพ์เชียงใหม่และไทยนิวส์ ระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม 2546 ถึงวันที่

31 มีนาคม 2547 สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. **ความตรงกันระหว่างความหมายในหัวข้อข่าวและเนื้อหา** พบว่ามีข่าวที่หัวข้อข่าวและเนื้อหานำเสนอข้อเท็จจริงที่ตรงกันจำนวน 113 ข่าว คิดเป็นร้อยละ 79.02 มีข่าวที่หัวข้อข่าวและเนื้อหานำเสนอข้อเท็จจริงไม่ตรงกันจำนวน 30 ข่าว คิดเป็นร้อยละ 20.98 ทั้งนี้ สามารถแสดงผลการศึกษาได้ดังตารางที่ 3 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3

แสดงความตรงกันระหว่างความหมายในหัวข้อข่าวและเนื้อหา
แยกตามหนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์	ตรง		ไม่ตรง		รวม
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
เชียงใหม่นิวส์	44	80.00	11	20.00	55
ไทยนิวส์	69	78.41	19	21.59	88
รวม	113	79.02	30	20.98	143

สำหรับลักษณะของความไม่ตรงกันระหว่างหัวข้อข่าวและเนื้อหา ได้แก่

- นำข้อสันนิษฐานที่ยังไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าจะเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ มาพาดหัวข่าวเสมือนว่าเหตุการณ์ดังกล่าวได้ข้อสรุปที่ชัดเจนแล้ว

- สรุปหัวข้อข่าวเกินความจริงที่ปรากฏในเนื้อหา
- ให้ข้อเท็จจริงที่ไม่ตรงกันระหว่างหัวข้อข่าวและเนื้อหา
- หัวข้อข่าวไม่สื่อถึงเนื้อหา หรือสื่อถึงเนื้อหาแต่ไม่ตรงประเด็น
- มีข้อเท็จจริงบางอย่างในหัวข้อข่าว แต่ไม่ปรากฏในเนื้อหา

2. **การเชื่อมโยงตัวบทเข้ากับบริบท** หมายถึงการพิจารณาว่าข่าวที่นำเสนอ นั้น มีการเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นของข่าวเรื่องนั้น ๆ

กับประเด็นทางสังคม หรือเชื่อมโยงให้เห็นถึงความเป็นมาของปัญหา ทั้งในอดีต ส่งผลถึงปัจจุบันได้อย่างไร มีปัจจัยอะไรที่เกี่ยวข้องบ้าง และปัญหาดังกล่าวจะมีความคลี่คลายหรือมีแนวโน้มของปัญหาต่อไปอย่างไร ความเชื่อมโยงจึงเป็นตัววัดคุณภาพของข่าวประการหนึ่ง

จากการศึกษาพบว่า มีข่าวที่นำเสนอโดยมีการเชื่อมโยงตัวบทเข้ากับบริบท จำนวน 48 ข่าว คิดเป็น ร้อยละ 33.66 และเป็นข่าวที่ไม่มีการเชื่อมโยงระหว่างตัวบทเข้ากับบริบทจำนวน 95 ข่าว คิดเป็นร้อยละ 66.43 ทั้งนี้ สามารถแสดงผลการศึกษาได้ดังตารางที่ 4 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4

แสดงจำนวนข่าวที่มีการเชื่อมโยงตัวบทเข้ากับบริบท แยกตามหนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์	มีการเชื่อมโยง		ไม่มีการเชื่อมโยง		รวม
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
เชียงใหม่นิวส์	25	45.45	30	54.55	55
ไทยนิวส์	23	26.14	65	73.86	88
รวม	48	33.66	95	66.43	143

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า ข่าวที่ถูกนำเสนอในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นส่วนใหญ่จะนำเสนอข่าวเฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ๆ โดยแยกออกจากบริบทต่าง ๆ ไม่มีการเชื่อมโยงให้เห็นถึงปัญหา ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากธรรมชาติการทำงานของหนังสือพิมพ์ต้องเร่งรีบนำเสนอข่าวสาร จึงไม่มีเวลาที่จะมาเชื่อมโยงปัญหาเฉพาะเรื่องนั้น ๆ มากนัก นอกจากนี้ อาจเนื่องจากพื้นที่การนำเสนอข่าวของสื่อมีค่อนข้างจำกัด สื่อจึงมักสรุปเฉพาะประเด็นข่าวสั้น ๆ นำเสนอ โดยหนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์มีการนำเสนอข่าวที่มีการเชื่อมโยงมากกว่าหนังสือพิมพ์ไทยนิวส์

3. **ความสมดุล** เป็นการพิจารณาจากแหล่งข่าวที่ผู้สื่อข่าวใช้ในการทำข่าวแต่ละเรื่อง ว่ามีการกระจายแหล่งข่าวอย่างทั่วถึงคนทุกกลุ่มที่ถูกกล่าวถึงในข่าวแล้วหรือไม่ หรือเปิดโอกาสให้ผู้ที่ถูกกล่าวหาสามารถอธิบายเหตุผลจากมุมมองของตนเพียงใด

จากการศึกษาพบว่ามีการสัมภาษณ์แหล่งข่าวทั้งหมดจำนวน 232 ครั้ง เมื่อแยกตามสถานะของผู้ถูกสัมภาษณ์พบว่า มีการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของทางราชการมากที่สุด คือ 179 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 77.16 ของจำนวนครั้งการสัมภาษณ์แหล่งข่าวทั้งหมด สำหรับชาวเขานั้น มีจำนวนครั้งการถูกสัมภาษณ์น้อยกว่ามาก กล่าวคือมีการสัมภาษณ์ชาวเขาทั้งหมด 33 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 14.22 ทั้งนี้ สามารถแสดงผลการศึกษาได้ดังตารางที่ 5 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5

แสดงจำนวนครั้งของการสัมภาษณ์แหล่งข่าว แยกตามสถานะของแหล่งข่าว

หนังสือพิมพ์	ชาวเขา		เจ้าหน้าที่		บุคคลอื่น		รวม
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
เชียงใหม่นิวส์	11	12.22	70	77.78	9	10.00	90
ไทยนิวส์	22	15.49	109	76.76	11	7.75	142
รวม	33	14.22	179	77.16	20	8.62	232

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า การนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ทั้ง 2 ฉบับ จะเน้นการนำเสนอข่าวโดยใช้แหล่งข่าวซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ราชการเป็นสำคัญ มีจำนวนครั้งการสัมภาษณ์ชาวเขาน้อยมาก ชาวบางประเด็นแม้จะมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับชาวเขาโดยตรง แต่ชาวเขาก็ไม่มีโอกาสที่จะมีพื้นที่ในสื่อในการอธิบายความหมายจากแง่มุมของตนเอง

4. **ความเป็นธรรม** การพิจารณาเรื่องนี้ จะวิเคราะห์จากความหลากหลายของข้อมูลว่าเนื้อหาที่นำเสนอได้ให้ข้อมูลจากหลาย ๆ ด้านแล้วหรือไม่ ทั้งนี้เนื่องจากแม้แหล่งข่าวจะไม่ใช่ชาวเขา แต่ก็อาจให้ข้อมูลในแง่มุมของชาวเขาได้ จึงต้องตรวจสอบด้วยว่า นอกจากจำนวนแหล่งข่าวที่ผู้สื่อข่าวไปสัมภาษณ์มาแล้ว แง่มุมของการสัมภาษณ์จะมีลักษณะเช่นใด

จากการศึกษาข่าวที่นำเสนอในประเด็นเกี่ยวกับชาวเขาจำนวน 143 ข่าว ของหนังสือพิมพ์เชียงใหม่และไทยนิวส์ พบว่าข่าวที่ศึกษาเกือบทั้งหมดถูกนำเสนอในแง่มุมของทางราชการ กล่าวคือมีจำนวนถึง 141 ข่าว คิดเป็นร้อยละ 98.60 ในขณะที่มีจำนวนข่าวที่นำเสนอในมุมมองของชาวเขาเพียง 24 ข่าว คิดเป็นร้อยละ 16.78 ทั้งนี้ สามารถแสดงผลการศึกษาได้ดังตารางที่ 6 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6

แสดงจำนวนข่าวที่แสดงมุมมองต่าง ๆ แยกตามหนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์	ข่าวทั้งหมด	ชาวเขา		ราชการ	
		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เชียงใหม่นิวส์	55	10	18.18	53	96.36
ไทยนิวส์	88	14	15.91	88	100.00
รวม	143	24	16.78	141	98.60

ผลการศึกษาในหัวข้อนี้ เป็นไปในทิศทางเดียวกับหัวข้อที่ผ่านมา กล่าวคือสถานะของแหล่งข่าวมีความสอดคล้องกับมุมมองของแหล่งข่าวนั้น ๆ เมื่อผู้สื่อข่าวเลือกที่จะสัมภาษณ์เน้นหน้าที่เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานทางราชการ มุมมองที่ปรากฏในเนื้อหาข่าวจึงเป็นมุมมองจากจุดยืนของทางราชการเป็นสำคัญ

5. การเสนอทางออกของปัญหา จากการศึกษาพบว่า ชาวสวนใหญ่ จำนวนถึง 117 ชาว คิดเป็นร้อยละ 81.81 นำเสนอแต่เฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยไม่เสนอทางออกใดๆ มีชาวเพียง 26 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 18.18 เท่านั้น ที่พยายามเสนอทางออกของปัญหา ทั้งนี้ สามารถแสดงผลการศึกษาได้ดังตารางที่ 7 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7

แสดงจำนวนชาวที่มีการเสนอทางออก แยกตามหนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์	เสนอทางออก		ไม่เสนอทางออก		รวม
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
เชียงใหม่นิวส์	13	23.64	42	76.36	55
ไทยนิวส์	13	14.77	75	85.23	88
รวม	26	18.18	117	81.81	143

มีข้อน่าสังเกตคือ ทางออกของปัญหาที่ถูกนำเสนอโดยภาพรวมแล้วจะเป็นทางออกในมุมมองของส่วนงานทางราชการเป็นหลัก โดยมองว่าเป็นหน้าที่ของรัฐโดยตรง แต่ไม่ได้นำเสนอว่าปัญหาดังกล่าวนั้นจะสามารถแก้โดยวิธีคิดแบบชาวเขาได้อย่างไร

จากการศึกษาคุณภาพข่าวของหนังสือพิมพ์เชียงใหม่และไทยนิวส์ ที่นำเสนอประเด็นเกี่ยวกับชาวเขาจำนวน 143 ข่าว นั้น พบว่าข่าวเหล่านี้ยังมีปัญหาในเรื่องคุณภาพข่าวหลายประการ ตั้งแต่การพาดหัวข่าวซึ่งนำเสนอข้อเท็จจริงไม่ตรงกับเนื้อหา การนำเสนอแต่ข้อเท็จจริงเฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยไม่มีการเชื่อมโยงให้เห็นความเป็นมาและความเกี่ยวพันระหว่างปัญหาต่างๆ การสัมภาษณ์แหล่งข่าวที่เน้นเฉพาะส่วนราชการ โดยละเลยต่อการสัมภาษณ์แหล่งข่าวที่เป็นชาวเขา ซึ่งส่งผลถึงความหลากหลายของแง่มุมข่าว ทำให้ข่าวที่ถูกนำเสนอออกมาเป็นเพียงการนำเสนอในแง่มุมของส่วนราชการเท่านั้น

นอกจากนี้ ชาววยังมีการเสนอทางออกของปัญหาน้อยมาก และทางออกที่ว่าน้อย อยู่แล้วนี้ ก็เสนอในมุมมองของส่วนราชการเป็นด้านหลัก ดังนั้นทางออกจึงมักถูก นำเสนอในแง่ที่ว่า รัฐบาลจะใช้กำลังในการปราบปรามอย่างไร หรือรัฐบาลควร สงเคราะห์ชาวเขาอย่างไร มากกว่าการตั้งศักยภาพหรือทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ ของชาวเขาออกมา

7. อภิปรายผลการวิจัย

สันติภาพไม่ได้หมายถึงเพียงสภาวะที่สังคมปลอดจากสงครามหรือการ ปะทะต่อสู้กันอย่างรุนแรงอันเป็นความรุนแรงทางตรง (Direct Violence) เท่านั้น แต่ยังรวมถึงสภาวะที่สังคมปลอดจากความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Structural Violence) อีกด้วย สภาวะของสังคมที่มีสันติภาพนั้น จึงไม่ได้หมายถึงเพียงสภาวะ ที่คนในสังคมมีชีวิตอยู่รอด แต่ยังอยู่รอดอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีตามศักยภาพของ สังคมด้วย ถ้าคนในสังคมยังต้องเผชิญหน้ากับความอดอยากยากจน ไม่สามารถ บรรลุถึงความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้ ก็ไม่อาจนับว่าเป็นสังคมที่มีสันติภาพ

ลักษณะที่สำคัญของความรุนแรงเชิงโครงสร้าง คือ การดำรงอยู่ในโลกที่มอง ไม่เห็น (Invisible World) มีลักษณะของความเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซ้ำซากจำเจ และดูประหนึ่งจะไร้ทางออกหรือความหวัง (ชัยวัฒน์ สถา อานันท์, 2532) ความรุนแรงเชิงโครงสร้างจึงไม่ใช่ผลจากการกระทำของบุคคลใน เหตุการณ์เฉพาะอย่าง ไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ณ เวลาใดเวลาหนึ่งที่สามารถ ระบุได้อย่างชัดเจน ผลของความรุนแรงเชิงโครงสร้างไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะบุคคล แต่เป็นกระบวนการที่ขัดขวางต่อการบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ อัน ยังผลให้มนุษย์ไม่สามารถพัฒนาตามศักยภาพที่มีอยู่ได้ เป็นการทำลาย “ชีวิตที่ ดี” ของมนุษย์อย่างเป็นระบบ โดยที่สภาวะดังกล่าวนั้นสังคมสามารถแก้ไขได้ แต่ กลับเลือกที่จะเพิกเฉย คงปล่อยให้สภาวะดังกล่าวดำเนินอยู่ต่อไป เช่น ความ ยากจนของชาวเขา เป็นสภาวะที่ไม่ได้เกิดขึ้นในเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่เป็น กระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ยาวนาน ซ้ำซาก และดูว่าจะไร้ความหวัง

การกลายเป็น “คนชายขอบ” ของชาวเขาไม่ใช่เรื่องบังเอิญหรือเป็นเรื่อง ส่วนบุคคล แต่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มี

อุดมการณ์ของรัฐไทยรองรับ ไม่ว่าจะเรื่องรัฐชาติ ดินแดน สถานะพลเมือง หรือความเป็นไทย โดยมองกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงว่าเป็นคนป่าเถื่อน โง่ และสกปรก (ยศ สันตสมบัติ, 2546) การขนานนามชนเหล่านี้ว่าเป็น “ชาวเขา” ก็เป็นส่วนหนึ่งของการเบียดขับให้กลายเป็นคนอื่นที่มิใช่ไทย มายาคติเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยรัฐไทยมีอย่างน้อย 3 ประการด้วยกัน คือมายาคติเรื่องความมั่นคงของชาติ มายาคติเรื่องยาเสพติด และมายาคติเรื่องสภาพแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่ความชอบธรรมในการที่รัฐจะขยายตัวเข้ามาเพื่อ “ดูแล” พื้นที่สูงอย่างใกล้ชิด สร้างนโยบายและโครงการพัฒนาเพื่อปราบฝิ่น ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ และควบคุมให้ชนบนพื้นที่สูงทำการเกษตรแบบถาวร ภายใต้เรื่องความมั่นคงของชาติ และความยั่งยืนของระบบนิเวศเป็นสำคัญ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2541)

ความยากจนของชาวเขาจึงไม่ใช่ “เหตุการณ” แต่เป็น “กระบวนการ” ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบจากนโยบายและการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกันของรัฐไทยต่อชาวเขา ซึ่งส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของชาวเขาอย่างรุนแรง เป็นต้นว่าชาวเขาจำนวนมากแม้จะอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลานานแต่ก็ไม่มีสัญชาติไทย ยังคงอยู่ในสถานะของบุคคลต่างด้าว ซึ่งทำให้เสียสิทธิในการเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานที่ควรจะได้ เช่น การศึกษา การบริการทางสุขภาพอนามัย หรือการคุ้มครองแรงงานตามกฎหมาย นอกจากนี้ การที่รัฐไทยสร้างมายาคติว่าชาวเขาคือผู้ที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ จึงยังผลไปถึงการออกกฎหมายแยกคนออกจากป่าทำให้ชาวเขาที่สังคมนิยมปัญญามาแต่ครั้งบรรพบุรุษ กลับต้องละทิ้งภูมิปัญญาเดิม ไปเป็นแรงงาน “ไร้ฝีมือ” ในสังคมเมือง (ณรงค์ ใจหาญ, 2541) โดยสังคมเมืองซึ่งได้รับการถ่ายทอดอุดมการณ์จากรัฐ ก็มองชาวเขาอย่างไม่ยอมรับและไม่เข้าใจ การปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมกันต่อชาวเขา เป็นตัวการสำคัญในการกีดกันหรือขัดขวางความสามารถในการพัฒนาศักยภาพของชาวเขาโดยตรง เช่น เด็กชาวเขาที่เกิดมา อาจมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นคนดี มีความรู้ความสามารถ เป็นครูอาจารย์ หรือกระทั่งเป็นผู้นำระดับประเทศได้ แต่เด็กชาวเขาเหล่านี้กลับถูกขัดขวางความสามารถในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง โดยความยากจน ความหวาดหวั่น การไม่มีบัตรประชาชน การถูกกีดกันออกจากความเป็นคนไทย การไม่ได้

รับโอกาสทางการศึกษา การไม่ได้รับโอกาสในการเข้าถึงบริการทางสุขภาพที่ดี ทำให้เด็ก ๆ เหล่านี้ ไม่สามารถพัฒนาตนเองให้บรรลุศักยภาพที่มีอยู่ได้ กลับต้องหาทางออกให้กับชีวิตโดยวิธีการอื่น ๆ เด็กชาวเขาบางคนต้องเติบโตขึ้นมาเป็นกรรมกรค่าแรงถูก เด็กผู้หญิงบางคนถูกล่อลวงไปเป็นหญิงค้าบริการทางเพศ ชาวเขาอีกส่วนหนึ่งต้องไปลักลอบค้ายาเสพติด ชาวเขาเหล่านี้ส่วนหนึ่งถูกตำรวจวิสามัญฆาตกรรม บางส่วนถูกจับติดคุกตาราง ไม่มีโอกาสในการพัฒนาความใฝ่ฝันที่ต้องการจะมีหรือจะเป็นของตนเองได้ เป็นความรุนแรงที่มนุษย์พึงกระทำต่อมนุษย์ด้วยกันเอง และทั้งยังอาจนำไปสู่ความรุนแรงทางตรงอีกด้วย ในสังคมที่ชาวเขาต้องเผชิญหน้ากับความรุนแรงดังกล่าวนี้ ย่อมไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นสังคมที่เราอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติภาพ

สื่อมวลชนเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งในการผดุงความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม สร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันให้มากขึ้น ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน (Theory of Media Structure and Function) ตั้งความคาดหวังว่าสื่อมวลชนจะทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงที่ช่วยสร้างสรรค์และธำรงรักษาเสถียรภาพของสังคมให้เกิดความความสมดุล และเกิดการรวมตัวกันเข้าของทุกส่วน เพื่อทำให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมคงอยู่ต่อไป โดยทำหน้าที่ในการรายงานข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น เชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ รวมถึงทำหน้าที่ในการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้กับสังคม (ยุพดี วิฑิตกุลเจริญ, 2536) ดังนั้นหากเกิดความไม่เป็นปกติ ความไม่เข้าใจ หรือโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมขึ้น อันยังผลให้มนุษย์ไม่สามารถบรรลุถึงศักยภาพหรือความต้องการพื้นฐานของตนเองได้ ทั้งที่สังคมมีทรัพยากรหรือความสามารถที่มากพอจะช่วยเหลือแก้ไข แต่สังคมเลือกที่จะไม่ทำ อันเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้น จึงเป็นหน้าที่ของสื่อมวลชนในการเสนอปัญหา ตลอดจนแสวงหาแนวทางแก้ไข

ทฤษฎีการกำหนดวาระสาร (Agenda Setting) บอกกับเราว่า ท่ามกลางข่าวสารที่มีอยู่มากมายหลากหลายในปัจจุบัน แม้จะมีเหตุการณ์เกิดขึ้นมากมาย แต่มีเพียงบางเหตุการณ์บางแง่ บางมุม หรือบางประเด็นเท่านั้นที่สื่อจะเลือกนำเสนอต่อประชาชน แม้สื่อมวลชนจะจงใจหรือไม่ก็ตาม (พีระ จิโรโสภณ, 2529) ดังนั้นตามความคาดหวังต่อบทบาทหน้าที่ของสื่อแล้ว การเลือกที่จะกำหนดวาระ

ของสารดังกล่าว จึงควรมีเป้าหมายสูงสุดคือเพื่อคุ้มครองรักษาความเป็นธรรมของสังคมโดยรวมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

งานวิจัยเรื่องนี้ ได้พยายามศึกษาถึงการแสดงบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ในการเลือกกำหนดวาระของ “สาร” ว่าสื่อได้แสดงบทบาทหน้าที่ที่ตามความคาดหวังเชิงทฤษฎีในการคุ้มครองรักษาความเป็นธรรมในสังคมอย่างไร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สารที่ถูกสื่อกำหนดขึ้นมานั้น ได้เข้าไปช่วยเหลือหรือลดทอนความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้น ในกรณีของชาวเขาอย่างไร เพื่อผลสุดท้ายให้เกิดสันติภาพขึ้นในสังคม

ผลการศึกษาพบว่า สื่อมวลชนแสดงบทบาทน้อยมากในการพยายามกำหนดวาระของสารเพื่อลดความรุนแรงเชิงโครงสร้างของสังคมลง วาระของสารที่สื่อกำหนด จะเน้นประเด็นที่มีสีสันของการต่อสู้ มีความขัดแย้ง เสนอเหตุการณ์เฉพาะอย่างที่ขาดการเชื่อมโยง มากกว่าจะสนใจถึงพื้นฐานหรือความเป็นมาของปัญหา ดังจะเห็นว่าสื่อเน้นนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับการเสพและค้ายาเสพติด และประเด็นเกี่ยวกับอาชญากรรมมากที่สุด โดยพยายามเน้นให้เห็นว่าชาวเขามีส่วนพัวพันกับยาเสพติดไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เน้นเหตุการณ์เฉพาะ ให้รายละเอียดแต่สภาพศพ วิธีการสังหาร หรือภาพการต่อสู้ปะทะกัน โดยขาดการเชื่อมโยงให้เห็นพื้นฐานหรือความเป็นมานอกจากชี้ให้เห็นว่าชาวเขาค่อนข้างไร้เหตุผล และมักใช้กำลังในการแก้ไขปัญหา ในขณะที่ยังมีแง่มุมหรือเหตุการณ์อีกมากมายที่สื่อละเลยต่อการกำหนดวาระ เช่น ประเด็นเกี่ยวกับการได้รับสัญชาติไทย ประเด็นเกี่ยวกับความยากจน ประเด็นเกี่ยวกับสถานภาพ ประเด็นเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและการสาธารณสุข ประเด็นเกี่ยวกับการศึกษา ประเด็นเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ประเด็นเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ประเด็นเกี่ยวกับโสเภณีและการระบาดของเอดส์ในชุมชนชาวเขา ประเด็นเกี่ยวกับประสิทธิผลของโครงการพัฒนาชาวเขา ตลอดจนประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชาวเขากับทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากนี้ การใช้คำของสื่อเองก็เป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดความหมายของชาวเขา เช่น “จับมั่งค้ายาบ้า” “จับชาวเขาค้ายาบ้า” เป็นส่วนหนึ่งของการตอกย้ำหรือกำหนดความหมายว่าชาวเขามีส่วนพัวพันกับยาเสพติดอยู่เสมอ การ

กำหนดความหมายเช่นนี้ไม่เป็นธรรมกับผู้ที่ถูกกล่าวถึง เพราะผู้ค้ายาเสพติดย่อมเป็นปัญหาของบุคคลผู้นั้น ซึ่งอาจถูกผลักดันมาจากโครงสร้างบางอย่างของสังคมก็ตาม ไม่ใช่ค้ายาเสพติดเพราะเหตุผลทางชาติพันธุ์ กล่าวคือ คำว่า “มึงค้ายาบ้า” ไม่ได้สื่อความหมายเพียงว่าคน ๆ นี้ ค้ายาบ้า แต่ยังหมายความรวมถึงชาติพันธุ์ของชาวเขาเผ่าม้งทั้งหมดว่าเป็นพวกค้ายาบ้า

การเน้นนำเสนอข่าวอยู่เพียงประเด็นที่มีความรุนแรงและการต่อสู้ ไม่อาจนำพาสังคมไปสู่สันติภาพ นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาในแง่ของคุณภาพข่าว พบว่าข่าวสารที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อยังมีคุณภาพค่อนข้างน้อย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของพาดหัวข่าวที่มีข้อเท็จจริงไม่ตรงกับเนื้อหา ไม่มีการเชื่อมโยงตัวบทของข่าวเข้ากับบริบททางสังคม ไม่มีความสมดุลในการสัมภาษณ์แหล่งข่าว เนื้อหาที่นำเสนอไม่มีความเป็นธรรม ดำเนินเรื่องโดยใช้มุมมองของส่วนราชการเป็นสำคัญ และมุ่งเน้นนำเสนอปัญหา แต่เสนอทางออกหรือวิธีการแก้ไขน้อยมาก และทางออกส่วนใหญ่ที่ถูกนำเสนอก็เป็นมุมมองของทางราชการเป็นสำคัญ

แม้สถาบันทางสื่อสารมวลชน เป็นสถาบันหนึ่งในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งดำเนินงานเพื่อมุ่งแสวงหาผลกำไร แต่สินค้าที่สื่อขายนั้นมีผลกระทบต่อสังคมส่วนใหญ่มาก และนอกจากนี้ สังคมยังให้ “อำนาจ” หรือ “สิทธิ” ในการแสวงหาข่าวสารและการนำเสนอข่าวสารกับสื่ออย่างมากมาย ต้นทุนในการผลิตสื่อ จึงมิใช่ต้นทุนที่มาจากเพียงค่าจ้างแรงงาน รถยนต์ กล้องถ่ายภาพ หรือทรัพย์สินใด ๆ เพียงเท่านั้น แต่สื่อยังใช้ต้นทุนทางสังคม ต้นทุนที่มาจากการไว้วางใจที่สังคมคาดหวังว่าสื่อจะนำเสนอข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ต่อสังคม อย่างรอบด้าน ดังนั้น สถานะของสื่อจึงมีมิติที่เชื่อมโยงซ้อนกันอยู่ ในขณะที่สื่อมุ่งขายสินค้าเพื่อหวังผลกำไร สื่อก็มีพันธะหน้าที่ในการตอบสนองต่อสังคมไปด้วยในขณะเดียวกัน การที่สังคมได้มอบ “อำนาจ” หรือ “สิทธิในการแสวงหาข่าวสาร” หรือ “สิทธิในการนำเสนอข่าวสาร” กับสื่อ ย่อมมิใช่เพื่อให้สื่อแสวงหากำไรอย่างไรก็ได้ แต่มีพันธะหน้าที่ที่ผูกพันการทำงานของสื่อไปด้วย กล่าวคือ เพื่อให้สื่อแสดงบทบาทหน้าที่ที่ตามความคาดหวังเชิงทฤษฎีในการ “กำหนดวาระของสาร” เพื่อผดุงรักษาความเป็นธรรมให้กับสังคมอย่างดีที่สุด

แม้ทฤษฎีการกำหนดวาระสารจะบอกให้เรารู้ถึงอำนาจของสื่อในการ

กำหนดวาระของสาร แต่จากการศึกษากลับพบว่า สารที่ถูกกำหนดวาระกลับเป็นสารของคนเพียงบางกลุ่มที่มีโอกาสในการเข้าถึงสื่อที่มากกว่า ในขณะที่คนซึ่งไร้อำนาจในการเข้าถึงสื่อ กลับมีพื้นที่ในการกำหนดวาระของสารน้อยมาก ทั้งนี้พิจารณาได้จากแหล่งข่าวที่สื่อสัมภาษณ์ จะเห็นว่ามุ่งเน้นแหล่งข่าวของทางราชการเป็นสำคัญ ในขณะที่แทบไม่มีเสียงของชาวเขาปรากฏอยู่ในพื้นที่ของสื่อแต่อย่างใด ดังนั้น วาระของสารที่ถูกกำหนดขึ้นนั้น จึงอาจถูกกำหนดโดยอำนาจของโครงสร้างบางอย่างที่ลึกลงไปกว่าการปฏิบัติงานของสื่อมวลชนในภาวะปกติ

หากจะตั้งคำถามต่อไปว่า อะไรที่อยู่เบื้องหลังความคิดในการกำหนดวาระสารของสื่อมวลชน ก็ต้องย้อนกลับไปดูว่าผู้สื่อข่าวหรือบรรณาธิการเป็นตัวแทนของใคร ข้อเท็จจริงประการหนึ่งที่เราทราบดีอยู่แล้วก็คือ พวกเขาเป็นตัวแทนของคนชั้นกลาง พวกเขามีการศึกษาในกรอบหนึ่ง มีเสรีภาพทางการเมืองที่มากกว่า ถูกเลี้ยงดูและอบรมมากับกรอบความคิดแบบคนชั้นกลาง พวกเขาไม่ใช่ตัวแทนของผู้อ่านทุกกลุ่ม และไม่สามารถทำตัวเป็นผู้แทนของคนทุกกลุ่มในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Everette E. Dennis, 2002) ดังนั้นฐานคิดที่ผู้สื่อข่าวหรือบรรณาธิการใช้ในการประมาณความจริงของสิ่งที่รับรู้ จึงเป็นฐานคิดแบบคนชั้นกลาง และจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ประเด็นที่ถูกเลือกหรือถูกกำหนดความหมายจึงเป็นประเด็นที่ถูกครอบงำด้วยวิถีคิดแบบคนส่วนเดียวที่มีอำนาจและมีโอกาสเข้าถึงสื่อได้มากกว่า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า สารซึ่งถูกสื่อกำหนดขึ้นนั้น แท้จริงแล้วก็เป็นการ “ผลิตซ้ำ” ความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามอุดมการณ์ของรัฐไทยซึ่งขยายวงสู่คนชั้นกลาง ที่ดีให้ “ชาวเขา” ตกอยู่ในสถานะของความเป็น “คนชายขอบ” นั่นเอง

ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง คือสภาวะที่ขัดขวางต่อการพัฒนาศักยภาพที่มีอยู่ของมนุษย์ไม่ให้อาจบรรลุถึงศักยภาพที่มีอยู่ได้ แม้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน (Theory of Media Structure and Function) จะพยายามทำให้เราเชื่อว่า ในที่สุดแล้ว สังคมจะเข้าสู่สภาวะสมดุล โดยสื่อจะแสดง “บทบาท” หรือ “อำนาจ” ของความเป็นผู้มุ่งความเป็นธรรมให้เกิดขึ้น แต่ภายใต้โครงสร้างของสังคมที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อน สื่อมวลชนเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการผลิตซ้ำการกำหนดความหมายสิ่งต่าง ๆ ของผู้ที่มีอำนาจในการ

เข้าถึงสื่อที่มากกว่า อำนาจที่สื่อมีอยู่จึงจำกัดมาก หากพิจารณาให้ลึกลงไปกว่านี้ จะพบว่า การกำหนดความหมายภายใต้เงื่อนไขของการช่วงชิงพื้นที่ดังกล่าวนี้ ยิ่งซ้ำเป็นการขัดขวางต่อการพัฒนาศักยภาพของชาวเขาอีกด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้หรือไม่ว่า นอกจากสื่อมวลชนจะแสดงบทบาทค่อนข้างน้อยในการสร้างสันติภาพแล้ว บางครั้งสื่อมวลชนยังเป็นส่วนหนึ่งของความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นในสังคมอีกด้วย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- ชัยนตร์ วรชนะภุติ. 2530. “การศึกษาชนกลุ่มน้อยในล้านนา,” ล้านนาคดีศึกษา 2 (เมษายน – มิถุนายน): 6.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2539. สันติทฤษฎี วิถีวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2531. สันติภาพกับความคิดของเด็กยากจน : การศึกษาเฉพาะกรณีเด็กยากจนในจังหวัดศรีสะเกษ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2545. อุปถัมภ์สุขภาพ สันติภาพเชิงวิพากษ์. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2532. “ความรุนแรง,” ใน สันติศึกษา. นนทบุรี: สุโขทัยธรรมาธิราช.
- ไชยยงค์ รัชชกุล. 2532. “ความขัดแย้งในบริบทของสันติศึกษา,” ใน สันติศึกษา. นนทบุรี: สุโขทัยธรรมาธิราช.
- ณรงค์ ใจหาญ. 2541. รายงานการวิจัยเรื่อง บทสังเคราะห์สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย. ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้ เรื่องสถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย.
- นรินทร์ นำเจริญ. 2545. “สื่อมวลชน... เพื่อนำ... ความจริงหรือครอบงำความคิด,” มนุษยศาสตร์สาร 3 (กรกฎาคม – ธันวาคม): 20 – 21.
- นรินทร์ นำเจริญ. 2546. ศิลปะแห่งข่าว. เชียงใหม่: ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ปนัดดา บุญสาระนัน และ จิราพร ใจแปง. 2543. รายงานการวิจัยเรื่อง
วิทยุภาคภาษาชาวเขา: กระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่สูง.
เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2541. “วาทกรรมว่าด้วยชาวเขา” สังคมศาสตร์ 11
: 92 – 135.
- พีระ จิรโสภณ, “ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาหลัก
และทฤษฎีการสื่อสาร (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,
2529), หน้า 662.
- เพ็ญสิริ จิระเดชากุล. 2541. รายงานการวิจัย การศึกษาของชาวเขาใน
ประเทศไทย. ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้ เรื่อง
สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย.
- ยศ สันตสมบัติ. 2546. “สิทธิชุมชน: พัฒนาการและการปรับกระบวนการ
มานุษยวิทยา,” ใน พลวัตสิทธิชุมชน: กระบวนการพัฒนา
มานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ยุพดี ลีติกุลเจริญ. 2536. ทฤษฎีสื่อสารมวลชน. กรุงเทพมหานคร: สำนัก
พิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ภาษาอังกฤษ

- Baran, Stanley J. and Davis, Dennis K. 1995. Mass Communication
Theory: Foundation, Ferment, and Future. California:
Wadsworth Publishing Company.
- Charnley, Mitchell V. 1959. Reporting. New York: Holt, Rinehart and
Winston.
- Dennis, Everette E. and Merrill, John C. 2002. Media Debates.
Canada : Wadsworth Group.
- Deutsch, Karl. 1972. Peace Research : The Need, the Problems,
and the Prospects. Middlebury, Vt : Middlebury College.

Galtung, Johan . 1995. "Violence, Peace, and Peace Research," in Essays on Peace. Australia: Central Queensland University Press.

McQuail, D. 1987. Mass Communication Theory. London: Sage Publication,

กลองสะบัดชัย : เสียงกลองที่เปลี่ยนแปลง กับเวลาที่เปลี่ยนไป

นันทสิทธิ์ กิตติวารกุล*

หากถามคนไทยโดยทั่วไป และอาจรวมถึงชาวต่างชาติที่เคยมาท่องเที่ยวภาคเหนือว่ารู้จักกลองสะบัดชัยหรือไม่ เกือบทุกคนก็คงจะตอบได้ว่ารู้จัก และสามารถบอกได้ว่าเป็นกลองชนิดหนึ่งของภาคเหนือ หรือล้านนา มีลักษณะเป็นกลองขนาดใหญ่ โดยผู้ตีจะมีลีลาท่าทางในการตีหลากหลาย โดยใช้ทั้งศีรษะ ศอก และเข่า รวมไปถึงเท้า ประเคนใส่หนังกลอง คนดูจึงเกิดความรู้สึกตื่นตาตื่นใจ และให้ความนิยมชมชอบอยู่ไม่น้อย ในขณะที่เมื่อถามพ่อครูทางศิลปวัฒนธรรมรุ่นเก่าบางท่าน กลับไม่ค่อยชอบใจการแสดงกลองในปัจจุบันนัก สิ่งนี้จึงเป็นความรู้สึกขัดแย้งที่นำไปสู่คำถามว่า กลองสะบัดชัยมีหน้าที่ใด สื่อสารอะไร และสื่อไปให้ใคร

บทความนี้วิเคราะห์วิวัฒนาการของกลองสะบัดชัย โดยใช้แนวคิด “ดุริยางคศาสตร์ชาติพันธุ์” หรือ “ดนตรีชาติพันธุ์วิทยา” (Ethnomusicology) เพื่อทำความเข้าใจการเล่นกลองสะบัดชัย ในสถานะที่เป็นวัฒนธรรมหนึ่งของสังคมล้านนา และนำไปสู่คำตอบของข้อขัดแย้งข้างต้น

บทความแบ่งออกได้เป็นสองส่วน ส่วนแรก คือการอธิบายแนวคิดดุริยางคศาสตร์ชาติพันธุ์ ในหัวข้อ “ดนตรีคือวัฒนธรรม และวัฒนธรรมเป็นของสังคม” ส่วนที่สอง คือการวิเคราะห์วิวัฒนาการของกลองสะบัดชัย ได้แก่หัวข้อ “ดนตรีกับสังคมล้านนา” “กลองสะบัดชัย” และ “กลองสะบัดชัยในปัจจุบัน” และบท “สรุปส่งท้าย”

* อาจารย์ประจำ คณะการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ดนตรีคือวัฒนธรรม และวัฒนธรรมเป็นของสังคม

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า มนุษย์คิดค้นเครื่องดนตรีและวิธีการเล่นดนตรีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ดนตรีมีบทบาทต่อสังคมมนุษย์ตั้งแต่อดีต และเริ่มบันทึกดนตรีด้วยสัญลักษณ์ในราว ค.ศ. 1000

สุกรี สุขเจริญ (2538: 9-10) ได้ให้ความเห็นว่า มนุษย์มีความกลัว มีความเชื่อและมีความหวัง เสียงก็ถูกสร้างขึ้นเพื่อขจัดความกลัว สร้างขึ้นเพื่อบูชาความเชื่อ และเสียงถูกสร้างขึ้นเพื่ออ้อนวอนด้วยความหวังในสิ่งที่ตนเชื่อถือ เสียงเหล่านี้กลายเป็นดนตรีในศาสนาและดนตรีประกอบพิธีกรรมและความเชื่อ ซึ่งในทฤษฎีนี้ ทำให้เราเห็นได้ว่าดนตรีเกิดขึ้นมาจากความต้องการที่จะขจัดความกลัว จนได้พัฒนามาเป็นการใช้ดนตรีเพื่อรับใช้พิธีกรรม และในอีกทางหนึ่งนั้น สุกรียังมองอีกว่าดนตรีเกิดมาจากความต้องการทางร่างกาย ดนตรีประเภทนี้จึงใช้ตอบสนองความต้องการ ความอยากทางอารมณ์ ดนตรีจึงมีทั้งดนตรีที่ละเอียดเพื่อใช้เป็นสื่อทางจิต และดนตรีที่หยาบเพื่อใช้เป็นสื่อทางกาย

เมื่อวิธีการเกิดของดนตรีมีสองแนวทางกว้าง ๆ ดังนั้นดนตรีที่มีกระจัดกระจายทั่วโลกย่อมมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไป อันเนื่องมาจากสิ่งที่กลัวและสิ่งที่คนบูชาทั่วโลกมีความแตกต่างกัน จนกล่าวได้ว่า “ที่ไหนมีคน ที่นั่นมีดนตรี” (สุกรี สุขเจริญ, 2538: 28) เนื่องจากในกลุ่มสังคมกลุ่มต่าง ๆ ในโลกนี้ต่างมีความเชื่อ หรือความศรัทธาที่แตกต่างกัน ความต้องการทางร่างกายก็ต่างกัน ดนตรีที่ใช้ตอบสนองสังคมจึงต่างกันออกไปด้วย นอกจากนี้ยังมาจากสาเหตุย่อย ๆ อีกหลายประการ เรียกรวม ๆ ได้ว่า สภาพแวดล้อม อาทิเช่นสภาพสังคมที่เจ็บสงบ สังคมก็ต้องการเครื่องดนตรีที่มีเสียงไม่ดังมาก เช่นพิณพี่ยะของล้านนา หรือวัสดุ รวมทั้งความรู้ในการจัดการกับวัสดุที่ใช้ทำเครื่องดนตรีของแต่ละที่ ก็ส่งผลต่อการสร้างเครื่องดนตรีโดยใช้วัสดุนั้น เช่น สังคมไทยมีไม้มาก เครื่องดนตรีที่ทำจากไม้ก็จะมาก สังคมตะวันตกมีความสามารถในการใช้โลหะ ก็จะมีเครื่องดนตรีโลหะมาก เป็นต้น

ดุริยางคศาสตร์ชาติพันธุ์เป็นการศึกษาที่มีแนวทางใกล้เคียงกับมานุษยวิทยา (Anthropology) นั่นคือการศึกษาดนตรีของกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ แต่ก่อนนั้นดุริยางคศาสตร์ชาติพันธุ์ ถูกเรียกว่าดุริยางคศาสตร์เปรียบเทียบ

(Comparative Musicology) หมายถึงการศึกษาดนตรีที่ไม่ใช่ดนตรีตะวันตก อันเนื่องมาจากนักวิชาการในยุคแรกเป็นชาวตะวันตก จึงมองดนตรีของชนเผ่าอื่นมีความแปลกประหลาดน่าศึกษา และใช้วิชาการดนตรีตะวันตกเป็นฐานในการศึกษา จนในปัจจุบันนี้ดุริยางคศาสตร์ชาติพันธุ์แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ลักษณะกว้าง ๆ คือ (สุกรี เจริญสุข, 2538: 30)

1. การศึกษาดนตรีที่ไม่ใช่ดนตรีตะวันตก (Non – Western Art Music) ซึ่งรวมทั้งดนตรียุโรปโบราณอีกด้วย
2. การศึกษาดนตรีทุกรูปแบบในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ดนตรีพื้นเมือง ดนตรีของชน กลุ่มน้อย ดนตรีสมัยนิยม ดนตรีเพื่อการค้า ฯลฯ

หลักการสำคัญประการหนึ่งของการเก็บข้อมูลในแนวทางการศึกษานี้คือการเข้าไปสัมผัสกับพื้นที่ที่มีการแสดงดนตรีชนิดนั้นอยู่ ดังนั้นผู้ทำการศึกษาจะต้องลงพื้นที่ เฝ้าดูหน้ากับผู้ที่ใช้ดนตรีนั้น ๆ ซึ่งจะทำให้พบเห็นวัฒนธรรมการสร้างและใช้ดนตรีที่มีชีวิตชีวา มากกว่าการฟังดนตรีที่ถูกบันทึกมาเพียงอย่างเดียว เพื่อให้รับรู้วิธีการเล่นดนตรี วาระในการเล่นดนตรี เครื่องดนตรี ผู้เล่น ผู้ฟัง เสียง และบรรยากาศที่ได้รับ ล้วนเป็นข้อมูลที่มีค่าอย่างมากในการศึกษา

นักดุริยางคศาสตร์ชาติพันธุ์ จึงมักค้นค้นค้นหาดนตรีของกลุ่มชนต่าง ๆ และพบว่า แต่ละกลุ่มชนต่างก็มีการเล่นดนตรี และแนวคิดเกี่ยวกับเสียงดนตรีต่างกัน กล่าวได้ว่าดนตรีคือวัฒนธรรม เป็นผลผลิตของมนุษย์ที่มนุษย์เป็นผู้ให้คุณค่า ดังนั้นปัจจัยสำคัญในการดำรงอยู่ของดนตรีจึงอยู่ที่มนุษย์เป็นสำคัญ เมื่อเป็นเช่นนี้ดนตรีก็เป็นปรากฏการณ์ของสังคมที่จะต้องผูกพันอยู่กับวิถีชีวิต มีวิธีการเกิด และปรับเปลี่ยนไปตามสังคม

ในเมื่อดนตรีเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมที่มีวิธีการเกิดในสังคมในแต่ละสังคมไม่เหมือนกัน ดังนั้นดนตรีของสังคมใดก็ตาม ย่อมต้องมีคุณค่าและมีความหมายกับสังคมนั้นอย่างไม่ต้องสงสัย การกล่าวหาว่าดนตรีร็อกเป็นดนตรีของปีศาจ ก็ตราบไรที่มีความเป็นดนตรีมากกว่ากีตาร์ไฟฟ้า หรือมองว่าการแสดงดนตรีสดมีความเป็นดนตรีมากกว่าการสร้างดนตรีในสตูดิโอ เหล่านี้ย่อมเป็นการมองที่มีอคติต่อวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่มีใช้วัฒนธรรมของตน

ดนตรีกับสังคมล้านนา

ล้านนาเป็นอาณาจักรโบราณที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง เนื่องจากเคยเป็นเมืองขึ้นของพม่าเกือบ 200 ปี หลังจากนั้นจึงสร้างอาณาจักรใหม่ และมีการรวมผู้คนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ กัน ได้แก่ชาวไทยวนหรือ ไตยวน ชาวลัวะ ชาวมอญ ชาวไทหรือไต เมื่อรวมกันเข้าจึงสร้างวัฒนธรรมผสมผสาน และกลายเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาในที่สุด

ดนตรีในล้านนาสามารถแบ่งลักษณะหน้าที่ได้ 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ (จุฬพร ประชาเดชสุวัฒน์, 2539: 41)

1. การบรรเลงดนตรีล้วน

ในสมัยโบราณ การบรรเลงดนตรีล้วน ๆ จะเป็นการบรรเลงจากเครื่องดนตรีชิ้นเดียว โดยใช้เครื่องดนตรีเช่น ซึง พิณเพ็ญะ สะล้อ ปี่แป้น เป็นต้น ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงให้มีการบรรเลงร่วมกันจนเรียกว่าเป็นวงสะล้อ ซอ ซึง และสามารถนำวงนี้ไปใช้ในงานเฉลิมฉลอง งานรื่นเริง และในโอกาสพิเศษ หรือแม้กระทั่งงานศพ

นอกจากการบรรเลงเพื่อความบันเทิงแล้ว เครื่องดนตรีบางประเภทเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงเฉพาะในพิธีกรรม ได้แก่ กลองหลวง กลองแซะ กลองแฉวง ซ้อง กังสดาล เป็นต้น และรวมถึงกลองปูจา หรือกลองปูชา

2. การบรรเลงดนตรีประกอบการฟ้อน

การบรรเลงดนตรีประเภทนี้จะใช้ประกอบการฟ้อนพื้นเมืองต่าง ๆ ซึ่งมีเครื่องดนตรีหรือวงดนตรีหลายประเภทที่ใช้ในการบรรเลง

3. การบรรเลงดนตรีประกอบการขอ

การขอหมายถึงการขับร้องเพื่อบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวรรณกรรม ศีลธรรม และอื่น ๆ โดยมีวงดนตรีพื้นเมืองประกอบเช่น วงปี่จุม หรือวงสะล้อ และซึง

กลองสะบัดชัย

กลองสะบัดชัยเป็นกลองที่มีประวัติยาวนาน จนขาดข้อมูลที่ชัดเจน ดังนั้น การศึกษาประวัติของกลองสะบัดชัยจึงเป็นการฟังจากเรื่องเล่าที่ผูกพันกับตำนาน และแฝงคติความเชื่อเข้าไป

ตำนานกลองสะบัดชัย กับการปราบยักษ์

หากจะเล่าถึงประวัติของกลองสะบัดชัย ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือพ่อครูด้าน กลองจะไม่เล่าถึงต้นกำเนิดที่แท้จริงว่าใครเป็นผู้คิด มีวิวัฒนาการมาจากกลอง อะไร แต่จะเล่าเป็นตำนานเก่าแก่ว่า ในอดีตบ้านเมืองที่เคยสงบสุขบนโลกมนุษย์ก็ ต้องวุ่นวาย ผู้คนพากันหวาดกลัว เนื่องจากมียักษ์ตาทิพย์ออกมาปรากฏตัว และ กินคน ดังที่มาณพ ยารณะ (เครือข่ายสืบสานภูมิปัญญาล้านนา : วิดีทัศน์) หรือพ่อ ครูพั้นเล่าว่า

“ยักษ์จะลงมากินคน ทุกวันพระลงมากินคน 1 คน เป็นยักษ์ตาทิพย์ พระอินทร์จึงร้อนใจ มนุษย์เดือด ร้อนอะไรถึงได้ตีกลองให้ได้ยิน มองลงมาก็เห็นยักษ์มา กินคน พระอินทร์จึงแปลงกายมาเป็นคนธรรมดาลงมา บนโลก ตอนที่ยักษ์จะมากินคน กินไปแล้วหนึ่งคน แล้วก็กินผู้หญิงอีกคนหนึ่ง พระอินทร์จึงทำว่า ถ้าวันพระ ครั้งหน้าไม่พบผู้หญิงคนนี้ ให้เลิกกินคน ยักษ์ก็รับคำทำ มั่นใจว่านำผู้หญิงคนนี้ไปซ่อนที่ไหนก็ต้องพบ เพราะเป็น ยักษ์ตาทิพย์ พระอินทร์ก็สร้างคาถา เขียนติดขอบกลอง ทุกใบแล้วเอาผู้หญิงไปซ่อนไว้ในกลอง ยักษ์ก็ลงมาจะมา กินผู้หญิง พระอินทร์ก็แปลงกายมาเป็นคนอีก แล้วมาตี กลองเป็นคาถาธรรม ยักษ์ก็เลยไม่เห็น จึงแพ้ไป หนีไป เลย เมื่อยักษ์ไม่มาพระอินทร์ก็หมดธุระ จึงขึ้นไปตีกลอง แล้วบอกว่า นี่แหละ กลองชัยมงคลของพวกเจ้า แล้วก็ ไปเลย”

รูปลักษณะของกลองสะบัดชัย

กลองสะบัดชัยหรือกลองชัยเป็นกลองที่ถูกประดิษฐ์คิดค้นและถูกใช้ คู่กับประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนามาเป็นเวลานาน จนไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่ากลองสะบัดชัยแบบดั้งเดิมมีรูปร่างหน้าตาเช่นไร อย่างไรก็ตามก็ตีสนั่น ธรรมธิ (2537: 33-34) แบ่งกลองสะบัดชัยที่พบเห็นได้ในปัจจุบันเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ประเภทแรก ประกอบไปด้วย “แม่กลอง” เป็นกลองสองหน้า ขนาดใหญ่ หน้ากว้างประมาณ 30 นิ้ว ยาวประมาณ 60 นิ้ว จำนวนหนึ่งใบ และยังมีกลองใบเล็กเรียกว่า “ลูกตูป” หน้ากว้างประมาณ 7-10 นิ้ว ยาวประมาณ 12-15 นิ้ว จำนวน 2-3 ใบซึ่งให้เสียงสูงต่ำไม่เท่ากัน หน้ากลองทุกใบจะหุ้มด้วยหนังวัว ทั้งสองหน้า ตีด้วยหมุดโดยรอบ กลองประเภทแรกนี้เป็นกลองที่แขวนอยู่ในหอกลองของวัด จึงเรียกกลองชนิดนี้ว่า กลองปู่จา หรือ กลองปู่ชา ซึ่งคำสำเนียงล้านนา ที่หมายถึง การปู่ชา

กลองปู่จา หรือกลองปู่ชา (พิชัย แสงบุญ และเสาวณีย์ คำวงศ์, 2548 : ออนไลน์)

2. ประเภทที่สอง มีลักษณะคล้ายกับกลองปฐา กล่าวคือมีกลองขนาดใหญ่ 1 ใบ และมีกลองลูกตุบ แต่ความยาวของกลองจะสั้นลงเหลือเพียง 1 ใน 3 กลองทั้งหมดจะถูกผูกรวมกันอยู่กับคานหาม เพราะกลองประเภทนี้นำมาใช้ในขบวนแห่ หากใช้กลองปฐา จะเคลื่อนย้ายไม่สะดวก และมีน้ำหนักมาก เมื่อกลองเล็กกลง ก็สามารถเคลื่อนย้ายได้โดยใช้คนหามสองคน
3. ประเภทที่สาม เป็นกลองที่ปรับเปลี่ยนมาจากกลองประเภทที่สอง โดยเหลือแม่กลองอย่างเดียว ไม่มีลูกตุบ และมีการประดับประดากลองด้วยขนาดกะสลัก หุ้มด้วยผ้าสีสด

การตีกลองสะบัดชัยจะใช้ไม้ตี โดยมีไม้ตีกลองอยู่ 2 แบบ แบบแรกเรียกว่าไม้ค้อน เป็นไม้ยาวประมาณ 1 ฟุต หุ้มปลายด้วยผ้าให้แน่นหนา เวลาตีจะใช้ด้านที่หุ้มผ้า แล้วตีให้เสียงทุ้ม และแบบที่สองเรียกว่าไม้แสะ หรือในบางพื้นที่อาจเรียกว่าไม้แจ่ม ทำมาจากไม้ไผ่แบน ๆ แล้วใช้มีดตากปลายข้างหนึ่ง ให้ปลายไม้แยกออกจากกัน เวลาตีจะให้เสียงของไม้กระทบหนังกลอง โดยไม่ทำให้น้องกลองสั้นมาก ไม้ทั้งสองนี้อาจจะใช้ร่วมกัน หรือใช้แต่ไม้ค้อน ขึ้นอยู่กับจังหวะในการตี โดยทั่วไปหากเป็นการตีจังหวะช้า จะใช้ไม้ค้อน ตีกลองทั้งหมด จนทำให้เกิดสำเนียงเหมือนการสวดมนต์ แต่เมื่อจังหวะเร็ว มักใช้ไม้แสะตีสร้างจังหวะให้คงที่ และใช้ไม้ค้อนสร้างทำนองที่เร้าใจ

ตีกลองเพื่อพิธีกรรม

การตีกลองสะบัดชัยมักไม่ถูกเรียกว่าเป็นการเล่นดนตรี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการตีกลองสะบัดชัย ไม่ได้มีหน้าที่สร้างความสนุกสนานเพียงอย่างเดียว อันที่จริงแล้วการละเล่นดนตรีอื่น ๆ ในสังคมไทยก็ไม่ได้มีไว้เพื่อความสนุกสนานเท่านั้น ดังที่ปราณี วงษ์เทศ (อ้างถึงในทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2538: 97) ชี้ว่าการละเล่นส่วนใหญ่ที่มีอยู่ในสังคมไทยทั้งในอดีต และที่ยังเหลืออยู่นั้น ล้วนแต่มีรากฐานที่สัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับพิธีกรรมและความเชื่อเกือบทั้งสิ้น การละเล่นดนตรีบางประเภทในสังคมไทยจึงมีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการคือ

1. ผู้ให้กำเนิดไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา มักเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
2. มีความเชื่อและศรัทธาต่อเทวดา – ครุ – ฝี่ อย่างเหนียวแน่น
3. เป็นการละเล่น (music playing) มีใช้การแสดง (music show, concert)
4. ไม่เล่นทั่วไป แต่จะเล่นเนื่องในโอกาสที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา

จากตำนานของกลองสะบัดชัย จะพบว่า กลองสะบัดชัยมีความเกี่ยวข้องกับเทพเทวดา สามารถป้องกันสิ่งชั่วร้ายได้ และยังมีคาถาธรรมอีกด้วย ไม่ว่าตำนานของกลองจะเป็นความจริงหรือไม่ก็ตาม ตำนานนี้ก็แสดงให้เห็นได้ว่าคนในสมัยโบราณให้ความสำคัญ และนับถือกลองอย่างมาก จึงมีการผูกเรื่องกลองเข้ากับเทพ เทวดาเช่นนี้

ความสำคัญของกลองสะบัดชัยยังปรากฏได้จากผู้ที่ครอบครองหรือควบคุมการใช้กลองสะบัดชัยในอดีตคือกษัตริย์ หรือเจ้าเมือง เพราะกลองมีหน้าที่ในการให้สัญญาณ ทั้งในการปกครองและการรบ กลองจึงเป็นของสูงที่คนทั่วไปจะตีเล่นหาความสำราญไม่ได้ และผู้ตีจะต้องเป็นผู้มีความรู้ในการตีเพื่อให้เป็นสัญญาณที่ถูกต้องเพราะหากผู้ตีส่งสัญญาณผิด จะทำให้เกิดความเสียหายใหญ่หลวงตามมา (สนั่น ธรรมธิ, 2538 : 135)

เมื่ออำนาจของฝ่ายกษัตริย์ และเจ้าเมืองถูกลดบทบาทลง กลองสะบัดชัยจึงเปลี่ยนมาเป็นกลองของพุทธศาสนา กลองสะบัดชัยจึงได้เป็นกลองประจำหอกลองของวัดต่าง ๆ ในยุคนี้กลองยังคงมีหน้าที่ทางการสื่อสารเหมือนเคย นั่นคือการส่งสัญญาณเพื่อเรียกประชุมหรือใช้บอกวันสำคัญทางศาสนาเช่น วันโกน วันพระ นอกจากนี้กลองสะบัดชัยยังใช้ตีเพื่อเป็นพุทธบูชา จนเรียกกลองสะบัดชัยว่า ก้องปฐา (กลองบูชา) อีกด้วย (สนั่น ธรรมธิ, 2538 : 135)

โดยภาพรวมแล้ว การตีกลองสะบัดชัยจึงมีหน้าที่หลักสามประการ นั่นคือ การตีเพื่อเป็นสัญญาณบอกเหตุ เช่นเรียกประชุม จังหวะในการตีขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ นอกจากนี้ยังตีเป็นสัญญาณบอกวันโกน และตีเป็นพุทธบูชา หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการตีกลองเพื่อศาสนา และสุดท้ายคือการตีเป็นมหรสพในงานบุญ

ของวัด (สนั่น ธรรมธิ, 2537: 33)

ความสำคัญของกลองสะบัดชัยมีได้อยู่ที่ตัวกลองเท่านั้น ยังต้องอยู่ที่ผู้ตีด้วย เพราะคนตีจะต้องมีความรู้ในศิลปะชนิดอื่น ๆ อยู่ด้วย มานพ ยารณะ (2546 : สัมภาษณ์) เช่น คนที่จะหัดตีกลองสะบัดชัยได้นั้น ต้องฝึกหัดฟ้อนเจิง (เจิง) ให้เป็นเสียก่อน เพราะการฟ้อนเจิงเป็นการฝึกฝนการเคลื่อนไหวของร่างกายให้เป็นระเบียบ เสริมสร้างความแข็งแรงให้กับกล้ามเนื้อ ทำให้ควบคุมกล้ามเนื้อได้อย่างดี และยังฝึกฝนการหายใจให้เป็นระบบ โดยรวมแล้ว การฟ้อนเจิงจะทำให้ผู้ฟ้อนเกิดสมาธิมากขึ้น หลังจากที่ฟ้อนเจิงได้แล้ว จึงจะสามารถตีกลองได้ต่อไป

การฝึกฝนให้เกิดสมาธิก่อนที่จะเริ่มตีกลอง เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าการตีกลองสะบัดชัยเป็นการตีที่ต้องใช้สมาธิ เพราะนอกจากการควบคุมจังหวะการตีให้ถูกต้อง สม่ำเสมอแล้ว การตีกลองสะบัดชัยในบางวาระนั้น เป็นการตีเพื่อเป็นพุทธบูชา โดยผู้ตีจะต้องสวดมนต์พร้อมกับการตีไปด้วย คนที่ร่วมอยู่ในพิธีกรรมนั้น ก็เสมือนได้รับบุญอย่างทั่วถึงกัน ความสำคัญของการตีกลองจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการสร้างเสียงขึ้นมาเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าอยู่ในการตีซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับร่วมกันทั้งสังคมอีกด้วย

เมื่อเวลาผ่านไป บทบาทหน้าที่ของการตีกลองสะบัดชัยก็ยังคงจะมีเค้าเดิมให้เราได้เห็นอยู่บ้าง โดยเฉพาะกลองปญา ซึ่งอยู่กับวัด ทำให้เป็นกลองที่มีหน้าที่เด่นชัด แต่ในปัจจุบัน การตีกลองสะบัดชัย ได้มีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไร หน้าตาของกลองเป็นอย่างไร และใครเป็นผู้สร้างความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น

กลองสะบัดชัยในปัจจุบัน

นับได้ว่ากลองสะบัดชัยเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมเกษตรมาโดยตลอด และสังคมเกษตรเป็นสังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยแรงงานของกันและกัน เพื่อให้งานหนักสำเร็จลงได้ วัดจึงเป็นที่รวมของผู้คนในสังคมสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นภายในสังคมนั้น กลองสะบัดชัยซึ่งเป็นเครื่องมือสื่อสารจึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนเข้าไว้ด้วยกันอย่างเหนียวแน่น

เมื่อเวลาผ่านไป สังคมล้านนาก็เริ่มรู้จักกับระบบเศรษฐกิจใหม่ นั่นคือระบบทุนนิยม ซึ่งไม่ต้องการการรวมพลังกันของชุมชน เนื่องจากระบบนี้เน้นการผลิตและการขายเป็นหลัก ยิ่งขายได้กำไรมากเท่าไร ยิ่งถือเป็นความสำเร็จของคนในระบบนี้ ดังนั้นคนส่วนใหญ่ในสังคมจึงเริ่มหันเข้าหา หรือถูกกระทำให้ยอมรับระบบทุนนิยมนี้มากขึ้น กลายเป็นว่า การทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องที่ต่างคนต่างทำของตน มีชีวิตแบบปัจเจก สายใยความสัมพันธ์ของสังคมค่อย ๆ ขาดไปเรื่อย ๆ กลองสะบัดชัยซึ่งเคยเป็นเครื่องมือที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ก็ค่อย ๆ ถูกลดบทบาทลง จนถือได้ว่า กลองสะบัดชัยไม่มีความสำคัญในระบบทุนนิยม ตราบเท่าที่กลองยังไม่สามารถสร้างรายได้ จนอาจถูกมองว่าเป็นความล้าหลัง

ในด้านของคนในชุมชนนั้นก็มียุคชีวิตที่เปลี่ยนไป แม้แต่เรื่องการใช้ดนตรีในปัจจุบันนี้ก็มียุคเฉพาะเป็นปัจเจก มีเพลงเฉพาะตัว หลายคนในสังคมนิยมการฟังเพลงจากเครื่องเล่นเอ็มพี 3 และใช้หูฟัง จึงฟังได้เพียงคนเดียว หรือแม้แต่การฟังเพลงตามสถานบันเทิงที่ดูเหมือนเป็นการชุมนุม ก็ไม่ได้มีเจตนาที่จะรวมตัวกันเพื่อตั้งเป็นชุมชนที่มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นการร่วมสนุกกันในสถานที่หนึ่ง ชั่วโมงชั่วครวญ เมื่อหมดเวลา ทุกคนก็แยกย้ายกันออกไป ไม่มีความผูกพันใด ๆ เกิดขึ้น

กลองสะบัดชัยซึ่งเกือบสาบสูญไปจากสังคมล้านนา จนเมื่อกระแสอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นเมืองเกิดขึ้น กลองสะบัดชัยก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ถูกหยิบขึ้นมาใช้ในการอนุรักษ์ด้วย แต่การกลับมากลับทำให้รูปลักษณ์ของกลองสะบัดชัย และวิธีการเล่นเปลี่ยนแปลงไป ดังที่ สนั่น ธรรมธิ (สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548 : ออนไลน์) อธิบายว่า จากเดิมที่ "...ใช้อวัยวะส่วนบนที่เป็นอาวุธได้ เช่น หัว ศอก กำปั้น ประคบด้วย แต่อวัยวะดังกล่าวจะไม่ให้สัมผัสหน้ากลองเลย เพียงทำท่าทางเท่านั้น เพราะถือกันว่า กลองเป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์" ก็เปลี่ยนเป็น " ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา การตีกลองสะบัดชัยแบบสัมผัสหน้ากลอง "ได้" ได้รับความนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อมีฝ่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูของหลายหน่วยงานให้การสนับสนุน เพราะเห็นว่าเป็นศิลปะการแสดงที่ตื่นเต้นเร้าใจและออกสีลาได้ชัดเจน ศิลปะในการตีเริ่มมีมาตรฐานเมื่อวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ บรรจุวิชาการตีกลองสะบัดชัยเข้าในหลักสูตร โดยมี ครูคำ กาไวย์ เป็นผู้ฝึกสอน โดยเริ่มจากการ

ทำความเคารพผู้ชม ขอมมากลอง ไหว้ครู ฟ้อนเซ็ง จับไม้ตีขึ้นฟ้อนในลีลาการฟ้อนดาบ ตีจังหวะช้าและเร็วขึ้น จบแล้วทำความเคารพผู้ชมอีกครั้ง”

หลังจากนั้น คนในสังคมโดยเฉพาะจังหวัดทางตอนเหนือที่เคยเป็นชุมชนล้านนา ก็ริเริ่มที่จะฟื้นฟูการตีกลองชนิดนี้ขึ้น โดยอาศัยท่าตีของครูคำ กาไวย์เป็นต้นแบบ แต่ทำการตีกลองไม่ได้หยุดอยู่เพียงท่าที่ครูคิดเอาไว้ ทำต่าง ๆ ได้ถูกผู้เล่นคิดเปลี่ยนแปลง เสริมแต่งการแสดงกลองให้ดูน่าสนใจมากยิ่งขึ้น จนดูเหมือนว่าท่าการตีจะเปลี่ยนไปอย่างไร้ขอบเขต เช่นมีการแปรขบวน ต่อตัว ฟันไฟ (สนั่น ธรรมธิ, 2538: 136) หรือแม้แต่การขึ้นไปเหยียบบนกลองเพื่อสร้างความตื่นตาตื่นใจให้กับผู้ชมเป็นอย่างยิ่ง จนทำให้มีผู้ที่ไม่เห็นด้วยเรียกการละเล่นกลองสะบัดชัยแบบนี้ว่า “กลองรุงรัง”

การแสดงกลองสะบัดชัย จากชมรมศิลปะพื้นบ้าน กองพันทหารม้าที่ 12 จังหวัดแพร่ (อิน ทรวงุฒิ, 2548 : ออนไลน์)

นอกจากความเปลี่ยนแปลงในวิธีการตีแล้ว ยังมีการดัดแปลงกลองโดยตัดกลองลูกตุบออกให้เหลือกลองใบใหญ่เพียงใบเดียว คนตีกลองจึงสามารถออกลีลาได้สะดวกยิ่งขึ้น ไม่ต้องพะวงกับการตีกลองลูกตุบ แล้วยังประดับประดาด้วย

พญานาคไม้แกะสลักที่ด้านข้างกลอง และใช้ผ้าสีสดพันรอบกลอง ช่วยเพิ่มสีสันรวมทั้งขนาดของหน้ากลองก็อาจจะหดเล็กลง เพื่อให้การสร้างกลองง่ายขึ้น น้ำหนักเบาลง สะดวกต่อการเคลื่อนย้าย แต่ทำให้เสียงของกลองไม่ทุ้มกังวานเท่ากับกลองสะบัดชัยขนาดใหญ่ หน้าที่ในการส่งสัญญาณให้กับชุมชนก็เลือนหายไป

วาระการตีกลองสะบัดชัยในปัจจุบัน

ผู้เขียนเฝ้าสังเกตการใช้กลองสะบัดชัยอยู่ห่าง ๆ แต่มองโดยรอบถึงสภาพแวดล้อม วาระในการใช้กลองในปัจจุบันว่าเป็นเช่นไร ในเบื้องต้นผู้เขียนพบว่า

1. กลองสะบัดชัย จะเป็นสิ่งหนึ่งในพิธีเปิด เช่นพิธีเปิดการแข่งขันกีฬา พิธีเปิดตัวโครงการ พิธีเปิดตัวสินค้า อันเนื่องมาจากความเชื่อดั้งเดิมว่าการตีกลองสะบัดชัยจะถูกใช้ในงานมงคล การตีกลองสะบัดชัยในงานพิธีเปิดจึงถือเป็นเรื่องมงคลอย่างหนึ่ง

อภิศารบตีมหาวิทยาลัยสยาม เป็นประธานตีกลองสะบัดชัย ที่มีรูปลักษณะตามแบบในปัจจุบัน เพื่อเปิดงานลอยกระทง ปี พ.ศ. 2548 จัดโดยศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสยาม (มหาวิทยาลัยสยาม. Siam Informer, 2548: ออนไลน์)

2. กลองสะบัดชัย ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นล้านนา เช่น ใช้กลองประดับสถานที่ ทำเป็นตราสัญลักษณ์ หรือเขียนเป็นภาพ ดังที่สัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นล้านนาอื่น ๆ เป็นมาแล้ว เช่น ช้าง กาแล ภาพเขียนล้านนา ตัวอักษรล้านนา และภาพชาวเขา ลักษณะการใช้เพื่อเป็นสัญลักษณ์นั้น ผู้จะใช้สัญลักษณ์จะแสดงให้รู้ได้ว่าหมายถึงล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานสื่อมวลชน จะพบว่ากลองสะบัดชัยถูกใช้แสดงความเป็นไทยทั้งชาติ อาทิเช่นการใช้กลองเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในโฆษณาเบียร์ ที่มีการย้ำแนวคิดเกี่ยวกับคนไทยเอาไว้อย่างดี

3. การตีกลองสะบัดชัย กลายเป็นการบรรเลงเครื่องดนตรีอีกชนิดหนึ่งในบทเพลง มีสถานะเป็นเครื่องกระทบ(percussion)ชนิดหนึ่งในวงดนตรี เช่นเดียวกับบองโก กลองทอม

4. การตีกลองสะบัดชัย เป็นการละเล่นต่อหน้านักท่องเที่ยว ทำหน้าที่ทั้งเป็นเครื่องดนตรีสำหรับการแสดงในกิจกรรมท่องเที่ยว ดนตรีสำหรับการแสดงให้กับนักท่องเที่ยวต่างชาติชมเพื่อหาความสำราญ กล่าวคือวงกลองสะบัดชัย ได้กลายเป็นดนตรีสำหรับการแสดงไปแล้ว(ณรงค์ สมิตธิธรรม, 2545: 85) ดังนั้นการแสดงกลองสะบัดชัยบางส่วน ก็ต้องผูกพันกับธุรกิจ ที่จะต้องเรียกร้องความสนใจจากผู้ชม จึงต้องพยายามดัดแปลง เปลี่ยนแปลง ท่าทางในการแสดงให้น่าตื่นเต้นเพื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้ชมให้มากขึ้น

อาจมองได้ว่า การพยายามใช้กลองสะบัดชัยในปัจจุบันเป็นอีกกระบวนการหนึ่งในการอนุรักษ์ แต่การอนุรักษ์เพียงภาพก็อาจไม่สามารถอนุรักษ์จิตวิญญาณ ดังเดิมได้ เช่น วิธีการอนุรักษ์อีกวิธีหนึ่งที่นิยมจัดขึ้นนั่นคือการแข่งขันตีกลองสะบัดชัย ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้ทำตีกลองสะบัดชัยมีความพิศดารมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การทำตีกลองของตัวเองสามารถให้ได้ การแข่งขันการตีกลองเป็นภาพสะท้อนอีกภาพหนึ่งของกลองในสังคมสมัยใหม่ ที่ทุกอย่างต้องแข่งขันได้ ขอบเขตการใช้กลองสะบัดชัยจึงดูเลือนลางมาก

สรุปส่งท้าย

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การปรับเปลี่ยนวิธีการตีกลองสะบัดชัยให้ดูน่าตื่นตาตื่นใจมากขึ้นนั้น ทำให้กลองสะบัดชัยยังคงดำรงอยู่ในสังคมได้ เพราะหากยังคงรูปแบบการตีดั้งเดิมเอาไว้ คำว่ากลองสะบัดชัยก็อาจจะสูญหายไปจากสังคมโดยสิ้นเชิง แต่การปรับเปลี่ยนนี้ก็กระทบ หรือลบเลือนคุณค่าดั้งเดิมของกลองสะบัดชัย แล้วสร้างคุณค่าใหม่ขึ้นมาด้วย

ในอดีตกลองสะบัดชัยหรือกลองปฐจา ถูกใช้ร่วมกับงานของสังคม โดยมีผู้ครอบครองเป็นถึงกษัตริย์ เจ้าเมือง หรือฝ่ายพุทธศาสนา กลองจึงเป็นของสูง ตั้งแต่เริ่มตัดต้นไม้ก็ต้องขอเทพารักษ์เนื่องจากเป็นไม้ขนาดใหญ่ซึ่งเชื่อกันว่ามีเทพอาศัยอยู่ ก่อนจะทำการกลองก็ต้องมีพิธีกรรม จากนั้นก็เป็นหน้าที่ที่ผู้ทำกลองต้องใช้ความมานะอดทนในการขุดไม้เพื่อไม้ทั้งท่อนกลายเป็นตัวกลอง แล้วจึงนำหนังวัวมาหุ้มเป็นหน้ากลองทั้งสองหน้า การทำกลองจึงใช้เวลานาน และผ่านพิธีกรรมมาตั้งแต่ต้น

ดังนั้นการใช้ศอก หรืออวัยวะเบื่องต่ำ หรือการขึ้นไปเหยียบกลองจึงถือเป็นสิ่งต้องห้ามในอดีต แต่ข้อห้ามเหล่านี้ก็ถูกละเมิด เพื่อให้การแสดงดูตื่นตาตื่นใจขึ้น กลองในวันนี้จึงมีสถานะเป็นกลองชนิดหนึ่ง ที่มีรูปแบบการตีเฉพาะตัว ไม่มีข้อห้ามในการใช้ที่ชัดเจน และใครก็สามารถสร้างกลองชนิดนี้ได้ ขอเพียงให้มีรูปร่างและเสียงที่ใกล้เคียง หรืออย่างน้อยที่สุด ทำให้กลองใบหนึ่งดูคล้ายกับกลองสะบัดชัย ก็ถือว่าเป็นกลองสะบัดชัยแล้ว

นอกจากนี้วาระในการตีกลองในอดีต ก็จะต้องเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ กลองไม่สามารถถูกตีตามอำเภอใจได้ การตีกลองทุกครั้งนั้นหมายถึงการสื่อสารกับคนทั้งสังคม แต่ในปัจจุบันการตีกลองคือการแสดงอย่างเต็มรูปแบบ สามารถนำไปแสดงให้กับใครก็ได้ แสดงที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ ไม่จำเป็นต้องมีวาระทางด้านพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องอีกต่อไป การตีกลองจึงเป็นเพียงการตีกลองให้เกิดความตื่นเต้น ไม่ได้มีความหมายอะไรลึกซึ้งมากไปกว่านั้น

จากแนวคิดที่ว่าดนตรีของสังคมโดยอ้อมมีคุณค่ากับคนในสังคมนั้น การแสดงแบบปัจจุบัน จึงมีคุณค่าตามสังคมในปัจจุบัน ที่นับถือเรื่องเศรษฐกิจเป็นเรื่องใหญ่ เพียงแต่กลองสะบัดชัยในอดีตมีคุณค่าในเชิงจิตใจของคนในสังคมอย่างมาก

เพราะเป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์ของสังคม แต่ในปัจจุบันคุณค่าของกล่อง
สะบัดชัยอยู่ที่การแสดงอันโลดโผนเร้าใจ หรือเป็นเสียงดนตรีอีกประเภทหนึ่ง ซึ่ง
ในแง่ดีก็คงทำให้คนได้รู้จักกล่องสะบัดชัย และเป็นเครื่องมือสื่อสารศิลปวัฒนธรรม
พื้นบ้านที่มีความเป็นสากลมากขึ้น เป็นการยกวัฒนธรรมท้องถิ่นด้านนา ให้เป็น
วัฒนธรรมระดับชาติ

ในขณะที่การจะอนุรักษ์กล่องสะบัดชัยให้มีคุณค่าแบบดั้งเดิมทุกประการ
คือต้องย้อนกลับไปใช้ระบบสังคมล้านนาแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้
เพราะกระแสทุนนิยมโลกาภิวัตมนั้นยิ่งใหญ่เกินกว่ากำลังของคนสามัญจะต้านได้
แต่คงเป็นเรื่องดีที่ท่ามกลางกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ จะเก็บ
บันทึกรูปแบบการแสดงกล่องสะบัดชัยแบบดั้งเดิมอย่างเป็นระบบ เพื่อให้
ประวัติศาสตร์ของวัฒนธรรมล้านนามีความชัดเจน ไม่บิดเบี้ยวไปตามใจผู้เล่าใน
อนาคต

รายการอ้างอิง

- ณรงค์ สมิทธิธรรม “กลองสะบัดชัย”. 2545. **ดนตรีพื้นบ้าน คนเมืองเหนือ**.
ลำปาง : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏลำปาง.
- ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล. 2538. **ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 26**. เชียงใหม่ :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ .
- มานพ ยารณะ. 2546. สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม .
- มานพ ยารณะ. สื่อเพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาล้านนา. **กลองสะบัดชัยแบบ
โบราณ[วิถีทัศน์]** . เชียงใหม่ : เครือข่ายสืบสานภูมิปัญญาล้านนา.
- รุจพร ประชาเดสวัณณ์. 2539. **รายงานการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้าน :
กรณีศึกษาเปรียบเทียบล้านนากับสิบสองปันนา**. เชียงใหม่ :
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ.
- สนั่น ธรรมธิ. “กลองสะบัดชัย”. 2537. **พื้นบ้านล้านนา**. เชียงใหม่ : ชมรมพื้นบ้าน
ล้านนา สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ .
- สนั่น ธรรมธิ. “ความเป็นมาของกลองสะบัดชัย”. 2538. **ดนตรีไทยอุดมศึกษา
ครั้งที่ 26**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สนั่น ธรรมธิ และมงคล เสียงขารี. “ประวัติกลองปู่จา” . 2543. **งานแอมวปีใหม่
สันกำแพงแสดงศิลปปะئينเมือง**. เชียงใหม่ : สภาวัฒนธรรมอำเภอ
สันกำแพง.
- สุกรี เจริญสุข. 2538. **ดนตรีชาวสยาม**. กรุงเทพฯ : Dr. Sax.

รายการอ้างอิงภาพ

- มหาวิทยาลัยสยาม. Siam Informer. 2548. “ม. สยามร่วมสืบสานประเพณีลอยกระทง” [ออนไลน์] แหล่งที่มา [http://informer.siam.edu/modules.php?name= News&file=article&sid=115](http://informer.siam.edu/modules.php?name=News&file=article&sid=115) (11 กันยายน 2550.)
- อินทร์ ทรงวุฒิ. 2548. “กลองสะบัดชัย ... ตุ่ม มัง ..ตุ่ม .. ตุ่ม ...ตุ่ม .. มัง ^_^” [ออนไลน์] แหล่งที่มา <http://www.pantip.com/cafe/gallery/topic/G3542692/G3542692.html> (11 กันยายน 2550)
- พิชัย แสงบุญ และเสาวณีย์ คำวงศ์. 2548. “กลองปฐา” [ออนไลน์] แหล่งที่มา <http://art-culture.chiangmai.ac.th/academic/natha/2548/03/08/> (12 กันยายน 2550)

ธุรกิจเคเบิลทีวีไทย

ผศ.ดร.วิวรรณ ปาณะสิทธิพันธุ์*

ธุรกิจเคเบิลทีวีในประเทศไทยเป็นธุรกิจที่มีความน่าสนใจธุรกิจหนึ่ง เกิดขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ในที่นี้ขอนำเสนอภาพรวมเบื้องต้นของธุรกิจ โดยนำเสนอภาพรวมของโครงสร้างธุรกิจ ลักษณะรายได้ของธุรกิจในปัจจุบัน ตลาดเป้าหมายของธุรกิจ ทรัพยากรมนุษย์และลักษณะรายการที่นำเสนอทางเคเบิลทีวี เพื่อเป็นการปูพื้นฐานความเข้าใจในธุรกิจเคเบิลทีวีและให้เป็นทางเลือกในการประกอบวิชาชีพของบัณฑิตด้านนิเทศศาสตร์

โครงสร้างทั่วไปของธุรกิจเคเบิลทีวี

เคเบิลทีวี (Cable TV) ในที่นี้หมายถึงรวมถึง การถ่ายทอดออกอากาศรายการวิทยุโทรทัศน์ประเภทต่าง ๆ ผ่านระบบสายเคเบิลหรือระบบดาวเทียมหรือระบบคลื่นวิทยุ โดยมีผู้ชมทั้งที่เป็นผู้ชมทั่วไปและผู้ชมที่บอกรับเป็นสมาชิก

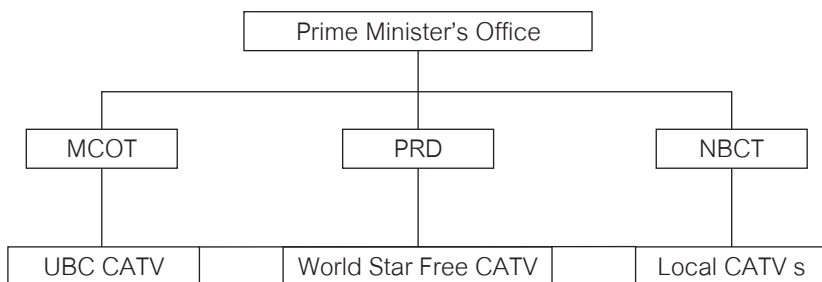
ปัจจุบันธุรกิจเคเบิลทีวีไทยอยู่ภายใต้การควบคุมของหน่วยงานรัฐ 2 แห่ง คือ

1. บริษัทองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทยจำกัด (มหาชน) ผู้ได้รับใบอนุญาตดำเนินกิจการสถานีโทรทัศน์ ช่อง 3 และช่อง 9 รวมทั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงระบบเอเอ็มและระบบเอฟเอ็ม จำนวน 62 สถานีทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังรวมถึงเคเบิลทีวีระบบ MMDS และระบบจ่ายค่าชมรายการที่ต้องการ

* อาจารย์ประจำ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

2. กรมประชาสัมพันธ์ สำนักนายกรัฐมนตรี เป็นหน่วยงานรัฐที่เป็นเจ้าของสถานีวิทยุโทรทัศน์ ช่อง 11 และเป็นผู้ดำเนินงานเครือข่ายสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยระบบเอเอ็มและระบบเอฟเอ็ม จำนวน 146 สถานีทั่วประเทศ (กรมประชาสัมพันธ์, 2550) ซึ่งรวมทั้งเป็นผู้ดำเนินงานเครือข่ายสถานีวิทยุโทรทัศน์ไทย (NBT) นอกจากนี้กรมประชาสัมพันธ์ยังเป็นที่ตั้งของคณะกรรมการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ (กทช) ซึ่งเป็นองค์กรที่ออกใบอนุญาตและกำกับดูแลทั้งด้านเทคนิคและด้านการดำเนินการกิจการวิทยุกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ในประเทศไทยทั้งหมด รวมทั้งกิจการเคเบิลทีวีทุกประเภท

แผนภูมิที่ 1 โครงสร้างของธุรกิจเคเบิลทีวี ภายใต้ กทช

ที่มาของข้อมูล: UBC Annual Report, October, 2547.

กิจการเคเบิลทีวีภายใต้การกำกับดูแลของรัฐดังกล่าว แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. กิจการธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดใหญ่ (Large Cable TV Operator) ซึ่งเป็นธุรกิจเคเบิลทีวีแบบบอกรับสมาชิก ดำเนินกิจการโดยบริษัท UBC ภายใต้ใบอนุญาตของบริษัทองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทยจำกัด (มหาชน) ตั้งแต่วันที่ พ.ศ. 2532 จนถึง พ.ศ. 2557 ปัจจุบันบริษัท UBC เป็นผู้ดำเนินการเคเบิลทีวีรายใหญ่ที่สุด ถ่ายทอดรายการออกอากาศทั่วประเทศผ่านระบบดาวเทียมและระบบเครือข่าย Fiber optic

2. กิจการธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดเล็ก (Small Cable TV Operator) เป็นธุรกิจเคเบิลทีวีแบบบอกรับสมาชิกเช่นเดียวกัน แต่เป็นกิจการขนาดเล็กดำเนินกิจการทั้งในเขตเมืองและเขตชนบททั่วประเทศ ธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดเล็กเหล่านี้ผู้ประกอบการบางส่วนประมาณ 102 ราย ได้รับอนุญาตจากกรมประชาสัมพันธ์ และมีจำนวนประมาณมากกว่า 420 แห่งเป็นกิจการธุรกิจเคเบิลทีวีที่ไม่ได้รับใบอนุญาตอย่างถูกต้องจากกรมประชาสัมพันธ์ (ฝ่ายตรวจคำขออนุญาต กทช. 2550) ธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดเล็กเหล่านี้ถ่ายทอดรายการผ่านระบบสายเคเบิลที่ทอดสายผ่านเสาไฟฟ้าหรือเสาโทรเลขไปยังสมาชิกในหมู่บ้าน ด้วยอัตราค่าบริการเป็นสมาชิกที่ต่ำ ทำให้ธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดเล็กเหล่านี้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปและกลายเป็นคู่แข่งสำคัญกับธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดใหญ่ที่มีลูกค้าจำกัดตามเมืองใหญ่ๆ เท่านั้น

3. กิจการธุรกิจฟรีเคเบิลทีวี (Free Cable TV) เป็นกิจการธุรกิจฟรีเคเบิลทีวีเพียงรายเดียวที่ดำเนินกิจการภายใต้ใบอนุญาตของกรมประชาสัมพันธ์ คือ บริษัท World Star Company จำกัด ทำการถ่ายทอดออกอากาศในระบบ MMDS ครอบคลุมพื้นที่กรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑลทั้งหมด

กิจการธุรกิจเคเบิลทีวีทั้ง 3 ประเภท อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ คณะกรรมการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ (กทช.) ซึ่งได้ออกระเบียบควบคุมการดำเนินงานของธุรกิจเคเบิลทีวีทั้งหมด เช่น การตรวจสอบเนื้อหา รายการที่ออกอากาศ และการห้ามโฆษณาสินค้าไปยังสมาชิก แต่ในทางปฏิบัติ กิจการเคเบิลทีวีทุกประเภทต้องรับผิดชอบในการควบคุมและตรวจสอบเนื้อหาด้วยตนเอง กระนั้นก็ตามกฎเกณฑ์ที่เป็นอุปสรรคต่อเสรีภาพในการนำเสนอข่าวสารได้รับการผ่อนคลายจากรัฐมากขึ้น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 47 ได้กำหนดให้มีองค์กรอิสระองค์หนึ่งทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2550) ดังนั้นในอนาคตอันใกล้ กิจการวิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์ จึงมีแนวโน้มที่จะถูกกำหนดออกให้เป็น 3 ประเภท คือ

1) กิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ที่ทำหน้าที่ด้านให้การ

ศึกษาหรือเผยแพร่ผลงานของรัฐ

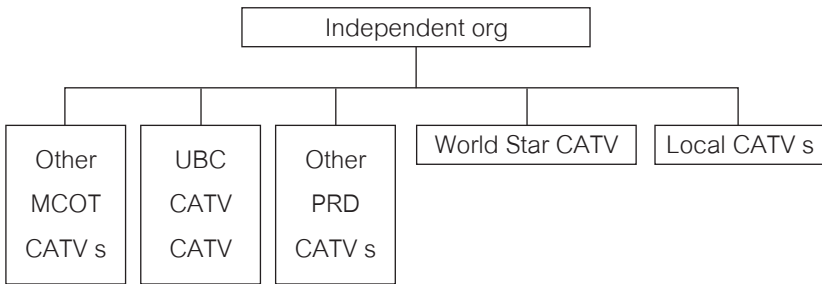
- 2) กิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ที่มุ่งเพื่อการค้า และ
- 3) กิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ที่มุ่งนำเสนอข่าวสารเพื่อ

ชุมชน

ข้อกำหนดดังกล่าวครอบคลุมกิจการธุรกิจเคเบิลทีวีเช่นเดียวกันโดยจะดำเนินการภายใต้การกำกับดูแลขององค์การอิสระและทำหน้าที่เพื่อการค้าเป็นหลัก ดังแสดงในแผนภูมิข้างล่าง

แผนภูมิที่ 2 แสดงโครงสร้างธุรกิจเคเบิลทีวีภายใต้

องค์การอิสระตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550

ที่มาของข้อมูล: จากผู้เขียน

บทความนี้ขอเน้นนำเสนอกิจการเคเบิลทีวีที่มีผู้ชมบอกรับเป็นสมาชิกเป็นหลัก เนื่องจากเป็นกิจการธุรกิจที่มีการขยายตัวรวดเร็วและมีการแข่งขันสูง ภาพรวมของกิจการเคเบิลทีวีประกอบด้วย ลักษณะรายได้ ตลาด กำลังคนและลักษณะเนื้อหารายการที่นำเสนอทางเคเบิลทีวี

ลักษณะรายได้ของธุรกิจเคเบิลทีวี

เพื่อที่จะอธิบายลักษณะรายได้ของธุรกิจเคเบิลทีวีอย่างชัดเจน ขอนำเสนอ ลักษณะรายได้ของธุรกิจเคเบิลทีวีของบริษัท UBC ซึ่งมีรายละเอียดมากพอที่จะ

แสดงให้เห็นถึงภาพรวมของสถานะรายได้ของธุรกิจเคเบิลทีวีได้อย่างค่อนข้างดี ในขณะที่ภาพรวมของรายได้ในกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กยังไม่สามารถรวบรวมได้อย่างชัดเจน

ในปี 2547 ธุรกิจเคเบิลทีวี UBC มีรายได้หลักจากค่าสมาชิกถึงร้อยละ 90 นอกจากนั้นเป็นรายได้จากการขายอุปกรณ์และการบริการอื่น ๆ รายได้จากการติดตั้งอุปกรณ์ และรายได้อื่นๆอีกเพียงเล็กน้อยดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงโครงสร้างรายได้ของ UBC ในปี 2545- 2547

ประเภทรายได้	2545 (%)	2546 (%)	2547 (%)
ค่าสมาชิก	87.9 %	90.0 %	90.0 %
การขายอุปกรณ์และการบริการ	3.2 %	2.0 %	1.8 %
การติดตั้งอุปกรณ์	5.4 %	4.5 %	4.0 %
รายได้อื่นๆ	3.5 %	3.5 %	4.2 %
รวม	100.0 %	100.0 %	100.0 %

รายได้จากค่าสมาชิก

ธุรกิจเคเบิลทีวีมีรายได้หลักจากค่าสมาชิก จำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้นมาก หมายถึง กิจการเคเบิลทีวีจะมีรายได้มากตามไปด้วย กิจการเคเบิลทีวีของ UBC ถ่ายทอดรายการของตนเองผ่านระบบดาวเทียมสื่อสารและระบบสาย Fiber Optic โดยคิดอัตราค่าสมาชิก ตั้งแต่ 700 – 2,000 บาทต่อเดือน ทำให้กิจการสามารถเพิ่มจำนวนสมาชิกได้มากขึ้น (ตารางที่ 2) และสามารถทำกำไรได้เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2546 (ตารางที่ 3)

ที่มาของข้อมูล: www.ubctv.com., October, 2548.

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนสมาชิกของกิจการเคเบิลทีวีของ UBC
ในปี พ.ศ. 2545-2547 (ราย)

	2545	2546	2547
ไตรมาสที่ 4	434,815	457,542	NA
ไตรมาสที่ 3	425,755	447,720	NA
ไตรมาสที่ 2	420,643	439,928	464,211
ไตรมาสที่ 1	437,589	436,193	460,806

ที่มาของข้อมูล : เรียบเรียงจาก www.ubctv.com, October, 2548.

จากตารางที่ 2 จำนวนสมาชิกของกิจการเคเบิลทีวีของ UBC เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจาก 434,815 ราย ในปี 2545 เป็น 464,211 ราย ในไตรมาสที่ 2 ปี พ.ศ. 2547

ตารางที่ 3 แสดงรายรับ-รายจ่าย ของกิจการเคเบิลทีวีของ UBC
ในปี พ.ศ. 2545 -2547 (พันล้านบาท)

	2545	2546	2547
รายได้รวม	6,779	7,178	7,706
รายจ่ายรวม	6,588	6,689	6,487
กำไร(ขาดทุน)สุทธิ	(259)	131	845

ที่มาของข้อมูล : เรียบเรียงจาก www.ubctv.com, October, 2548.

จากตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่าขนาดธุรกิจของบริษัท UBC อยู่ในระดับ 8,000 พันล้านบาทและเติบโตอย่างต่อเนื่อง บริษัททำกำไรสุทธิในปี พ.ศ.2546 และในปี พ.ศ. 2547 เป็นเงิน 131 ล้านบาทและ 845 ล้านบาทตามลำดับ

นอกจากนี้สมาชิกเคเบิลทีวีที่มีอยู่ทั่วประเทศ รวมทั้งในเขตกรุงเทพฯ และ ปริมาณทลนับเป็นลูกค้าของกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กเช่นกัน ปัจจุบันมีกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กกว่า 500 ราย ให้บริการอยู่ทั่วประเทศและมากกว่า 420 รายที่ดำเนินกิจการโดยไม่ได้ขออนุญาตอย่างถูกต้องตามกฎหมาย กิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กเหล่านี้ถ่ายทอดออกอากาศผ่านระบบสายเคเบิลที่เป็นเครือข่ายขนาดเล็ก โดยมีสมาชิกรวมกันประมาณ 1.5 ล้านครัวเรือน อัตราสมาชิกประมาณเดือนละ 350 บาท ดังแสดงในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงอัตราค่าสมาชิกของธุรกิจเคเบิลทีวี

ธุรกิจเคเบิลทีวี	อัตราค่าสมาชิก			
	Package I	Package II	Package III	Package IV
ธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดใหญ่ UBC	2,000	1,412	750	700
ธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดเล็ก	-----350-----			

ที่มาของข้อมูล : รายงานประจำปี บริษัท UBC, 2547

เนื่องจากรัฐห้ามไม่ให้กิจการเคเบิลทีวีที่มีสมาชิกทำการโฆษณาสินค้า ธุรกิจเคเบิลทีวีจึงไม่มีรายได้จากการโฆษณาสินค้า ดังนั้นรายได้หลักของธุรกิจเคเบิลทีวีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กมาจากค่าสมาชิก แต่กิจการเคเบิลทีวียังสามารถหารายได้เพิ่มจากการให้บริการติดตั้งอุปกรณ์พิเศษ จากการทำกิจกรรมทางการตลาดและจากงานบริการอื่นๆ

ตลาดเป้าหมายของธุรกิจเคเบิลทีวี

ตลาดของธุรกิจเคเบิลทีวีได้กำหนดจากลักษณะรายได้ครัวเรือนของผู้บอกรับเป็นสมาชิก จากลักษณะรายได้ของครัวเรือนดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดเล็กที่มีอัตราค่าสมาชิกต่ำสามารถดำเนินการอยู่รอดได้เพราะมุ่งเป้าหมายไปที่ กลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ไม่เกิน 15,000 บาทต่อเดือน ทั่วทุกภาคทั้งประเทศ กลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ระดับนี้เป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ในขณะที่เดียวกันกับที่ ธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดใหญ่มุ่งสนใจครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่า สำหรับจำนวนสมาชิกของ UBC ที่เพิ่มสูงขึ้นโดยตลอดนั้นมาจากกลุ่มเป้าหมายหลักที่มีรายได้ครัวเรือนละ 20,000 บาท ต่อเดือนขึ้นไป ดูในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ร้อยละของครัวเรือนในภาคต่างๆ ในประเทศไทย
กับรายได้ (หน่วยครัวเรือน = 1,000)

ภาค	จำนวน ครัวเรือน	<15,000	15,001- 19,000	20,000- 29,999	>30,000
กรุงเทพฯ	3,158	46.9%	14.0%	15%	24.1%
กลาง	3,318	73.6%	9.6%	9.8%	7.0%
เหนือ	3,353	85.7%	5.5%	5.5%	3.3%
ออกเฉียงเหนือ	5,395	89.3%	4.5%	2.6%	3.6%
ใต้	2,204	81.9%	7.0%	5.7%	5.4%

ที่มาของข้อมูล : เรียบเรียงจาก www.ubctv.com, October, 2548.

บุคลากรในธุรกิจเคเบิลทีวี

ข้อมูลแท้จริงที่เกี่ยวกับคุณลักษณะและจำนวนของบุคลากรที่ทำงานอยู่ในกิจการธุรกิจเคเบิลทีวีในขณะนี้ยังไม่ชัดเจนว่าเป็นอย่างไร กิจการธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดใหญ่ เช่น UBC ซึ่งมีหน่วยผลิตรายการภายในประเทศ แล้วนำรายการเหล่านั้นไปออกอากาศในช่องของตนเองได้ถึง 11 ช่อง นอกจากนั้นรายการต่าง ๆ ที่นำเสนอ อาทิ ช่องภาพยนตร์ HBO ช่องสารคดี จะเป็นรายการที่ซื้อลิขสิทธิ์มาจากต่างประเทศทั่วโลกแทบทั้งสิ้น นอกจากนี้ กิจการ UBC ยังใช้ระบบถ่ายทอดผ่านดาวเทียมและระบบสาย Fiber Optic ซึ่งเป็นเทคโนโลยีระดับสูงต่างกับกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กที่ดำเนินกิจการด้วยต้นทุนที่ต่ำแทบจะไม่สามารถที่จะผลิตรายการด้วยตนเองได้ รายการส่วนใหญ่ที่นำเสนอจึงเป็นรายการที่ซื้อลิขสิทธิ์มาจากผู้ผลิตรายการภายในประเทศ จึงพอที่จะประเมินได้ว่า กิจการเคเบิลทีวีขนาดใหญ่ใช้บุคลากรจำนวนมากในส่วนของการผลิตรายการ ด้านเทคนิค และการวิจัยรวมทั้งบุคลากรในด้านการขายและการตลาด ในทางตรงกันข้าม กิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กใช้บุคลากรในส่วนของช่างเทคนิค งานบริการประมาณไม่เกินกิจการละ 10 คนเท่านั้น

โครงสร้างเทคโนโลยีของกิจการเคเบิลทีวี

กิจการเคเบิลทีวีขนาดใหญ่ เช่น UBC พึ่งพาโครงสร้างเทคโนโลยีขั้นสูง อาทิ เคเบิลทีวีระบบดิจิทัล ที่เชื่อมโยงกับระบบ Hybrid fiber/Coaxial system และระบบถ่ายทอดสัญญาณโทรทัศน์ผ่านดาวเทียม DSTV

ส่วนกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กพึ่งพาโครงสร้างเทคโนโลยีพื้นฐาน อาทิ ระบบถ่ายทอดสัญญาณโทรทัศน์ผ่านสายเคเบิลที่ลากไปตามแนวเสาไฟฟ้าเข้าสู่บ้านสมาชิกผู้รับสัญญาณ โครงสร้างเทคโนโลยีพื้นฐานดังกล่าวมีต้นทุนต่ำและสามารถถ่ายทอดรายการเข้าสู่พื้นที่ที่เป็นจุดบอดของการกระจายภาพระบบดาวเทียมได้เป็นอย่างดี

รายการที่นำเสนอทางเคเบิลทีวี

ปัจจุบันกิจการเคเบิลทีวีส่วนใหญ่ทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กต่างให้บริการแก่สมาชิก 24 ชั่วโมงต่อวัน ยกเว้นกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กบางแห่งที่ถ่ายทอดออกอากาศวันละไม่กี่ชั่วโมงเท่านั้น

รายการที่นำเสนอในกิจการเคเบิลทีวีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กส่วนใหญ่แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้ คือ รายการบันเทิง รายการกีฬา รายการข่าว รายการเพื่อการศึกษาและรายการอื่น ๆ

กิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กแม้ว่าจะนำเสนอรายการประเภทเดียวกันกับกิจการเคเบิลทีวีขนาดใหญ่ก็ตามแต่รายการเหล่านั้นมักจะเป็นรายการที่ด้อยทั้งปริมาณและด้านคุณภาพ ในอดีตนั้นเพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิตรายการกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กส่วนใหญ่จะละเมิดลิขสิทธิ์โดยคัดลอกรายการจากแหล่งต่าง ๆ แล้วนำไปเสนอแก่สมาชิกในระบบเคเบิลของตนเอง

ปัจจุบันกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กสามารถที่จะนำเสนอรายการที่มีลิขสิทธิ์ถูกต้องตามกฎหมาย โดยการรวมตัวกันเป็นองค์กรหรือสมาคมแล้วร่วมทุนในการผลิตรายการร่วมกัน และซื้อลิขสิทธิ์รายการประเภทต่างๆ จากผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ภายในประเทศ นอกจากนี้ยังซื้อลิขสิทธิ์รายการที่ บริษัท UBC ผลิตเองจากบริษัท RNT (บริษัทในเครือ UBC)

โดยสรุปแล้วภาพรวมของกิจการเคเบิลทีวีในปัจจุบันแสดงให้เห็นถึงโอกาสที่เปิดกว้างสำหรับผู้สนใจในธุรกิจกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็ก ไม่ว่าจะเป็นการประกอบกิจการ การเป็นผู้ผลิตรายการ กล่าวคือ

1. กิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กมีโอกาสขยายตัวได้อีกมาก ทั้งนี้เพราะว่าตลาดของธุรกิจเคเบิลทีวีขนาดเล็กได้แก่ ผู้ที่มีรายได้ตั้งแต่เดือนละ 15,000 บาทขึ้นไป ประมาณร้อยละ 47 เป็นครัวเรือนที่อยู่ในกรุงเทพฯ และประมาณร้อยละ 74 เป็นครัวเรือนต่างจังหวัดตามภาคต่าง ๆ (ตารางที่ 5) เป็นตลาดที่มีขนาดใหญ่มากและอยู่ทั้งในเมืองและในชนบท

2. ลักษณะโครงสร้างของเทคโนโลยีของกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็ก เป็นเทคโนโลยีพื้นฐาน อุปกรณ์หาง่ายภายในประเทศและมีราคาไม่สูงมากนัก ดังนั้นการลงทุนในกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กจึงไม่มากนัก ความเป็นไปได้ในการตั้งกิจการ

เคเบิลทีวีจึงมีสูง

3. กิจการเคเบิลทีวีเป็นธุรกิจที่สามารถสร้างกำไรได้ เพราะใช้บุคคลากรจำนวนน้อย เจ้าของกิจการสามารถแสวงหารายการที่น่าเสนอด้วยต้นทุนที่ต่ำ เนื่องจากเป็นการร่วมลงทุนผลิตรายการกับเครือข่ายสมาคมกิจการเคเบิลทีวีด้วยกัน ยิ่งไปกว่านั้นถ้าเจ้าของกิจการมีความสามารถในการผลิตรายการ ปัญหาการขาดแคลนรายการที่จะนำเสนอจะลดลงเพราะ มีการผลิตรายการเอง อาทิ รายการข่าวภายในท้องถิ่น ข่าวชุมชน รายการสารคดีท้องถิ่น รายการส่งเสริมหรือรายการเพื่อการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

4. กิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กมีความเข้มแข็งมากกว่าในอดีต เนื่องจากปัจจุบันกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กได้รวมตัวเป็นกลุ่มองค์กรเป็นปึกแผ่น มีความเข้มแข็ง อาทิ สมาคมเคเบิลทีวีแห่งประเทศไทย ทำให้การดำเนินกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กมีความมั่นคงมากกว่าในอดีต การรวมตัวของกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กเป็นการรวมตัวเพื่อเรียกร้องรัฐถึงสิทธิในการแข่งขันที่เป็นธรรมกับกิจการเคเบิลทีวีขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังร่วมทุนกันผลิตรายการป้อนเครือข่ายสมาชิกเป็นการแก้ปัญหารายการที่ขาดแคลนและจัดปัญหาการละเมิดลิขสิทธิ์อีกด้วย

5. กิจการเคเบิลทีวีสามารถดำเนินงานร่วมกับวิทยุชุมชนในฐานะที่เป็นพันธมิตรยุทธศาสตร์ได้เป็นอย่างดี เสริมให้กิจการเคเบิลทีวีมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น

ธุรกิจเคเบิลทีวีไทยทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กสามารถตอบสนองความต้องการด้านข่าวสารของกลุ่มประชาชนที่กระจายอยู่ทั่วประเทศได้เป็นอย่างดี กิจการเคเบิลทีวีขนาดใหญ่ แม้ว่าจะใช้เทคโนโลยีระดับสูง นำเสนอรายการที่น่าสนใจจากต่างประเทศ มีทุนประกอบการสูงกว่ากิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็ก ได้ใช้เวลาหลายปีกว่าที่จะประสบความสำเร็จ ในขณะที่เดียวกันการขยายตัวของกิจการเคเบิลทีวีขนาดเล็กในช่องทางปัจจุบัน นับเป็นโอกาสที่ท้าทายบัณฑิตด้านนิเทศศาสตร์ที่ต้องการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจขนาดเล็ก เพราะเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการผลิตและออกแบบรายการวิทยุและโทรทัศน์อยู่แล้วซึ่งแตกต่างจากนักลงทุนธรรมดาทั่วไปนั่นเอง

รายการอ้างอิง

- คณะกรรมการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ, ระเบียบวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์, กรมประชาสัมพันธ์, กรุงเทพฯ, 2547
- พระราชบัญญัติจัดสรรคลื่นความถี่และกำกักกิจการวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์และโทรคมนาคม พ.ศ. 2543
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550
- รายงานประจำปี, บริษัท UBC, กรุงเทพฯ, 2547
- รายงานประจำปี, บริษัทองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทยจำกัด (มหาชน), กรุงเทพฯ, 2547
- หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, “ล้ม กสช สรรหาใหม่” หัวข่าวหน้าหนึ่ง, 24 พย, 2548
- [http:// www.ubctv.com](http://www.ubctv.com), October, 2547
- [http:// www.prd.go.th](http://www.prd.go.th), October, 2550

ใบสมัครสมาชิก วารสารการสื่อสารมวลชน

(สำหรับผู้สมัคร)

ชื่อ – นามสกุล (นาย/นาง/นางสาว)

ตำแหน่ง

ชื่อบริษัท/หน่วยงาน/สถาบัน

ขอสมัครเป็นสมาชิก วารสารการสื่อสารมวลชน เป็นเวลา 1 ปี (จำนวน 2 ฉบับ)

สมาชิกภาพ สมาชิกใหม่ สมาชิกเก่า (ต่ออายุ)

การเริ่มรับวารสาร เริ่มรับฉบับเดือนมกราคม – มิถุนายน 2551

เริ่มรับฉบับเดือนกรกฎาคม – ธันวาคม 2551

อัตราค่าสมาชิก สำหรับนิสิตนักศึกษา 150 บาท

สำหรับหน่วยงานและบุคคลทั่วไป 200 บาท

การชำระค่าสมาชิก โปรดโอนเงินตามจำนวนที่ระบุไว้ข้างต้น เข้าบัญชีธนาคาร
กรุงเทพ จำกัด (มหาชน) สาขาออมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
เลขที่บัญชี 667-0-03509-3 ชื่อบัญชีคณะกรรมการสื่อสาร
มวลชน พร้อมกันนี้กรุณาส่งรายละเอียดการโอนมาพร้อม
ใบสมัคร เพื่อคณะได้จัดเก็บไว้เป็นหลักฐาน

ส่งใบสมัครและสอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมที่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์นรินทร์ นำเจริญ

คณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200

โทรศัพท์ (053) 943228 – 9 โทรสาร (053) 943229

E-mail: narinn@chiangmai.ac.th

สถานที่ส่งวารสาร

ชื่อ – สกุล

ที่อยู่/ที่ทำงาน

ถนน..... เขต/อำเภอ

จังหวัด รหัสไปรษณีย์

โทรศัพท์ โทรสาร

E – mail

ลงชื่อ

(.....)

...../...../.....

- หมายเหตุ
1. หากมีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่กรุณาแจ้งให้ทราบล่วงหน้า เพื่อความสะดวกในการจัดส่งวารสาร
 2. ใบสมัครนี้ สามารถถ่ายเอกสารได้

(สำหรับเจ้าหน้าที่)

สมาชิกเลขที่

เริ่มเป็นสมาชิกตั้งแต่ฉบับที่ เดือน พ.ศ.

หมดอายุฉบับที่ เดือน พ.ศ.

ลงชื่อ

(.....)

...../...../.....

- ตรวจสอบแล้วถูกต้อง
- ส่งในเสร็จรับเงินให้แล้ว

คณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
WWW.masscomm.cmu.ac.th